

Projekt OP VpK

Terciární vzdělávání
výzkum a vývoj
Vysokoškolské vzdělávání

Slavoj Tomeček

**Metodika výuky
základů společenských věd
na středních školách
z pohledu pedagogické praxe –
náměty
pro začínajícího
učitele**

Tato studijní opora je spolufinancována
Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky

SYNERGIE

Registrační číslo projektu CZ.1.07./2.2.00/07.0355

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

METODIKA VÝUKY ZÁKLADŮ SPOLEČENSKÝCH VĚD NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH Z POHLEDU PEDAGOGICKÉ PRAXE

NÁMĚTY PRO ZAČÍNÁJÍCÍHO UČITELE

SLAVOJ TOMEČEK

SYNERGIE reg.číslo: CZ.1.07/2.2.00/07.0355

OSTRAVA 2009

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Recenzenti: Jana Tomalová
Rostislav Fojtík

Jazyková korektura: Lenka Bijoková

Název: Metodika výuky základů společenských věd na středních školách z pohledu pedagogické praxe – náměty pro začínajícího učitele

Autor: Slavoj Tomeček

Vydání: 1. vydání, 2010

Počet stran: 113 stran

Tisk: Ostravská univerzita v Ostravě

Studijní materiál pro distanční kurz: *Přípravný seminář k profesní praxi*

© Slavoj Tomeček

© Ostravská univerzita v Ostravě

ISBN 978-80-7368-880-6

OBSAH:

Úvod	6
1 Cíle výuky ZSV	9
1.1 Cíl výuky; vymezení pojmu	9
1.2 Druhy cílů výuky.....	12
1.3 Taxonomie výukových cílů.....	12
1.4 Základní pedagogické dokumenty	26
1.5 Vymezování cílů výuky	62
Shrnutí.....	63
2 Plánování výuky	67
2.1 Učební plán	69
2.2 Učivo	70
2.3 Mezipředmětové vztahy	81
2.4 Učebnice.....	83
2.5 Tematický plán.....	84
2.6 Písemná příprava na vyučování.....	89
2.7 Vzorová hodina	91
Shrnutí.....	97
3 Didaktická technika	101
3.1 Diaprojektor	102
3.2 Zpětný projektor	102
3.3 Auditivní technika.....	105
3.4 Video	108
3.5 Počítač	110
Shrnutí.....	111

Vysvětlivky k používaným symbolům

Průvodce studiem – vstup autora do textu, specifický způsob, kterým se studentem komunikuje, povzbuzuje jej, doplňuje text o další informace.

Příklad – objasnění nebo konkretizování problematiky na příkladu ze života, z praxe, ze společenské reality apod.

K zapamatování

Shrnutí – shrnutí předcházející látky, shrnutí kapitoly.

Literatura – použitá ve studijním materiálu, pro doplnění a rozšíření poznatků.

Kontrolní otázky a úkoly – prověřují, do jaké míry studující text a problematiku pochopil, zapamatoval si podstatné a důležité informace a zda je dokáže aplikovat při řešení problémů.

Úkoly k textu – je potřeba je splnit neprodleně, neboť pomáhají k dobrému zvládnutí následující látky.

Korespondenční úkoly – při jejich plnění postupuje studující podle pokynů s notnou dávkou vlastní iniciativy. Úkoly se průběžně evidují a hodnotí v průběhu celého kurzu.

Otázky k zamyšlení

Část pro zájemce – přináší látku a úkoly rozšiřující úroveň základního kurzu. Pasáže i úkoly jsou dobrovolné.

Úvod

Cílem tohoto textu je být pro Vás průvodcem v nelehkých začátcích Vaší učitelské praxe. Nemůže z Vás samozřejmě udělat hotové učitele. Těmi se stanete až po určité době, a v jistém smyslu jimi nebudete nikdy, protože dobrý učitel ví, že učit se být dobrým učitelem musí po celou dobu své praxe. Na rozdíl od jiných povolání, učitelé nemají vyhrazen žádný čas pro zaučení, postupně osvojení si jednotlivých praktických dovedností, než začnou svou profesi vykonávat „naostro“. V podstatě se od nich očekává, že po absolvování předepsaného studia na VŠ vstoupí do výukového procesu vybaveni všemi potřebnými znalostmi, dovednostmi apod. (dnes se používá termín kompetence). Praxe však ukazuje, že žádné studium toto není schopno zabezpečit.

Proto je zde náš text. Má Vám maximálně usnadnit vstup do učitelské praxe a připomenout Vám, co byste měli vědět, znát a umět, abyste dostáli vysokým požadavkům na profesionalitu výkonu učitelské profese. Mnohé informace naleznete v dnes již bohaté literatuře, na kterou budeme v textu průběžně odkazovat poté, co si připomeneme, že je důležité se s těmito informacemi seznámit a proč.

V našem textu se pak chceme zaměřit především na to, co je specifické pro výuku předmětu základy společenských věd a jak pojmout tento předmět od nejobecnějšího konceptu a pojetí tohoto předmětu až po jednotlivou hodinu.

Jinými slovy, po zvládnutí toho, co se máte naučit studiem tohoto textu, byste měli být vybaveni vším potřebným k tomu, abyste se byli schopni dobře připravit na výuku tohoto velmi obtížného, svým rozsahem a obsahem náročného předmětu. Text předpokládá základní znalosti z obecné didaktiky a pedagogiky, takže některým tématům, jako jsou například formy a metody výuky a hodnocení výkonu žáků, se zde budeme věnovat jen ve velmi omezené míře. Naopak na jiná témata, jako je například vymezení cílů výuky předmětu, zde budeme klást velký důraz.

Každý učitel musí před vlastní výukou zvážit celou řadu věcí a odpovědět si na množství klíčových otázek. Následující schéma zachycuje alespoň ty nejdůležitější:

Učební text Vám chce poskytnout návod na to, jak si na většinu z těchto otázek odpovědět.

V následující kapitole začneme hned tím nejdůležitějším, a to je stanovení cílů výuky. Poté se budeme podrobně zabývat plánováním výuky a přípravou na vyučování. Nakonec se alespoň krátce seznámíme s moderní didaktickou technikou. Osvojení si práce s touto technikou je dnes pro učitele naprostou nezbytností, a proto se očekává, že i začínající učitel ji umí a bude používat.

Co čeká začínajícího učitele?

Jak už bylo uvedeno výše, náš text se zaměřuje na specifický problém – jak se připravit na výuku společenských věd na středních školách. Začínající učitel však musí vědět mnohem více, aby dobře zvládl první dny a měsíce, ba roky práce na střední škole. Proto bych Vás rád upozornil na vynikající knihu Libuše Podlahové s názvem „První kroky učitele“ (nakladatelství TRITON, Praha 2004). Naleznete v ní opravdu vše: jak uzavřít pracovní poměr, co Vás překvapí, když poprvé přijdete do školy (tedy na co Vás určitě studium učitelství na VŠ nepřipravilo), jak se připravit na vyučování, jak vést výuku žáků a řídit hodinu, jak si udržet autoritu a kázeň ve třídě, co je to inspekce a jak si při ní počínat, jaká je náplň práce učitele a třídního učitele apod. Opravdu ji vřele doporučuji všem, kteří toho o realitě české školy mnoho nevědí a mají pouze mlhavé tušení, co je jako budoucí učitele čeká.

Průvodce studiem:

Než se pustíte do vlastního studia, rád bych Vás upozornil na několik věcí.

- Na začátku každé kapitoly je uveden čas potřebný k jejímu prostudování. Tento údaj je pouze orientační. Vaše tempo studia se bude odvíjet kromě jiného od toho, kolik pojmů, vyskytujících se v tomto studijním textu, je pro Vás nových. Rozhodně nemá smysl spěchat. Zvolte si vlastní tempo a snažte se nejen zapamatovat si co nejvíce, ale také přemýšlet o tom, co jste se právě dozvěděli.
- Všechny otázky a úkoly, s výjimkou korespondenčních, se snažte splnit ihned. Jejich úspěšné zvládnutí Vám umožní lépe porozumět dalšímu výkladu. Správné odpovědi na otázky k textu najdete v dalším výkladu. Úkoly k zamyšlení Vás mají vybízet k přemýšlení a kritickému posouzení problémů, které jsou prezentovány ve výkladu. Na konci každé kapitoly najdete otázky, které Vám slouží k účelu opakování. Pokud na ně nedokážete odpovědět, vraťte se ještě jednou k výkladu a pozorně si jej znovu přečtěte.
- Na konci každé kapitoly najdete další doporučenou literaturu. Nechci po Vás, abyste ji celou přečetli. Je zde uvedena pro ty, kteří by chtěli načerpat další informace o probíraném tématu.

1 Cíle výuky ZSV

V této kapitole se dozvíte:

- co jsou cíle výuky s přihlédnutím k výuce předmětu Základy společenských věd,
- jaké závazné dokumenty se musí stanovení cílů výuky opírat,
- k jakým změnám v oblasti stanovování cílů výuky dochází v souvislosti se zaváděním Rámcových vzdělávacích programů a nové maturity,
- jaký je nejlepší postup stanovování cílů výuky.

Budete schopni:

- rozdělit cíle výuky na jednotlivé druhy,
- uvést aktivní slovesa, která se používají k definování cílů výuky,
- uplatnit osvědčený postup definování cílů výuky.

Klíčové pojmy: cíle výuky, taxonomie cílů výuky, učební osnovy, požadavky k nové maturitě, Rámcový vzdělávací program, školní vzdělávací program, klíčové kompetence, Magerova technika vymezení výukových cílů.

Průvodce studiem

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 10 hodin, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

1.1 Cíl výuky; vymezení pojmu

Průvodce studiem

Při studiu této kapitoly se prosím vždy snažte myslet na vlastní praktické uplatnění toho, co je zde popisováno. Pouze v praxi si můžete nejlépe osvojit tu základní pedagogickou dovednost, kterou je stanovení výukových cílů. Pokud již učíte, zkuste si postupně projít všechna témata, která jste učili a pokusit se u nich stanovit všechny druhy cílů, o kterých zde bude řeč.

Před přípravou vlastního vyučování je třeba vždy definovat cíle výuky.

Pod pojmem cíl výuky rozumíme stav, jehož má být žáky po skončení výuky dosaženo. Tento nový stav se vyznačuje především změnami v osobnosti žáka, ale může jít také o vytvoření podmínek a předpokladů pro to, aby k takovým změnám došlo. Výukový cíl pak musí být definovaný pomocí specifických požadavků na výkon žáků, které jsou vyjádřeny v pozorovatelných činnostech a podávaných výkonech v rámci různých typů úkolů.

Každý učební cíl by měl být vymezen takovým způsobem, aby bylo možno přesně zjistit, jakých vědomostí a dovedností žák nabyt.

Příklad:

Žák si může například osvojit určité penzum znalostí, které mu umožní lépe řešit nějaký problém. Jestliže se obeznámí se všemi možnostmi investování peněz a se všemi riziky s tím spojenými, může si v budoucnu zodpovědně a po zvážení všech možností vybrat způsob investování, který se mu zdá při jeho situaci nejvhodnější. Jestliže upozorníme žáky na všechna rizika a úskalí, spojená s nakupováním zboží na dluh, mohou je v budoucnu tyto vědomosti dovést ke kritickému zvážení možnosti půjčky a k přehodnocení postoje k tomuto způsobu pořízování spotřebního zboží.

Zapamatujte si:

Požadavky na cíle výuky:

- *konzistentnost* – výukové cíle musí tvořit vnitřně soudržný celek, přičemž splnění níže postavených cílů je podmínkou úspěšného splnění cílů vyšších.
- *přiměřenost* – cíle musí být stanoveny a definovány tak, aby byly pro žáky dosažitelné. Při jejich stanovování tedy musíme přihlížet k aktuálním schopnostem a dovednostem žáků.
- *jednoznačnost* – cíle musí být stanoveny tak, aby nemohly být chápány a vykládány víceznačně. Musí být natolik jasné, aby byly chápány stejně jak žáky, tak učiteli.

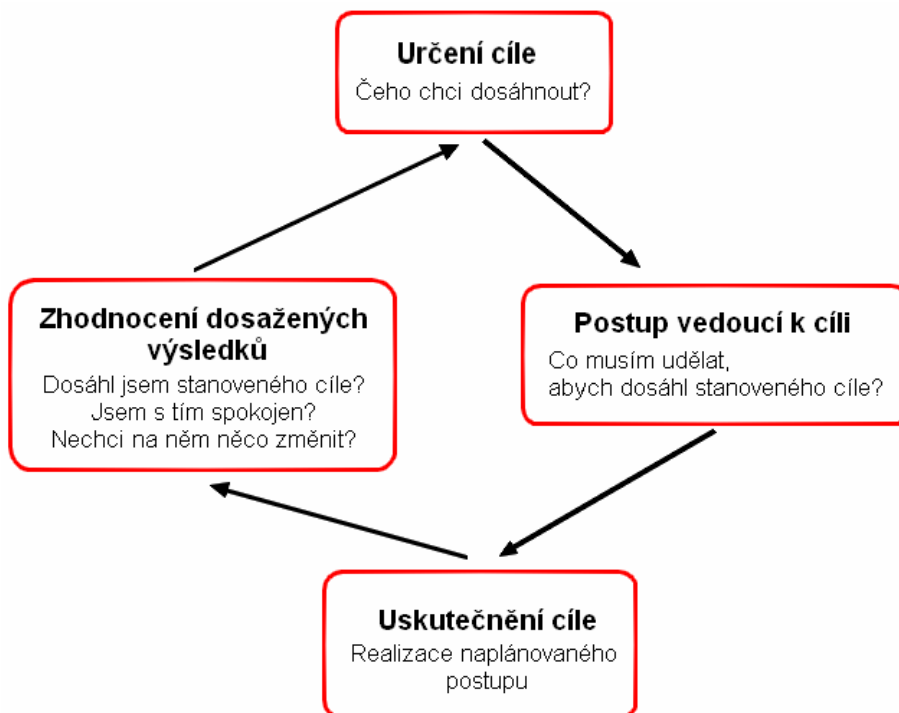
- *kontrolovatelnost* – cíl musí být vymezen tak, aby mohlo být zkontrolováno jeho dosažení, resp. splnění.

Cíl výuky tedy spočívá ve formulaci toho, co bude žák po skončení výuky umět, znát a co bude schopen dělat.

Proč je nutné definovat cíle výuky?

Existují pro to tři hlavní důvody:

1. Teprve máme-li jasno v tom, čeho má být výukou dosaženo, můžeme začít smysluplně plánovat cestu k dosažení cíle, tedy určit rozsah učiva, jeho strukturu, posloupnost a uspořádání probírané látky, metody, formy výuky apod.
2. Přesně zjistit a zhodnotit, jaké jsme výukou dosáhli výsledky, můžeme pouze tehdy, stanovíme-li si jednoznačné a kontrolovatelné cíle.
3. Vhodně vymezený cíl výuky umožňuje průběžně během výuky měnit podle potřeby způsoby výuky, přizpůsobovat obsah a metody výuky měnícím se podmínkám tak, aby bylo cíle dosaženo v plné míře a co nejefektivněji.

1.2 Druhy cílů výuky

Z hlediska praktické využitelnosti a zaměření na určitou oblast výuky členíme cíle výuky na:

- a) **kognitivní** (poznávací),
- b) **afektivní** (postojové),
- c) **psychomotorické**.

Kognitivní cíle – směřují k vytváření vědomostí a intelektových dovedností. Měly by být stanoveny tak, aby z nich jednoznačně vyplývalo, co a jak se mají žáci naučit. Můžeme například pouze chtít, aby žáci uměli přesně reprodukovat nějakou definici, vzorec, soubor pojmů. Nebo můžeme navíc chtít, aby uměli vysvětlit vztahy mezi věcmi, o nichž se v definici hovoří, aby uvedli jejich aplikaci na konkrétní jednotlivé případy apod. Také žáci by měli mít jasno v tom, co se od nich očekává při testování dosažených znalostí a dovedností.

Afektivní cíle – těmito cíli rozumíme osvojování si různých postojů, utváření hodnotové orientace a její uplatňování v praktickém životě. Musíme zvažovat, jak a nakolik máme ovlivnit postoje a hodnoty žáků, jakým způsobem posílit jejich angažovanost a aktivní účast v diskusích na aktuální společenská témata apod.

Psychomotorické cíle – jsou zaměřeny na osvojování psychomotorických dovedností. Příkladem může být psaní, kreslení, práce s přístroji, manipulace s materiály, ovládání strojů, používání nástrojů atd.

1.3 Taxonomie výukových cílů

Abychom mohli učivo dobře uspořádat a splnit podmínku konzistentnosti a přiměřenosti cílů výuky, je třeba umět výukové cíle uspořádat a rozdělit podle jejich náročnosti.

Z tohoto hlediska je třeba rozdělit cíle výuky na:

- a) *Obecné výukové cíle* – které jasně a stručně vyjadřují, čeho chceme během výuky dosáhnout. Proto jsou definovány poměrně široce a všeobecně.

Například:

- zlepšovat schopnost porozumění odbornému textu,
- rozvíjet schopnost empatie ve vztahu k příslušníkům jiných ras a národností.

- b) *Dílčí výukové cíle* – můžeme je označit také jako konkrétní úkoly, výstupy výuky nebo učební požadavky. Detailněji popisují záměry, které svou výukou sledujete.

Z příkladů obecných cílů je dobře patrné, že obecné cíle vytyčují směr, kterým se chceme při výuce ubírat. Nejsou nám však schopny ukázat, jakým způsobem předsevzatého cíle dosáhnout, nebo kdy jsme jej dosáhli. Proto musíme cíle dále blíže specifikovat.

Nyní se budeme blíže věnovat právě problematice uspořádání dílčích výukových cílů.

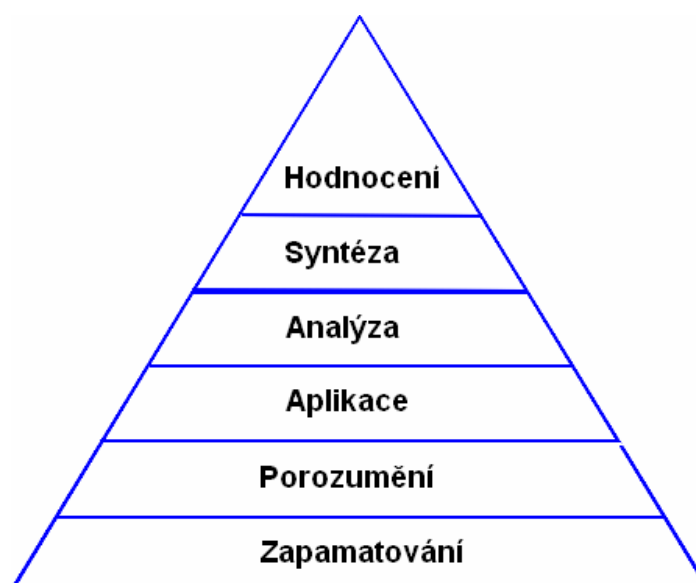
V rámci každého druhu výukových cílů, které jsme si definovali výše, uvedeme několik dílčích výukových cílů seřazených podle úrovně obtížnosti jejich dosažení.

1.3.1 Taxonomie kognitivních cílů

Při dělení těchto cílů se přidržíme nejznámější taxonomie B. S. Blooma.

Rozlišuje šest úrovní obtížnosti, které se pak dále mohou vnitřně dělit. Jsou to: zapamatování, porozumění, aplikace, analýza, syntéza, hodnocení.

Zvládnutí nižší úrovně je vždy podmínkou, jakousi „startovní čarou“ pro dosažení úrovně vyšší.

U každého dílčího cíle si uvedeme, čeho se mohou týkat a dále pomocí jakých *aktivních sloves* je možné je nejčastěji definovat.

- 1) **Zapamatování** – spočívá v uložení důležitých informací takovým způsobem, aby mohly být v požadované chvíli vybaveny.

Paměťovým obsahem mohou být:

- konkrétní poznatky (pojmy, fakta, údaje, symboly atd.),
- postupy, metody a prostředky práce s konkrétními vědomostmi (algoritmy, postupy, vzorce, pravidla, kritéria posuzování a hodnocení jevů, metodologie apod.),
- všeobecné a abstraktní poznatky (zákony a všeobecné teorie sloužící k vysvětlení velkých celků skutečnosti, soubory kategorií používané ke klasifikaci jevů, vědomostní struktury).

Příklady:

- žáci by měli umět definovat pojmy: stát, vláda, ústava, zákonodárná iniciativa,
- žák má být schopen uvést zákony trhu,
- žák má umět popsat roli státu v ekonomice.

Aktivní slovesa: DEFINOVAT, DOPLNIT, NAPSAT, OPAKOVAT, POJMENOVAT, POPSAT, REPRODUKOVAT, SEŘADIT, VYBRAT, VYSVĚTLIT, URČIT, UVÉST, VYJMENOVAT.

- 2) **Porozumění** – žáci si mají osvojit schopnost vyjadřovat nabyté vědomosti v jiné formě, než v jaké byly prezentovány během výuky. Především by měli být schopni vyjádřit naučený obsah jinými slovy, než pomocí kterých byl daný výukový obsah během výuky prezentován. Dále je žádoucí, aby žáci uměli výukový obsah zestručnit, shrnout, zobecnit konkrétní příklady, dojít k vlastním jednoduchým závěrům apod. Žáci by si tak měli osvojit jednodušší myšlenkové operace s nabytými poznatky. Tato úroveň cílů je považována za nejnižší úroveň intelektuálních schopností.

Hlavní typy porozumění:

- převádění – například překlad z jednoho jazyka do druhého nebo převod z jedné formy vyjádření myšlenek nebo komunikace do jiné,
- interpretace – schopnost přeskupovat nabyté znalosti, přinést nový pohled na prezentovanou látku, vyjádřit vlastními slovy podstatu vyloženého učiva, schopnost postihnout podstatné informace a odlišit je od nepodstatných,
- extrapolace – schopnost vyvodit závěry z prezentovaných příkladů, odhadnout možné důsledky vývojových tendencí a posloupnosti různých událostí.

Příklady:

Žák má:

- vlastními slovy vymezit, čím se zabývá ekonomie jako věda,
- objasnit, jaký vliv bude mít změna příjmu obyvatelstva na poptávkovou křivku,
- vysvětlit roli senátu v legislativním procesu,
- ilustrovat na konkrétním příkladu negativní působení monopolu na tržní prostředí,

- jinak formulovat Protágorovo tvrzení „člověk je měrou všech věcí, jsoucích, že jsou a nejsoucích, že nejsou“.

Aktivní slovesa: DOKÁZAT, INTERPRETOVAT, ILUSTROVAT, OBJASNIT, OPRAVIT, PŘELOŽIT, USKUTEČNIT, VYJÁDŘIT (VLASTNÍMI SLOVY), VYJÁDŘIT (JINOU FORMOU), VYPOČÍTAT, ZKONTROLOVAT, ZMĚŘIT, JINAK FORMULOVAT.

- 3) **Aplikace** – tímto pojmem se rozumí schopnost praktického uplatnění nabytých znalostí v konkrétních situacích. Žák by měl být schopen aktivně řešit nejrůznější problémy pomocí osvojených znalostí a dovedností. K tomu je zapotřebí, aby uměl rozpoznat, o jaký druh problémů se jedná a jaké obecné postupy vedou k jeho řešení. Měl by být schopen takto používat osvojené techniky, principy, teorie, metody, zákony, postupy, pravidla, zákonitosti apod.

Příklady:

Žák má:

- aplikovat znalost vlivu zvýšení příjmu obyvatelstva na změnu poptávkové křivky na konkrétním příkladu trhu s automobily,
- interpretovat údaje uvedené ve statistickém přehledu demografického vývoje za období 2004–2006,
- demonstrovat na konkrétním příkladu dopady intenzivnějšího využívání obnovitelných zdrojů energie na životní prostředí,
- uspořádat trestné činy podle jejich závažnosti.

Aktivní slovesa: UVÉST VZTAH MEZI, USPOŘÁDAT, PROKÁZAT, APLIKOVAT, INTERPRETOVAT (ÚDAJE), POUŽÍT, NAČRTNOUT, NAVRHNOUT, ŘEŠIT, VYČÍSLIT, VYZKOUŠET, DISKUTOVAT, DEMONSTROVAT, PLÁNOVAT, OVĚŘIT SPRÁVNOST.

- 4) **Analýza** – po žácích je požadováno, aby byli schopni rozčlenit celek věcí, jevů nebo událostí na jednotlivé části tak, aby postihli jejich vzájemné vztahy a souvislost. Může jít o rozbor nějaké konkrétní informace, systému nebo procesu.

Úkoly zadávané žákům mohou být zaměřeny na postižení:

- ✓ jednotlivých prvků určitého celku,
- ✓ vztahů mezi těmito prvky,
- ✓ obecných principů a zákonitostí, které tvoří základní osnovu celku.

Příklady:

Žák má:

- vymezit vztahy mezi jednotlivými částmi státní moci,
- specifikovat jednotlivé funkce prezidenta republiky,
- rozhodnout, která část státní moci zodpovídá za dopadení pachatelů trestných činů,
- provést rozbor faktorů ovlivňujících temperament člověka.

Aktivní slovesa: NAJÍT PRINCIPY USPOŘÁDÁNÍ, ROZHODNOUT, ROZČLENIT, PROVÉST ROZBOR, SPECIFIKOVAT, ANALYZOVAT, ROZLIŠIT, NAKRESLIT SCHÉMA, NAČRTNOUT.

- 5) **Syntéza** – spočívá v dovednosti složit prvky a části do originálního celku, se kterým se žák dříve neseťkal, který je pro něj nový (mohli bychom to přirovnat ke skládání puzzle, přičemž jsme neviděli obrázek, který máme složit). Žák má použít dříve získaných informací k nalezení vazeb, vztahů a souvislostí tak, aby dokázal vytvořit celek, se kterým se dříve neseťkal. Syntéza má vést k vytvoření takového celku, jenž je charakterizován skladbou prvků, které jsou ve vzájemných funkčních vztazích.

Příklady:

Žák by měl:

- navrhnout nové uspořádání třídy tak, aby to usnadnilo komunikaci mezi žáky a učitelem,

- klasifikovat jednotlivé ústavy podle společných znaků,
- vyvodit všeobecné závěry z jednotlivých příkladů porušování lidských práv ve vybraných afrických zemích.

Aktivní slovesa: NAPSAT ZPRÁVU, NAVRHNOUT, KATEGORIZOVAT, MODIFIKOVAT, ZORGANIZOVAT, REORGANIZOVAT, VYVODIT VŠEOBECNÉ ZÁVĚRY, KLASIFIKOVAT, SHRNOU.

- 6) **Hodnocení** – představuje poslední, nejvyšší úroveň dosažených cílů. Žák by měl být schopen vyjádřit své hodnotové soudy týkající se různých věcí, jevů, procesů a událostí. Měl by umět zhodnotit jejich věcnost, správnost, užitečnost, nutnost, funkčnost apod.

Toto hodnocení by se mělo týkat zejména myšlenek, přístupů k řešení problémů, dokumentů, výtvorů, metod a postupů vedoucích k dosažení cíle.

K tomu by měl umět použít:

- ✓ *vnější kritéria* – porovnat určitou věc s jinou, která je všeobecně považována za vzor, měřítko účelnosti, dokonalosti, maximální funkčnosti apod.,
- ✓ *vnitřní kritéria* – zejména věcná správnost vyplývající z ověřených faktů, dále vzájemná souvislost a provázanost myšlenek, logická bezroznost předpokladů a závěrů.

Příklady:

Žák by měl dokázat:

- posoudit účinnost všech kroků podniknutých Organizací spojených národů k zabránění porušování lidských práv v některých afrických zemích,
- zhodnotit výsledky činnosti Mezinárodního měnového fondu v afrických zemích, které jsou příjemcem jeho pomoci,
- obhájit důležitost Senátu v ústavním pořádku České republiky,

- podpořit názor, který tvrdí, že bez posílení prvků přímé demokracie nebude náš demokratický systém nikdy plně funkční.

Aktivní slovesa: UVÉST ROZDÍL, SROVNAT (S NORMOU), ZDŮVODNIT, OBHÁJIT, POROVNAT, OCENIT, POSOUDIT, VYBRAT, PROVÉST KRITIKU, ZHODNOTIT, PODPOŘIT NÁZOR, ARGUMENTOVAT, OPONOVAT, UVÉST KLADY A ZÁPORY, PROVĚŘIT.

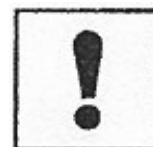
Tabulka s přehledem Bloomovy taxonomie:

6. Evaluace	6.20 posouzení na základě vnějších kritérií, 6.10 posouzení interních prvků,
5. Syntéza	5.30 odvozování abstraktních vztahů, 5.20 vytváření plánu práce nebo zamýšlených operací, 5.10 vytváření komunikace,
4. Analýza	4.30 analýza organizačních principů, 4.20 analýza vztahů, 4.10 analýza prvků,
3. Aplikace	
2. Pochopení	2.30 extrapolace, 2.20 interpretace, 2.10 translace,
1. Znalost	1.32 znalost teorií a struktur, 1.31 znalost principů a generalizací, 1.30 znalost univerzálií a abstrakcí, 1.25 znalost metodologie, 1.24 znalost kritérií, 1.23 znalost klasifikací a kategorií, 1.22 znalost trendů a posloupností, 1.21 znalost konvencí, 1.20 znalost způsobů a prostředků zacházení se specifickými fakty, 1.12 znalost specifických faktů, 1.11 znalost terminologie, 1.10 znalosti prvků.

Zdroj: <http://www.msmt.cz/files/doc/NHRevizeBloomovytaxonomieedukace.doc>

Úkoly k textu:

- Uveďte příklad formulace kognitivního cíle porozumění a navrhněte, jakým způsobem byste ověřovali jeho splnění.

- Uveďte příklad formulace cíle aplikace a stanovte způsob hodnocení splnění daného cíle.
- Uveďte příklad formulace cíle hodnocení.

1.3.2 Afektivní (postojové) cíle

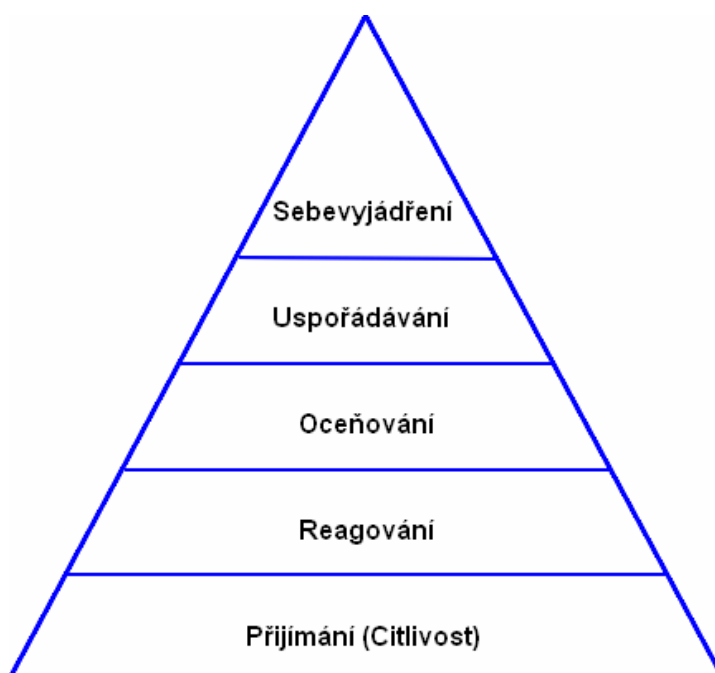
Záměrem této oblasti cílů je aktivně utvářet a působit na postoje, potřeby, hodnoty a zájmy žáků. Nezaměřuje se pouze na určitou část, ale na celou osobnost žáka. Snaží se ovlivňovat a působit na složku rozumovou, citovou i volní. Hlavní důraz pak klade na rozvoj emoční složky jeho osobnosti. Běžně se v této souvislosti říká, že žáky nemáme jen učit, ale také vychovávat.

Výchovné cíle však bývají v pedagogických dokumentech (o nich si podrobněji povíme později), které jsou podkladem pro definici dílčích výukových cílů, stanoveny velmi obecně, aniž by byly jinde přesněji specifikovány. Chybí také prostředky a výukové materiály, které by učiteli nelehký výchovný úkol usnadňovaly. Proto se zde kladou velké nároky na schopnost učitele tvůrčím způsobem pracovat s probíranou látkou tak, aby se dostavil výchovný efekt, a průběh výuky tak co nejsilněji zasáhl či oslovil právě citovou složku osobnosti žáka. Pokud se učiteli podaří přimět žáka, aby se například hluboce vcítil do krizové životní situace určitých lidí, může to mít za následek změnu jeho postojů a hodnocení.

Ústřední snahou je zde vždy působení na hodnotový systém žáků s cílem ovlivnit pořadí hodnot, změnit způsob hodnocení některých skutečností, případně získat citlivost pro vnímání nových hodnot v oblastech, které doposud nevzbuzovaly žákův zájem a pozornost.

Uvedeme si zde taxonomii afektivních výukových cílů podle Krathwohla, která je zřejmě ze všech afektivních taxonomií nejznámější.

„Taxonomie je uspořádána podle principu internalizace. Internalizace poukazuje k procesu, pomocí něhož postoj osoby k nějakému objektu přechází z úrovně všeobecného povědomí k bodu, kdy je postoj internalizován a konzistentně vede nebo kontroluje chování osoby.“ (Seels, Glasgow 1990.)

- 1) **Přijímání (někdy též citlivost)** – lze charakterizovat jako schopnost žáka být citlivým k existenci určitých idejí, věcí nebo jevů a být ochoten je tolerovat. Vyznačuje se zejména ochotou věnovat pozornost. Bez ní žádný výchovný proces není vlastně možný. Žáci jsou schopni citlivě vnímat různé výchovné podněty a jsou nakloněni tomu je přijímat. Tím se mění jejich postoje k různým věcem, jevům a idejím, se kterými se v rámci výchovného procesu setkávají. Žáci pozorně sledují výchovné aktivity ve třídě, jsou připraveni se jich účastnit a nechat se přitom vést učitelem.

Příklad: žák pozorně sleduje výklad a ptá se v okamžiku, kdy něčemu nerozumí.

Aktivní slovesa: ROZLIŠOVAT (DIFERENCOVAT), AKCEPTOVAT, NASLOUCHAT.

- 2) **Reagování** – vyznačuje se zejména ochotou aktivně se podílet na výukovém procesu.
Aktivita žáků při výchovném procesu může být dosahována trojím způsobem:

- a) je *vynucována*, tedy žák začíná pracovat až na výzvu učitele a k aktivitě jej vedou především obavy z následků neuposlechnutí výzvy,
- b) je výsledkem *ochoty* žáka participovat na výukových aktivitách, spolupracovat, podílet se na společné práci, pomáhat při plnění zadaných úkolů apod., za podmínek, kdy chápe, že to bude předmětem jeho hodnocení, ale ještě tyto aktivity nepřijal za vlastní, tedy se s nimi vnitřně neztotožnil,
- c) vyhází z *potřeby* chovat se a reagovat na určité podněty určitým způsobem.

Příklad:

Žák:

- ochotně odpovídá na otázky,
- uposlechně příkaz učitele a bez prodlení splní zadaný úkol,
- aktivně se účastní práce ve skupině na zadaném samostatném úkolu.

Aktivní slovesa: ŽÁK ODPOVÍDÁ, VYHOVÍ, POMÁHÁ, UPOSLECHNE, ČTE, PÍŠE, DISKUTUJE, RECITUJE, REAGUJE NA...

- 3) **Oceňování** – žáci jsou schopni různým věcem, idejím a jevům přisuzovat hodnoty. Od hodnocení v kognitivní oblasti (viz výše) se liší zejména tím, že zde nejde o užití měřítek a pravidel definovaných v rámci nějakého předmětu či oboru. Jedná se spíše o vyjadřování osobních postojů, mravního hodnocení a posuzování společenských situací, morální zdůvodnění voleb jednání, cílů jednání apod.

Jedná se o projevy citové orientace žáků k určitým skutečnostem, ale také lidem, idejím apod. Vyjadřují buď jejich přijímání, nebo odmítání. Žáci jsou schopni vyjadřovat své hodnotové soudy, určit pořadí různých hodnot (hodnotový žebříček), ale také rozpoznávat hodnoty a ve svém jednání sledovat jejich uskutečňování a další rozvíjení.

Cílová úroveň směřuje k dosažení toho, aby žák nabyt přesvědčení o hodnotě určitých věcí. Žák by se měl s hodnotou daného objektu ztotožnit, přijmout ji za svou (internalizovat ji). Toto přesvědčení pak předává dál, chce je přenášet na ostatní, prezentuje je při různých příležitostech (např. v diskusi), přeje si, aby ji i ostatní přijali za svou.

Příklady:

- žák vyjadřuje velmi silné názorové přesvědčení o tématu, které je předmětem diskuse,
- žák jasně vyjadřuje negativní hodnocení rasistických postojů a z nich plynoucích jednání,
- žák jednoznačně staví přátelství nad materiální zisk a odsuzuje způsob života zaměřený zcela na materiální blahobyt s absencí citových vazeb a vztahů,
- žák demonstruje svou důvěru v demokratický proces rozhodování,
- žák ukazuje svou starost o zdraví ostatních,
- žák vyjadřuje svou touhu podílet se na zlepšování podmínek života společnosti.

Aktivní slovesa: ŽÁK SE PŘIPOJUJE, ARGUMENTUJE, DÁVÁ PŘEDNOST, ANGAŽUJE SE, SDÍLÍ, NESOUHLASÍ, ODSUZUJE.

- 4) **Uspořádávání (organizace)** – spočívá ve schopnosti žáků promýšlet a pojímat zároveň rozdílné hodnoty, ideje a informace, navzájem je mezi sebou porovnávat, chápat vztahy mezi nimi, postihnout jejich vzájemnou podmíněnost apod. Dále by žák měl být schopen řešit konflikty mezi různými přístupy, ideovými koncepcemi a hodnotovými žebříčky. Měl by si umět stanovit a definovat priority, a také tyto priority zdůvodnit. To by jej mělo postupně dovést k vybudování konzistentního hodnotového systému, který bude oporou jeho života, umožní mu činit rozhodnutí, která se v ideálním případě nikdy nedostanou do vzájemného rozporu, čímž se však již dostáváme k poslední úrovni Krathwohlvy taxonomie.

Na člověka denně působí mnoho vlivů, dostává se do celé řady situací, které přinášejí mnoho problémů a otázek, jež je třeba vyřešit. Pevné hodnotové postoje a měřítko mu umožňují orientaci v této spleti různých idejí, názorů, hledisek, informací. Především mu však dávají schopnost rozhodnout se pro určité jednání, přijmout konkrétní řešení problému a nést za ně také odpovědnost.

Ve výchově a vyučování by tedy mělo být usilováno především o to, aby žák dokázal postihnout vztahy mezi jednotlivými hodnotami a uměl je postupně vřazovat do vlastního systému nebo žebříčku hodnot. Preferované hodnoty jej pak vedou v různých, často konfliktních situacích, k žádoucímu způsobu jednání.

Příklady:

- žák kritizuje jednotlivé pozice a argumenty vznášené během diskuse a ukazuje jejich neudržitelnost a vzájemnou rozpornost,
- žák rozpoznává nutnost rovnováhy mezi svobodou a zodpovědností v demokratické společnosti,
- žák přijímá zodpovědnost za vlastní jednání a je ochoten nést případné následky,
- žák si uvědomuje a akceptuje vlastní schopnosti a jejich meze.

Aktivní slovesa: ŽÁK PŘIJÍMÁ ODPOVĚDNOST, UPRAVUJE, DÁVÁ DO VZTAHU, USPOŘÁDÁVÁ, ZTOTOŽŇUJE SE, KOMBINUJE, POSTIHUJE SOUVISLOST.

- 5) **Sebevyjádření** pomocí hodnot nebo hodnotové soustavy – je to skutečně nejvyšší a nejobtížněji dosažitelný stupeň afektivity. Spočívá v takovém uspořádání hodnot, norem a postojů ke všem záležitostem lidského života, které tvoří soudržný, vysoce propracovaný systém životní filosofie, který je zdrojem smyslu životní orientace člověka a jeho životní náplně. Jeho jednání se proto navenek jeví jako velice konzistentní. Druzí tak mohou z jednání tento hodnotový systém vyčíst. Jeho život je tedy bytostným

ztělesněním hodnotového systému, který si vytvořil a vnitřně přijal tak, že se již nemusí dlouze rozhodovat, čemu dá přednost. Jeho jednání je charakterizováno pevností přesvědčení, rozhodností volby, jednoznačností životního směřování apod.

Vnitřně přijatý systém tedy řídí a reguluje chování člověka a lze jej charakterizovat určitým neměnným či dlouhodobě stejným životním stylem.

Příklady:

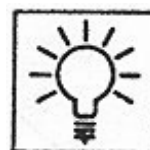
- žák je schopen si stanovit vlastní životní plán v souladu se svými schopnostmi, zájmy a přesvědčeními,
- žák projevuje vysoký stupeň sebedůvěry při samostatné práci,
- žák aktivně a samostatně spolupracuje při skupinové práci,
- žák při samostatné činnosti vykazuje ve své práci přesnost a vyznačuje se disciplinovaností. Není tedy nutná korekce ze strany učitele.

Aktivní slovesa: ŽÁK SAMOSTATNĚ JEDNÁ, VLASTNÍM PŘÍKLADEM OVLIVŇUJE, PROJEVUJE SEBEUVĚDOMĚNÍ, JE SCHOPNÝ, JE ZPŮSOBILÝ.

Úkol k zamyšlení

Vyberte si určité téma, které se vyučuje v rámci základů společenských věd, a pokuste se s použitím aktivních sloves vymezit afektivní cíle výuky. Zkuste se zamyslet také nad tím, jak byste prověřovali, zda si žáci tyto cíle řádně osvojili.

1.3.3 Psychomotorická oblast

Pro tuto oblast bylo vytvořeno několik taxonomií, ale ne všechny jsou vhodné pro potřeby výuky základů společenských věd. Protože se psychomotorická oblast týká především pohybových dovedností, nachází ve výuce základů společenských věd jen omezené možnosti použití.

Pro zajímavost si zde uvedme nejznámější Simpsonovu taxonomii, a poté se zamyslíme nad možností jejího uplatnění ve výuce našeho předmětu.

Simpsonova taxonomie obsahuje ve vzestupném pořadí tyto položky:

vnímání – seznámení se se smyslovými vodítky, které budou určovat žákovu pohybovou činnost,

zaměřenost – žáci si osvojili vše potřebné k tomu, aby byli připraveni vykonávat určitý druh činnosti,

řízená odezva – žáci napodobují činnost učitele nebo svou činnost určují podle daného smyslově vnímatelného výsledku činnosti,

zautomatizování – žáci jsou schopni vykonávat určitou činnost s jistotou a úspěšně dosáhnout stanoveného cíle,

složité úkony – žáci vykonávají složité soustavy pohybů nutné k dosažení cíle s dostatečnou plynulostí a přesností,

přizpůsobování – žáci jsou schopni měnit zavedené postupy a vzorce pohybů, pokud si to vyžaduje zvláštní situace a neočekávané problémy,

vytváření – žáci vytvářejí nové vzorce pohybů.

Tato taxonomie je použitelná při výuce těch témat základů společenských věd, kde se vyžadují určité motorické dovednosti a vzorce chování. Může jít například o správné studijní návyky, formální úpravu písemné práce, úhledný zápis na tabuli během referátu. Může se jednat o nácvik rolových jednání s použitím výukové metody hraní rolí. Může jít také o nácvik správného přednesu, prezentace myšlenek a závěrů, nonverbální komunikace atd.

Úkol k zamyšlení

Pokuste se najít v rámci tematických okruhů učebních osnov ZSV některá další témata, v rámci kterých byste mohli definovat psychomotorické výukové cíle. Pokud se Vám to podaří, nenechávejte si to prosím pro sebe a výsledek mi zašlete.

1.4 Základní pedagogické dokumenty

Definice cílů výuky na různých typech středních škol se v současné době musí opírat o dva základní druhy materiálů. Jsou to jednak platné osnovy a nově také rámcové vzdělávací programy, a jednak požadavky k maturitní zkoušce. Od cílů

stanovených na základě požadavků definovaných v těchto materiálech se bude odvozovat také výběr učiva (jeho obsah a forma) a především výukové metody, které musí mít takový charakter, aby dovedly žáka k aktivní činnosti, v níž si má kromě znalostí osvojit také důležité dovednosti, schopnosti, návyky, postoje a hodnoty, jejichž nabytí je nutnou podmínkou aktivního občanského života.

Podíváme se nyní na jednotlivé druhy materiálů a charakterizujeme si jejich obsah z hlediska definice cílů výuky.

1.4.1 Platné učební osnovy

Předmět základy společenských věd se vyučuje na všech typech gymnázií. Obsah a cíle předmětu definují Učební osnova předmětu pro gymnázia – Základy společenských věd, č. j. 25 048/95-21-23. (Schválilo MŠMT ČR s platností od 1. 9. 1999.) Podle těchto osnov by se mělo učit v odpovídajících ročnících až do roku 2012. Osnovy naleznete na internetových stránkách výzkumného ústavu pedagogického v Praze: <http://www.vuppraha.cz>.

Předmět navazuje na poznatky získané na základní škole a počítá také s určitou osobní zkušeností žáků. Jeho záměrem je hlouběji a komplexněji žáky seznámit se „společenskými, hospodářskými, politickými a kulturními aspekty současného života a s psychologickými, etickými a právními kontexty mezilidského styku“. Měl by žáky vést především k tomu, aby byli ve svém budoucím životě schopni převzít s maximální odpovědností všechny důležité sociální role. Dále by měli nabýt způsobilosti k takovému jednání, které bude spojeno s vědomím mravní odpovědnosti za všechny jeho následky. Žák by měl být schopen adekvátně a realisticky posuzovat a hodnotit jak sebe, tak druhé lidi. Měl by umět v dostatečné míře provádět sebereflexi vlastního jednání, jeho okolností a následků, realisticky hodnotit svůj vztah k druhým lidem, a na tomto základě pak žádoucím způsobem regulovat své jednání. Výuka by tedy měla směřovat k rozvoji intelektových schopností a dovedností, aktivně formovat osobnost žáka. Jedním z nejdůležitějších cílů pak je dovést žáky k tomu, aby byli schopni aktivně se účastnit občanského života a osvojili si k tomu nezbytné mravní a právní povědomí.

Žáci by měli být schopni dobré orientace a pochopení souvislostí různých životních situací, zvolit adekvátní způsob jednání, kriticky hodnotit a posuzovat východiska a možné následky zvoleného jednání. Měli by vystupovat adekvátně v mezilidských vztazích, předcházet a zamezovat vzniku sociálních konfliktů a umět tyto konflikty řešit. Měli by se dokázat vyznat a orientovat v problémech, které přináší každodenní praxe, určit různé přístupy k jejich řešení, zvážit všechny následky těchto řešení a zvolit nejvhodnější alternativu. Měli by být motivováni k angažovanému a zodpovědnému občanskému životu, k aktivnímu vystupování, účastnění se života v obci, sledování politického a obecně sociálního dění a aktivně do něj zasahovat, ovlivňovat stav veřejných věcí atd.

Celá výuka by měla být zaměřena na to, aby si žáci osvojili znalosti, dovednosti a návyky nutné k řádnému životu ve všech rovinách společenského života – ekonomické, politické, kulturní apod.

Bodově jsou definovány takto:

Proces vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci:

- získali ucelenou představu o důležitých kontextech lidského života, pochopili jejich podstatu a byli schopni získané poznatky využívat ve své životní praxi,
- osvojili si základní poznatky vybraných společenských věd, které by jim umožnily porozumět důležitým problémům charakteristickým pro jednotlivé společenskovední obory,
- podrobněji se seznámili s cíli, principy, způsoby řízení a mechanismy fungování demokratických společenství a pochopili důvody mezinárodní spolupráce mezi zeměmi,
- prohloubili si představu o významu lidských práv, občanských rolí, práv a povinností a o předpokladech vlastního začlenění do rozmanitých oblastí života společnosti,
- dokázali se bezpečně orientovat v etických a právních otázkách, zaujímat žádoucí postoje k vybraným situacím a problémům a uplatňovat žádoucí sociální návyky a vzorce chování,

- uměli se orientovat v hlavních problémech současného světa a v základních filozofických otázkách, a byli schopni je chápat jako prostředky utváření vlastního životního názoru,
- poznali různé systémy abstrakce, osvojili si principy exaktního poznávání a kontextuálního myšlení, dovedli se správně tázat, věcně argumentovat a vyvozovat logické závěry,
- prohloubili si schopnost posuzovat společenské jevy a procesy a zasazovat je do širších sociokulturních, politických, ekonomických, případně psychologických souvislostí,
- byli schopni kriticky vnímat a hodnotit veřejné záležitosti a problémy, jednání druhých lidí i své vlastní, uměli vhodně korigovat své názory, postoje, chování a jednání,
- dovedli hledat a nalézat adekvátní způsoby řešení rozmanitých životních situací, dokázali utvářet pozitivní vztahy k druhým lidem i k širšímu společenskému prostředí,
- dovedli přiměřeně vyjadřovat, zdůvodňovat a obhajovat vlastní názory a prosazovat své oprávněné zájmy s ohledem na potřeby, názory, zájmy a práva druhých lidí.

1.4.2 Požadavky k nové maturitě

Průvodce studiem

Než se pustíte do studia této podkapitoly, chtěl bych Vás vyzvat, abyste se průběžně pokoušeli promyšlet obsah výuky předmětu základy společenských věd právě z pohledu požadavků na novou maturitní zkoušku. Měli byste uvažovat o tom, jaké cíle je třeba stanovovat v každé jednotlivé hodině a jaké formy a metody uplatňovat, aby Vaši žáci byli schopni zvládnout nároky, které na ně budou v nové maturitní zkoušce kladeny.

Maturitní zkouška dnes prochází zásadní reformou. Za její přípravu zodpovídá Centrum pro zjišťování výsledků vzdělávání (dále budeme používat zkratku Cermat). Maturita v roce 2011 již má mít novou formu. Bude se skládat ze dvou

částí. První je společná část maturity, kterou budou absolvovat všichni maturanti bez ohledu na druh školy. Našeho oboru se týká maturita z občanského a společenskovedního základu. Žáci si mohou volit mezi naším předmětem, matematikou a informatikou. Bude se jednat o písemný test, pravděpodobně v délce trvání 90 minut. Jsou připraveny dvě úrovně obtížnosti, přičemž vyšší úroveň obtížnosti je určena především pro gymnázia, a má ověřit, jak je žák připraven pro případné studium na vysoké škole, neboť se předpokládá, že by výsledky maturitní zkoušky mohly být v budoucnu využity pro přijímací řízení na vysokou školu (a nahradit tak například často používané testy firmy SCIO). Druhou částí je tzv. profilová část, jejíž formu a obsah (skladbu předmětů, z nichž mohou žáci maturovat) určí ředitel školy. Bližší informace o přípravě a podobě nové maturitní zkoušky naleznete na internetových stránkách: <http://www.novamaturita.cz>.

1.4.2.1 Charakteristika testu z občanského a společenskovedního základu

Doposud si každá škola víceméně určovala obsahovou, a do jisté míry i formální, stránku maturitní zkoušky. Je sice pravda, že po obsahové stránce musely požadavky na znalosti a dovednosti žáků vycházet z platných osnov, ale jak jsme viděli, každý učitel si mohl do jisté míry konkrétní obsahovou náplň předmětu základy společenských věd určovat sám, a tomu odpovídala také náplň maturitních otázek. Proto byly v náplni maturitní zkoušky u jednotlivých škol značné rozdíly. Někde byly předmětem zkoušení pouze znalosti, jinde měli prokazovat například i schopnost porozumět čtenému textu a interpretovat jeho myšlenky apod.

Situace se s příchodem nové formy maturitní zkoušky radikálně mění. Všichni učitelé budou muset obsah a formu výuky změnit tak, aby žáci zvládli všechny požadované znalosti, a především pak dovednosti, které budou předmětem testování až z 80%. Z toho důvodu je třeba i cíle výuky definovat na základě požadavků, které učitel najde v oficiálním dokumentu s názvem Katalog požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky – občanský a společenskovední základ. Jak už bylo řečeno, písemná zkouška má dvě úrovně

obtížnosti. My se v dalším textu zaměříme na charakteristiku katalogu požadavků pro zkoušku s vyšší úrovní obtížnosti.

Požadavky uvedené v tomto katalogu vycházejí z platných standardů a učebních osnov všech typů středních škol. Dále bylo přihlédnuto k novým Rámcovým vzdělávacím programům (viz níže), které byly ve školním roce 2009/2010 zaváděny do výuky v prvních ročnících gymnázií. Co se týče vzdělávacích cílů, jejichž splnění bude v testu prověřováno, týkají se především dvou oblastí – oblasti kognitivních a afektivních cílů.

Všechny požadavky jsou vymezeny pomocí aktivních sloves. Například „určí vztah osobnosti a sociální role, ocení význam symbolické interakce“, „aplikuje sociologický pohled na podnik, chápe proměny přístupu k řízení“.

Kategorie znalostí a dovedností	Žák dovede:
Znalost s porozuměním	popsat, vyjmenovat, definovat, určit, uvést, identifikovat, charakterizovat, vyložit, vymežit, ilustrovat, objasnit, vysvětlit, odhadnout.
Aplikace znalostí a práce s informacemi	porovnat, rozlišit, rozpoznat, interpretovat, demonstrovat, orientovat se, navrhnout.
Hodnotící posouzení	posoudit, zhodnotit, zdůvodnit.

Zkouška z občanského a společenskovedního základu odpovídá svou strukturou klasickému utřídění společenských věd, a to včetně filosofie, jak bylo až doposud definováno v osnovách předmětu základy společenských věd, a to zejména v osnovách pro gymnázia. Katalog definuje znalosti a dovednosti celkem ze sedmi tematických okruhů. Členění těchto okruhů vychází zejména ze současných platných osnov a standardů. Žádná část není upřednostněna, všechny tedy mají stejnou váhu a měly by být v testu procentuálně zastoupeny ve stejné míře (viz tabulka 2). Co se týče dějepisného učiva, to je zde redukováno na míru nezbytně nutnou pro otestování míry pochopení důležitých společenských jevů, jež má žák prokázat. Je to z toho důvodu, že v profilové části mohou být dějepisné znalosti prověřovány v samostatné zkoušce z oboru dějepis. Nejvíce je dějepisné učivo

testováno v interdisciplinárním okruhu týkajícím se mezinárodních vztahů, integračních a globalizačních procesů v soudobých dějinách.

Úkolem žáka bude ve zkoušce prokázat nejen jisté praktické dovednosti (na které je kladen hlavní důraz ve zkoušce se základní úrovní obtížnosti), ale také teoretické znalosti všech společenskovedních témat. U maturantů se tedy předpokládá dobrý všeobecný teoretický přehled o všech důležitých tématech a otázkách týkajících se teoretického studia společnosti, a také schopnost postihovat souvislosti mezi jednotlivými společenskovedními disciplínami a v některých oblastech také přesah do příbuzných disciplín dějepisu a zeměpisu. Každý žák by měl prokázat dobrou obeznámenost se základní strukturou jednotlivých společenských věd, měl by znát a aktivně používat základní termíny jednotlivých společenskovedních disciplín. Očekává se, že žák bude schopen řešit různé druhy úloh ze všech společenskovedních oborů, včetně filozofie, na úrovni vyšších kognitivních cílů Bloomovy taxonomie, kterou jsme si představili výše, a to včetně analýzy a hodnotícího posouzení.

Na závěr je třeba zdůraznit, že u všech okruhů se očekává schopnost samostatné práce s textem. Žáci by měli být schopni textu dobře porozumět, postihnout jeho hlavní myšlenky, provést analýzu, umět jej interpretovat a vyvozovat z něj závěry.

Tematický okruh	Zastoupení v testu
I. člověk a svět	10–20 %
II. člověk jako jedinec	10–20 %
III. člověk a společnost	10–20 %
IV. člověk a právo	10–20 %
V. člověk a stát	10–20 %
VI. člověk a ekonomika	10–20 %
VII. člověk v mezinárodním prostředí	10–20 %

Pojďme si nyní stručně charakterizovat jednotlivé okruhy, v rámci kterých jsou definovány maturitní požadavky, respektive specifické cíle, kterých má být ve výuce předmětu dosaženo a které budou předmětem testování.

Okruh I. Člověk a svět

Tento okruh zahrnuje dvě oblasti – filozofii a náboženství. V oblasti filozofie je požadováno pochopení podstaty filozofické reflexe světa, klíčových období vývoje filozofického myšlení, hlavních filozofických problémů a jejich aplikace na aktuální společenské a životní problémy. V oblasti afektivních cílů je okruh zaměřen zejména na etické otázky praktického života. Žák by měl prokázat, že si osvojil žádoucí etické postoje a má vytvořen odpovídající žebříček morálních hodnot. Měl by mít osvojeny také základní etické pojmy a kategorie a ukázat základní zdroje a kořeny evropské morálky.

V oblasti náboženství by měl žák prokázat znalost hlavních světových náboženství, problematiky sekt a církví, významu náboženství pro život člověka a také umět charakterizovat religionistiku jako vědu.

Okruh II. Člověk jako jedinec

Žák musí prokázat dobrou orientaci v oboru psychologie a jejích jednotlivých disciplín. Okruh se týká především významných aspektů praktické psychologie, jako je vývoj a struktura osobnosti, proces učení, proces začleňování do společnosti a utváření harmonických sociálních vztahů. Dále je zaměřen na prověřování znalostí základní odborné terminologie, začlenění psychologie do systému sociálních věd a význam psychologie pro každodenní život člověka ve společnosti.

Okruh III. Člověk a společnost

Požaduje zvládnutí základních okruhů a problému sociologie. Žáci by měli být schopni vymezit předmět sociologie a hlavní okruhy problémů, kterými se sociologie zabývá. Hlavní důraz se klade na praktické uplatnění sociologických znalostí. Dále je zde požadována schopnost číst a interpretovat sociologická data a tabulky a znalost základních metod sociologického výzkumu, se kterými se žák běžně setkává ve sdělovacích prostředcích. Žák by měl být schopen analyzovat a zhodnotit charakter sociálních jevů zkoumaných sociologií. Měl by mít dobrou znalost základní terminologie, která by mu měla umožnit porozumět článkům a sdělením v médiích a studiích odborného charakteru. Také zde se předpokládá

interdisciplinární přesah do příbuzných oblastí religionistiky, kulturologie a demografie.

Okruh IV. Člověk a právo

Okruh má testovat základní právní povědomí o všech důležitých oblastech života společnosti, podléhajících právní regulaci, a to i v návaznosti na evropské právo. Na vyšší úrovni obtížnosti se považuje za samozřejmé, že má žák již vybudovány základy právního vědomí. Proto je předmětem testování základní orientace v systému právní vědy. Žák by měl umět charakterizovat jednotlivé druhy práva, určit do kterého právního okruhu daný právní problém spadá, jakým způsobem se bude postupovat při jeho řešení, které základní právní normy se daného problému týkají, kdo všechno se účastní právního řízení, jaké jsou jejich kompetence a pravomoci, jakým způsobem lze předcházet vzniku různých právních problémů apod.

Okruh V. Člověk a stát

Soubor znalostí a dovedností, které si má žák osvojit v rámci tohoto okruhu, spadá do dvou navzájem úzce propojených oblastí. První oblastí jsou základy politologie, tedy dobrá orientace v základních otázkách a problémech týkajících se povahy a podstaty politiky a také osvojení si a aktivní používání odborné terminologie. Druhá oblast se často označuje termínem občanská gramotnost, a její obsah je zaměřen zejména na základní dovednosti spojené s občanským životem v moderní demokratické společnosti, která vytváří podmínky pro aktivní účast svých občanů na politickém životě a snaží se posílit podíl občanské iniciativy ve směru samostatného utváření podmínek občanského soužití na úrovni obce, kraje či regionu.

Žák by měl např. prokázat schopnost analyzovat předvolební kampaně a umět kriticky posoudit jejich obsah. Měl by umět posoudit konkrétní důsledky určitých politických rozhodnutí, zhodnotit jejich kladné i záporné rysy apod. Měl by také umět charakterizovat politologii jako vědní disciplínu.

Okruh VI. Člověk a ekonomika

Žák má především prokázat osvojení si základních dovedností týkajících se získávání finančních prostředků a způsobů, jak s nimi nakládat. Měl by se dobře

orientovat v problematice práce a pracovního trhu. Měl by umět posoudit různé způsoby investování peněz z hlediska rizik a výnosů. Žádoucí je také dobrá obeznámenost se sférou podnikání, která má v žácích probouzet „podnikatelského“ ducha. V teoretické rovině se budou provažovat základní znalosti z oblasti makroekonomie a mikroekonomie a také schopnost postihovat vztahy a souvislosti mezi jednotlivými aspekty tržního hospodářství. Žák by měl být schopen posoudit a zhodnotit ekonomické jevy, aktuální vývoj a směřování ekonomiky a na základě postihu dosavadních tendencí ekonomického vývoje částečně předvídat možný vývoj celé ekonomiky.

Okruh VII. Člověk v mezinárodním prostředí

Od žáka se v tomto okruhu očekává zejména dobrá orientace a porozumění aktuálnímu světovému politickému a hospodářskému dění. Měl by být schopen vysvětlit východiska, průběh a možný budoucí vývoj integračních a globalizačních procesů, identifikovat a postihnout podstatu všech rizik, jež s sebou proces globalizace přináší. Měl by postihnout vliv a dopady těchto procesů na všechny sféry lidského života a lidské činnosti. Žák by měl mít vypěstováno vědomí zodpovědnosti za budoucí globální vývoj, a tedy popsat a analyzovat všechny vztahy a vlivy mezi lokální a globální sférou lidského života. Předpokládají se znalosti z oblasti evropské integrace a fungování EU, mezinárodních organizací a nejdůležitějších planetárních problémů.

Úkol k textu

Pokuste se uvést alespoň dva příklady výukových aktivit, v rámci kterých by si žáci mohli osvojit některou z dovedností, požadovaných v Okruhu VI. Člověk a ekonomika.

1.4.3 Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání

V současné době je na českých školách zaváděna reforma kurikula. Jedná se o dva důležité dokumenty, z nichž jeden – Rámcový vzdělávací program (dále jen RVP) – je státem vytvořený a pro všechny školy závazný dokument. Jak už název napovídá, určuje rámec pro tvorbu druhého dokumentu – školního vzdělávacího programu (dále jen ŠVP). Ten si vytváří každá škola sama a kromě implementace

toho, co určuje RVP jako povinné a závazné, do něj může umístit vše, čím se chce profilovat.

RVP je nový pedagogický dokument, který zcela odlišným způsobem než dosavadní dokumenty definuje očekávané výstupy vzdělávání žáků. Svým pojetím vychází ze současných moderních evropských trendů vzdělávání, požadavků a představ reformy vzdělání, jak byly koncipovány pro celou Evropskou unii. Jak už bylo řečeno, nahrazuje ve školním roce 2009/2010 v prvním ročníku čtyřletých gymnázií a v odpovídajících ročnících víceletých gymnázií dosavadní platné dokumenty.

Základní důvody a východiska pro zavedení rámcových vzdělávacích programů do našeho školství

Jedním z hlavních důvodů byla již dlouho pociťovaná potřeba změny způsobů výuky, které by zohlednily nové trendy v moderní pedagogice. Jako stále problematičtější byl pociťován zejména tradiční důraz našeho školství na encyklopedické znalosti a paměťové schopnosti žáků všech stupňů škol. Naopak nové tendence ve vzdělávání kladou důraz na rozvoj praktické stránky učení, tedy především dovedností a dále různých typů praktických činností, čímž by se naše školství více přiblížilo potřebám každodenního praktického života, včetně profesní sféry. Zvláště v oblasti práce byl již dlouho pociťován deficit schopnosti absolventů našich škol prakticky uplatňovat nabyté poznatky podle potřeb zaměstnavatelů, a také potřeba některých sociálních dovedností, zejména pak kooperace a týmové spolupráce. Také na vysokých školách byl a stále je pociťován deficit v oblasti schopností žáků samostatně pracovat s informacemi. Proto by měl být ve výuce nadále kladen důraz na dovednosti, jako je například aktivní vyhledávání informací, jejich přehledné organizování a hodnocení zdrojů informací z hlediska jejich kvality a významu. Žáci by měli být vedeni k činnostem zaměřeným na aktivní operace s nabytými znalostmi a dovednostmi a jejich samostatnou aplikaci v různých oblastech praktického života. Toto vše si vynucuje postupné zavádění a uplatňování nových postupů, metod a forem výuky,

zavádění různých inovativních prvků včetně informačních technologií a multimediálních prezentačních nástrojů.

Ruku v ruce s nutností reformy podoby školního vzdělávání šla i potřeba nově vymezit obsah učiva takovým způsobem, aby se otevřely možnosti vzdělávacích organizací pružně reagovat na měnící se potřeby praktického života a zároveň jim poskytnout jistou míru samostatnosti při určování výukového obsahu, který bude lépe odpovídat jejich specifickému zaměření. Proto má nový pedagogický dokument, který nahradí stávající platné standardy, vymezovat pouze podstatné a klíčové oborové učivo, které je z hlediska osvojení si základů jednotlivých oborů naprosto neopomenutelné. Výsledkem má být posílení autonomie jednotlivých škol, které se budou moci samostatně profilovat co do pojetí obsahu, ale především forem, metod a technik výuky. Obsah a struktura výuky budou definovány ve dvou rovinách, určených dvouúrovňovým vzdělávacím kurikulem tvořeným částí určenou státem (rámcový vzdělávací program) a školou (školní vzdělávací program). Přičemž rámcový vzdělávací program má výrazně obecnější charakter, než stávající platné osnovy, a tím poskytuje školám skutečně značnou autonomii při tvorbě vlastního vzdělávacího obsahu.

V daleko větší míře než v minulosti jsou v něm zdůrazněny mezioborové vztahy a souvislosti, což má usnadnit především pružné a kreativní uplatňování nabytých znalostí a dovedností absolventů škol v praktickém životě.

Nový způsob definování klíčových znalostí a především dovedností má umožnit daleko objektivnější, spolehlivější a systematictější ověřování výsledků vzdělávacích aktivit hodnocením a měřením (evaluací) výsledků vzdělávání.

Nezanedbatelným motivem reformy byly také zkušenosti s podobnými kurikulárními reformami v zahraničí, které měly velmi pozitivní výsledky. Proto je naše reforma charakterizována snahou přiblížit se celkovým pojetím, konstrukcí a především pak strukturou nových učebních dokumentů, definujících kurikulum, v mezinárodním měřítku všeobecně uznávaným tendencím a trendům.

Při konstrukci nových dokumentů muselo být přihlíženo také k základnímu právu každého žáka na určitou standardní, i když pouze rámcově vymezenou, úroveň

gymnaziálního vzdělání, bez ohledu na to, na kterém gymnáziu se žák gymnaziálního vzdělání dostalo.

Přes snahu změnit tvář českého vzdělání tak, aby lépe odpovídalo potřebám každodenního života v moderní společnosti, musela být do jisté míry zachována návaznost nových kurikulárních dokumentů na učební dokumenty doposud platné a také na tradici všeho dobrého, co si české školství odnáší z minulosti. V českém školství je určitě mnoho dobrých prvků, které by měly zůstat zachovány, a tvořit tak pevný základ inovací, které jsou pro přípravu mladého člověka pro úspěšný a aktivní život ve společnosti nezbytné.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia navazuje svou strukturou a pojetím na nový Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, který již vstoupil v platnost a je již tedy realizován v praktické výuce.

Otázky k textu

- Jaké byly hlavní motivy zavedení rámcových vzdělávacích programů do českého školství?
- V čem je možné spatřovat hlavní změny oproti stávajícím kurikulárním dokumentům a pojetí výuky?
- V čem je podle Vás nový přístup ve výuce pro učitele náročnější?

Obsah Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia (dále jen RVPG)

Program nejprve stručně vymezuje výukové cíle, kterých má být během studia dosaženo. Hlavním cílem je osvojení klíčových kompetencí v takové míře, aby žák po ukončení studia dokázal dobře uplatňovat všechny nabyté znalosti, schopnosti a dovednosti. Měl by tak být dobře připraven pro vysokoškolské vzdělávání (předpokládá se, že většina gymnaziálních žáků bude chtít dále pokračovat ve studiu na vysoké škole), ale také pro další, v ideálním případě celoživotní vzdělávání, pro profesní specializaci a také pro aktivní občanský život.

Proto se přestává klást hlavní důraz na osvojování vědomostí, a daleko větší důležitost se přikládá dovednostem, tedy způsobům uplatnění a využití nabytých znalostí a dovedností v konkrétních, reálných životních situacích, při řešení

praktických úkolů a problémů. Důraz je kladen na schopnost samostatného učení, aktivního přístupu k získávání poznatků, rozvíjení poznávacích schopností, a zajistit tak připravenost žáků k celoživotnímu učení a vzdělávání.

Tyto cíle by měly naplnit požadavky vyplývající jednak z nároků, kladených na studenty vysokých škol, jednak z nároků, které přináší rychle se proměňující podmínky na trhu práce nejen u nás, ale také v zahraničí, vyžadující od potenciálních zaměstnanců schopnost adaptability v různých typech a oborech lidské činnosti.

Hlavním cílem nového kurikula tedy je:

- předávat, utvářet a rozvíjet u žáků takové znalosti, dovednosti a schopnosti (klíčové kompetence), které jim umožní další vzdělávání po celou dobu jejich aktivního života a uplatnění osvojeného učiva v pracovním životě,
- vést žáky k aktivní účasti na občanském životě v demokratické společnosti,
- předávat žákům ucelený systém hodnot a postojů, které jsou obecně uznávány. Zároveň však v nich pěstovat schopnost k samostatnosti v úsudku a rozhodování, povzbuzovat je ke kritickému a tvořivému myšlení, vést je k toleranci a zodpovědnosti za svůj život i za životy druhých, pokud je mohou nějak svým životem ovlivnit. Žáci by si měli umět vážit kulturního dědictví, chránit své duševní i fyzické zdraví a také životní prostředí.

Aby bylo těchto cílů dosaženo, musí školy začít uplatňovat nové postupy, metody a formy výuky tak, aby byla podpořena dovednostní složka výuky, tedy především schopnost samostatného a tvůrčího přístupu k řešení úkolů a problémů. K tomu je třeba vytvořit motivující, ale přitom náročné studijní prostředí, čehož lze dosáhnout například zaváděním nových integrovaných „předmětů“ (uvozovky jsou zde proto, že se nebude jednat o předměty klasického typu), ve kterých budou ve zvýšené míře uplatňovány mezipředmětové vztahy.

Rámcový vzdělávací program vymezuje soubor kompetencí, které má žák během studia na střední škole získat, a určuje úroveň, které má dosáhnout. Proto by se měl soubor klíčových kompetencí při Vašem plánování výuky promítnout do stanovení obecných cílů výuky. S pojmem kompetence a s jejími druhy se

podrobně seznámíme později. V RVPG jsou pak konkrétně vymezeny jednotlivé vzdělávací oblasti, které jsou tvořeny buď jedním, nebo několika příbuznými obory (nikoli předměty). Ty se dělí na povinné, jež musí být vyučovány, a doplňující, které může škola využít k rozšíření nabídky vzdělání. Nás se týká vzdělávací oblast Člověk a společnost, v níž jsou zahrnuty tři vzdělávací obory: Občanský a společenskovědní základ, Dějepis a Geografie a dále pak vzdělávací oblast Člověk a svět práce, kde je jeden vzdělávací obor Člověk a svět práce.

Pro každý vzdělávací obor je určen závazný vzdělávací obsah. Ten je definován jako „propojený celek očekávaných výstupů a učiva“ (RVPG, str. 12). „Závazné očekávané výstupy“ jsou definovány pomocí aktivních sloves a konkrétně vymezují vše, co si má žák kteréhokoli gymnázia během studia osvojit. Učivo, které je k jednotlivým očekávaným výstupům přiřazeno, „je chápáno jako prostředek k dosažení stanovených očekávaných výstupů“. Učivo je opět závazné, tedy musí být odučeno (nelze tedy část učiva vynechat tak, jak to bylo možné v předchozích osnovách).

Kromě jednotlivých oborů jsou v RVPG uvedena také tzv. průřezová témata, která musí být zahrnuta do jednotlivých vyučovacích předmětů, které budou vymezeny v tzv. školním vzdělávacím programu, jenž si bude každá škola na základě RVPG vytvářet sama. O školním vzdělávacím programu se podrobně zmíníme později.

1.4.4 Klíčové kompetence

1.4.4.1 Motivace zavádění klíčových kompetencí

Než si podrobně rozebereme klíčové kompetence, jak jsou definovány v RVPG, představíme si nejprve motivy, které vedly k jejich postupnému zavádění do kurikulárních dokumentů mnoha zemí v Evropě. Klíčové kompetence, resp. jejich zavádění, má totiž zásadní vliv na podobu klíčových pedagogických dokumentů definujících kurikulum v mnoha evropských zemích. A z motivů zavádění lze nejlépe pochopit jejich podstatu a také vyvodit výukový obsah a metody, pomocí kterých lze kompetencím vyučovat.

Co bylo motivem těchto zásadních změn? Po druhé světové válce došlo v Evropě a v celém světě k zásadním společenským a ekonomickým změnám, spojeným

zejména s fenoménem globalizace, jejíž vliv a následky se promítly prakticky do všech oblastí společenského života a zasáhly buď bezprostředně, nebo zprostředkovaně každého člověka. Rozvoj vědy a technologií, zejména pak pokrok v technologiích komunikačních, vedl k prohloubení spolupráce a kooperace na mezinárodní úrovni, ale zároveň přinesl i zvýšení vzájemné konkurence všech zemí. Zanedlouho začalo být všem jasné, že pro udržení konkurenceschopnosti je nezbytné využít znalostní potenciál každého člena společnosti, neboť soubor znalostí a dovedností se může v rukou iniciativního a tvořivého člověka proměnit v hlavní zdroj ekonomického rozvoje a jedincům samotným přinést zvýšení jejich životní úrovně a možnost realizovat svůj potenciál. Ukázalo se tedy, že znalosti jsou vlastně nejhodnotnějším zdrojem ekonomického růstu. Proto se začalo uvažovat o tom, jak posílit tuto znalostní složku jakožto zdroj tvorby ekonomického bohatství společnosti a zároveň také jednu z podmínek aktivního začlenění jednice do společenského a občanského života.

Změna ve struktuře pracovního trhu zvýšila požadavky na specifické znalosti u mnoha druhů profesí a vytvořila také situaci, kdy lidé již nemohou počítat s tím, že budou moci vykonávat po celou dobu svého produktivního života jedno zaměstnání. Proto budou muset být připravováni na nutnost celoživotního vzdělávání. Navíc je dosažené vzdělání stále hlavním faktorem, rozhodujícím o možnosti získání zaměstnání. Pokud tedy někteří lidé dosáhli pouze základního vzdělání a nejsou schopni svou vzdělanostní úroveň zvyšovat, vede to k jejich trvalé sociální marginalizaci.

Všechny tyto tendence vedly k potřebě definovat nový obsah výuky, jehož osvojení by umožnilo lidem aktivně se zapojit do života této nové, rychle se proměňující společnosti, jejíž vývoj je založen především na znalostech. K tomu je nezbytné zjistit, co všechno potřebuje člověk k tomu, aby se dokázal úspěšně vyrovnat se všemi nároky, které na něj život v moderní, rychle se proměňující společnosti klade a uměl se tak začlenit do ekonomického života a také do společnosti jako celku. Zároveň byly vysloveny obavy, že stávající školské systémy a výukové obsahy nejsou schopny toto vše v dostatečné míře zajistit.

Z diskuse o reformě vzdělávání v Evropské unii vplynuly dva základní cíle, jichž má být dosaženo – posílení konkurenceschopnosti ekonomiky a zároveň sociální soudržnosti (viz tzv. lisabonská strategie pro období 2000–2010, kterou přijala v březnu 2000 Evropská rada). Proto by se reforma neměla orientovat pouze na posílení a rozvíjení takových lidských vlastností, jako je samostatnost, podnikavost, iniciativnost a ochota riskovat, ale také takové, které právě podporují vzájemnou spolupráci, kooperaci a toleranci, jako jsou např. ohleduplnost, solidarita, schopnost vést dialog, spolupráce ve skupině atd.

1.4.4.2 Definice klíčových kompetencí

Klíčové kompetence se poprvé snažil popsat Mertens v roce 1974 (Belz, Siegrist, 2001 s. 27–28), a to zejména v souvislosti s požadavky trhu práce a zaměstnatelností. Klíčovými je nazývá proto, že člověku umožňují dobře se orientovat ve skutečnosti a zvolit adekvátní způsob jednání. To mu umožňuje přizpůsobit se měnícím se nárokům trhu práce.

Klíčové kompetence definuje takto:

- *Základní kompetence*: základní myšlenkové operace jako předpoklad kognitivního zvládnutí nejrůznějších situací a požadavků.
- *Horizontální kompetence*: získávat informace, porozumět jim, zpracovávat je a chápat jejich specifičnost.
- *Rozšiřující prvky*: základní vědomosti v rovině fundamentálních kulturních technik (početní operace) a znalosti důležité pro určité povolání (technika měření, ochrana práce, zacházení s nářadím).
- *Dobové faktory*: doplňovat mezery ve znalostech vzhledem k novým poznatkům (moderní dějiny a literatura, počítání s množinami, ústava).

(Belz, Siegrist, 2001 str. 27–28.)

Jak je vidět, byly tyto kompetence orientovány především na práci se znalostmi. Je to pochopitelné. V rychle se měnící společnosti, a zejména pak v ekonomické realitě, je stále méně vyžadováno osvojování si informací memorováním. Nové informace jsou totiž vytvářeny velice rychle a jsou stejně rychle také

zpřístupňovány a předávány. V takové situaci se proto po lidech spíše požadují schopnosti a dovednosti, které jim umožňují informace rychle vyhledávat, třídít, zpracovávat a aplikovat na měnící se podmínky v oblasti ekonomiky, ale také třeba politiky nebo rodinného života. Pod pojmem kompetence tak lze rozumět schopnosti či potenciál umožňující adekvátně jednat v dané situaci. Pokud by tedy lidé byli vybaveni dostatečnými kompetencemi, umožnilo by jim to uplatňovat nabyté informace ve složitých a nepředvídatelných situacích způsobem, který by jim umožnil dosáhnout vytyčeného cíle. Proto se na kompetence začalo nahlížet jako na blíže nespecifikovaný soubor znalostí, dovedností a schopností nutných k tomu, aby bylo za určitých okolností úspěšně dosaženo předsevzatého cíle.

Zvláště v oblasti pracovní činnosti se dnes stále častěji setkáváme s tím, že pracovníci dostávají pouze rámcové zadání úkolů, jež mají splnit, a jejich úkolem je nalézt způsob, jak tento úkol splnit. Musí tedy sami analyzovat a stanovit všechny potřebné kroky, které povedou k úspěšnému zvládnutí úkolu nebo k vyřešení vzniknuvšího problému.

Další důležitý soubor kompetencí pak vyplývá z toho, že na řešení pracovních úkolů se dnes musí nutně podílet více lidí, kteří buď plní různé dílčí úkoly, nebo mají hledat společné řešení. Zde se nutně musí uplatňovat týmové kompetence, založené v základních sociálních dovednostech a vlastnostech, jako jsou například empatie, upřímnost, schopnost přijímat kompromisy, ochota vést a současně podřídit se autoritě, schopnost naslouchat a přijmout jiný názor, pokud je podložen lepšími argumenty.

S tím úzce souvisí schopnost reflexivity, tedy schopnost kriticky posoudit a zhodnotit svůj výkon, identifikovat vlastní slabiny a uvědomit si, kde mám mezery a nedostatky. Toto je nutnou podmínkou pro schopnost učit se novým věcem a vědomí nutnosti dalšího vzdělávání.

Různá pojetí klíčových kompetencí nakonec vedla ke shodě na tom, co musí jejich případná obecná definice splňovat. Klíčové kompetence totiž musí být naprosto nezbytné pro možnost jedince aktivně, plánovitě, cílevědomě, nezávisle a úspěšně sledovat svou vlastní životní dráhu, a to ve všech aspektech individuálního i sociálního života.

Proto lze stanovit několik kritérií výběru klíčových kompetencí:

- musí být prospěšné pro všechny lidi bez ohledu na pohlaví, sociální postavení, kulturní a rodinné zázemí apod.,
- nesmí odporovat hodnotám a zvyklostem převládajícím v dané společnosti,
- jsou uplatňovány pouze v nejčastějších a v nejpravděpodobnějších životních situacích, do kterých se lidé s největší četností dostávají.

U každého člověka se dá předpokládat, že se ve svém životě stane studujícím, pracujícím a zakladatelem rodiny. Dále je jisté, že se bude podílet na politickém, kulturním a občanském životě v místě svého bydliště i jako občan státu. Osvojení si klíčových kompetencí má poskytnout všem šanci zapojit se platným způsobem do všech typů těchto aktivit a úspěšně zvládnout všechny situace, do nichž se může v rámci těchto aktivit dostat.

Již z uvedených kritérií plyne, že si každá společnost tyto klíčové kompetence v konečné podobě musí definovat sama.

Příklad:

Než se podíváme na to, jak jsou definovány klíčové kompetence pro gymnaziální vzdělávání, uveďme si jako příklad pokusů o definici klíčových kompetencí Belgie.

Níže uvedený seznam rozhodně není považován za definitivní a slouží jako podklad širší diskuse, která v současnosti v Belgii probíhá a která je zaměřena zejména na otázky zavádění klíčových kompetencí do výuky.

Kategorie: sociální kompetence

Podskupina 1: aktivní zapojení do života společnosti s ohledem na její multikulturní dimenzi a úsilí o zajištění stejných příležitostí.

(15) Stanovení a výběr kompetencí.

Podskupina 2: komunikační kompetence (včetně asertivity, schopnosti hájit své zájmy a vytrvalosti).

Podskupina 3: schopnost spolupracovat.

Kategorie: pozitivní vnímání sebe sama

Podskupina 4: pozitivní představa o sobě samém, která podporuje samostatný rozvoj (včetně sebedůvěry).

Kategorie: schopnost samostatně jednat a myslet

Podskupina 5: kompetence v oblasti získávání a zpracování údajů (včetně IKT).

Podskupina 6: kompetence umožňující řešení problémů.

Podskupina 7: samostatné řízení a usměrňování vlastní činnosti (včetně smyslu pro odpovědnost).

Podskupina 8: schopnost kritického myšlení a schopnost promyšleně jednat.

Kategorie: kompetence v oblasti motivace

Podskupina 9: odvaha zkoumat nové věci a ochota učit se.

Podskupina 10: iniciativnost.

Kategorie: duševní bystrost

Podskupina 11: tvořivost a vynalézavost.

Podskupina 12: flexibilita a přizpůsobivost.

Kategorie: funkční kompetence

Podskupina 13: jazykové kompetence.

Podskupina 14: technické kompetence.

(EURYDICE 2002)

Dalším příkladem možného zdroje definice klíčových kompetencí jsou požadavky pracovního trhu. Horst Belz provedl v roce 1997 analýzu inzerátů s nabídkou pracovních příležitostí.

Výsledkem byl seznam šesti nejpožadovanějších klíčových kompetencí. Některé z nich se vyskytují také v našich rámcových vzdělávacích programech, jak za chvíli uvidíme:

- komunikativnost a kooperativnost,
- schopnost řešit problémy a tvořivost,
- samostatnost a výkonnost,
- odpovědnost,
- schopnost přemýšlet a učit se,

- schopnost zdůvodňovat a hodnotit.

(Belz, Siegrist, 2001, str. 166.)

1.4.4.3 Klíčové kompetence v RVPG

Klíčové kompetence tak, jak jsou definovány v RVPG, představují ucelený soubor vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, jež si má žák během studia osvojit. Jejich vymezení vychází z obecně sdílených představ celé společnosti o tom, co by měl vědět, umět, znát a dokázat člověk, který se chce zapojit do aktivního života ve společnosti, autonomně rozvíjet svou osobnost a především se úspěšně uplatnit v profesním životě. Jsou zaměřeny také na utváření osobního hodnotového systému žáků, který se opírá o soubor hodnot všeobecně uznávaných v naší společnosti, a to především o úctu k druhému člověku, respekt a toleranci a všech hodnot, na nichž je založena moderní demokracie v duchu Masarykova přesvědčení, že demokracie nemůže existovat bez demokratů, tedy bez lidí, kteří jsou přesvědčeni o její nezbytnosti pro vlastní spokojený a úspěšný život.

Klíčové kompetence definované pro gymnaziální vzdělávání úzce navazují na kompetence definované pro nižší stupně vzdělávání, a dále je rozvíjejí. Vycházejí totiž z předpokladu, že proces osvojování těchto kompetencí je neukončený, tedy že se budou dále rozvíjet v rámci celoživotního vzdělávání, a školy mají za úkol především připravit své žáky na tento proces celoživotního učení, který je nezbytný pro uplatnění člověka zejména v ekonomické sféře.

Všechny kompetence se navzájem prolínají, doplňují a podmiňují. Nelze je tedy vidět jako od sebe navzájem izolované a na sobě nezávislé. Nelze si tedy osvojit některou z nich bez současného osvojování ostatních.

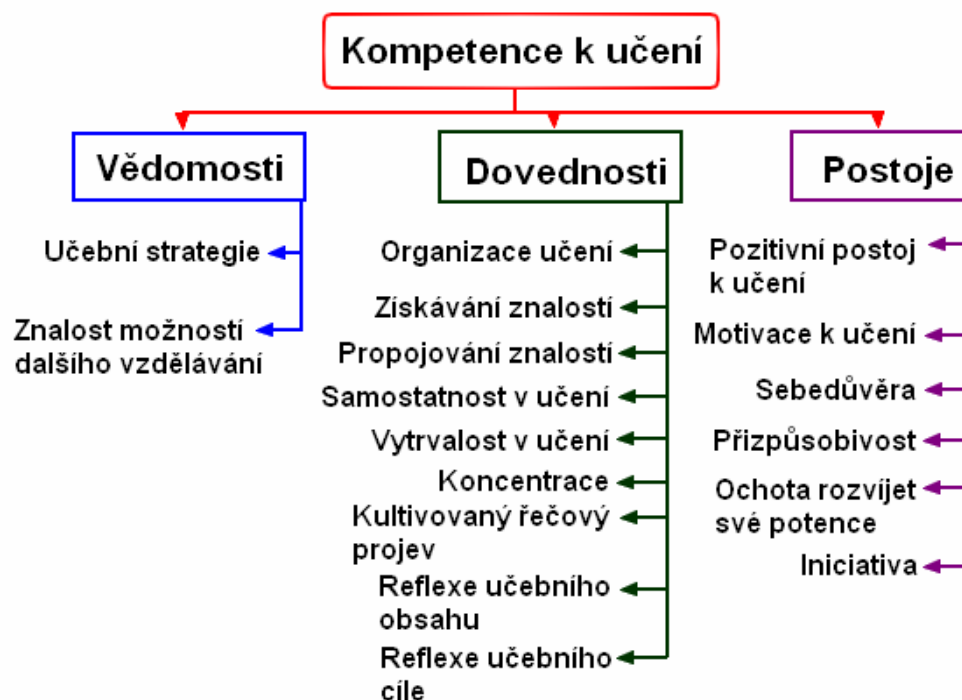
Na úrovni gymnaziálního vzdělávání jsou definovány tyto kompetence:

- kompetence k učení,
- kompetence k řešení problémů,
- kompetence komunikativní,
- kompetence sociální a personální,
- kompetence občanská,
- kompetence k podnikavosti.

Pojďme si nyní jednotlivé klíčové kompetence charakterizovat. U každé z nich si uvedeme základní schopnosti a dovednosti, které jsou pro rozvíjení daných kompetencí nezbytné.

Kompetence k učení

Jedná se o především o schopnost učit se a dále o schopnost přemýšlet. Žák je připraven a motivován k tomu, aby rozvíjel svou dispozici k učení. V učení postupuje samostatně. Vytváří si vlastní přístup k učení, je schopen jej dále rozvíjet, kriticky reflektovat, postihovat všechny své problémy s učením, určit jeho nedostatky a snažit se je napravovat. Měl by být schopen uvědomovat si také všechny nedostatky ve vědomostech a snažit se je aktivně napravovat. K učení by jej měla motivovat především jeho přirozená zvědavost a zaujetí. To jej vede k aktivnímu získávání nových informací s využitím všech dostupných informačních zdrojů. Tyto informace dokáže zpracovat a systematicky uspořádat. K tomu je nezbytná schopnost myslet v souvislostech a systémově. Nabyté informace by neměl být schopen pouze reprodukovat, ale především by je měl umět smysluplně a tvůrčím způsobem vyžívat, to znamená, že by je měl umět použít k řešení nových problémů, a nikoli pouze těch, se kterými se seznámil během výuky. Je schopen rozlišovat podstatné informace od nepodstatných, kriticky hodnotit kvalitu a hodnověrnost různých informačních zdrojů. Dokáže vnímat vztahy a souvislosti mezi částmi složitých celků učebních obsahů, dobře chápat zejména jejich vzájemné kauzální vztahy. Nově osvojované vědomosti dokáže spojovat s dříve osvojenými, a tím také lépe postihnout možné oblasti jejich praktického využití a uplatnění při řešení často složitých a neobvyklých problémů.

V RVPG jsou definovány takto:

Žák:

- své učení a pracovní činnost si sám plánuje a organizuje, využívá je jako prostředku pro seberealizaci a osobní rozvoj;
- efektivně využívá různé strategie učení k získání a zpracování poznatků a informací, hledá a rozvíjí účinné postupy ve svém učení, reflektuje proces vlastního učení a myšlení;
- kriticky přistupuje ke zdrojům informací, informace tvořivě zpracovává a využívá při svém studiu a praxi;
- kriticky hodnotí pokrok při dosahování cílů svého učení a práce, přijímá ocenění, radu i kritiku ze strany druhých, z vlastních úspěchů i chyb čerpá poučení pro další práci.

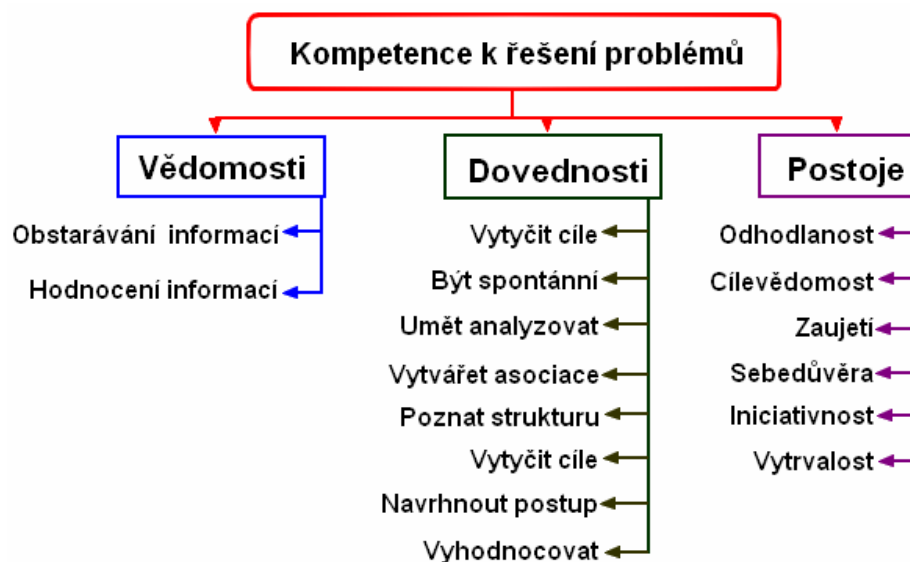
Kompetence k řešení problémů

Spočívají ve schopnosti řešit problémy a ve schopnosti tvořivosti.

Po jedinci je požadováno, aby byl v dostatečné míře schopen převzít zodpovědnost, nebo v rámci týmové práce spoluzodpovědnost, za řešení určitých problémů, pro něž zatím neexistuje postup řešení nebo u nichž se hledají nové, efektivnější postupy řešení. K tomu je zapotřebí, aby žák dokázal samostatně získávat a zpracovávat informace, plánovat postupy, které by mohly vést

k úspěšnému řešení problému. Získané informace by měl být schopen správně vyhodnotit tak, aby se dobře vyznal a orientoval v podstatě problému, uměl shrnout, přehledně a systematicky uspořádat všechny důležité informace a na jejich základě pak přesně a systematicky definovat další postupy, které by měly vést k řešení problému a také určit kritéria postupného hodnocení úspěšnosti dosavadních postupů. Na základě průběžného hodnocení dosavadních výsledků by měl průběžně optimalizovat průběh další práce na řešení problému.

Zároveň je vyžadována kreativita a originalita při hledání nových metod a postupů řešení, otevřenost k přijímání nových informací, schopnost kriticky přehodnotit vlastní východiska, opustit dosavadní způsoby řešení, pokud se ukáže, že nikam nevedou, a dokázat se podívat na problém z odlišného hlediska, které umožní navrhnout zcela odlišný přístup řešení, než který byl uplatňován doposud. To zároveň vyžaduje schopnost přijímat i velmi neobvyklé a originální, doposud nevyzkoušené postupy, které se mohou na první pohled zdát neuskutečnitelné. Kromě klasických myšlenkových operací by se zde měly uplatnit také intuice a bezprostřední vzhled do povahy problému.

V RVPG jsou definovány takto:

Žák:

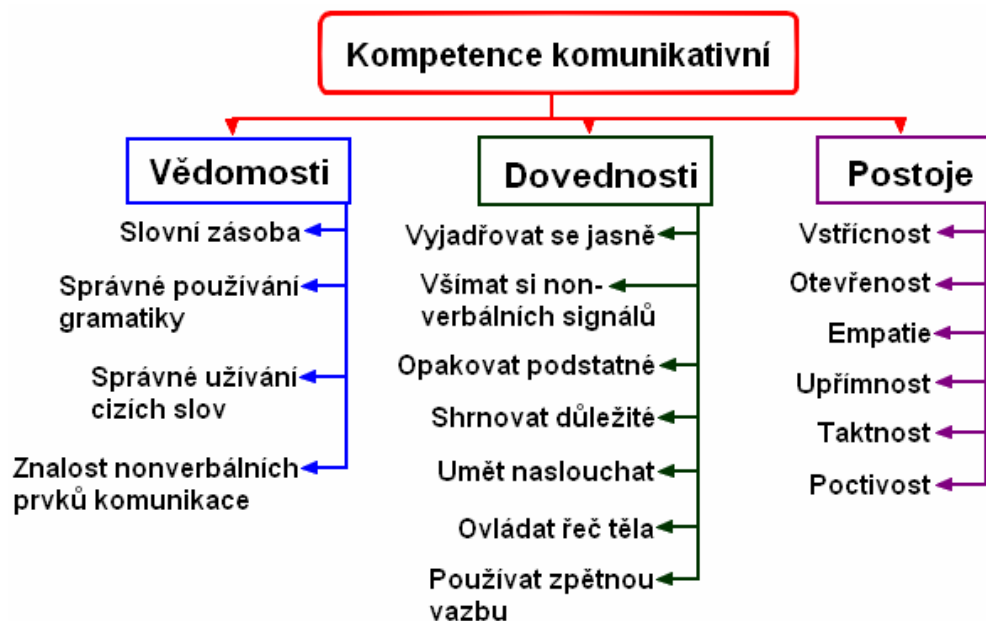
- rozpozná problém, objasní jeho podstatu, rozčlení ho na části;

- vytváří hypotézy, navrhuje postupné kroky, zvažuje využití různých postupů při řešení problému nebo ověřování hypotézy;
- uplatňuje při řešení problémů vhodné metody a dříve získané vědomosti a dovednosti, kromě analytického a kritického myšlení využívá i myšlení tvořivé s použitím představivosti a intuice;
- kriticky interpretuje získané poznatky a zjištění a ověřuje je, pro své tvrzení nachází argumenty a důkazy, formuluje a obhajuje podložené závěry;
- je otevřený k využití různých postupů při řešení problémů, nahlíží problém z různých stran;
- zvažuje možné klady a zápory jednotlivých variant řešení, včetně posouzení jejich rizik a důsledků.

Kompetence komunikativní

Spočívá především ve schopnosti a připravenosti žáka vědomě a promyšleně komunikovat s druhými tak, že je schopen o sobě, svých pocitech, názorech, přesvědčeních atd., vypovídat tak, že celý jeho projev je jasný a srozumitelný. Verbální a nonverbální složka komunikace by měla být ve vzájemném souladu. Na druhé straně by měl být schopen druhým naslouchat a dobře porozumět všem nonverbálním prvkům sdělování informací, aby nedocházelo v sociální komunikaci k nedorozuměním. Měl by být vstřícný a otevřený vůči názorům, postojům a potřebám druhých a snažit se jim vycházet vstříc. Vždy by měl umět rozlišit podstatné informace od nepodstatných, tedy nepřikládat přehnanou důležitost něčemu, co není pro porozumění sdělení druhých lidí důležité, a sám by ve svém projevu neměl příliš dbát na nepodstatné detaily.

Měl by si být vědom důležitosti komunikace pro vytváření sociálních vztahů a vazeb, pro utváření harmonických vztahů s druhými lidmi jak v osobním, tak v profesním životě.

V RVPG jsou definovány takto:

Žák:

- s ohledem na situaci a účastníky komunikace efektivně využívá dostupné prostředky komunikace, verbální i neverbální, včetně symbolických a grafických vyjádření informací různého typu;
- používá s porozuměním odborný jazyk a symbolická a grafická vyjádření informací různého typu;
- efektivně využívá moderní informační technologie;
- vyjadřuje se v mluvených i psaných projevech jasně, srozumitelně a přiměřeně tomu, komu, co a jak chce sdělit, s jakým záměrem a v jaké situaci komunikuje; je citlivý k míře zkušeností a znalostí a k možným pocitům partnerů v komunikaci;
- prezentuje vhodným způsobem svou práci i sám sebe před známým i neznámým publikem;
- rozumí sdělením různého typu v různých komunikačních situacích, správně interpretuje přijímaná sdělení a věcně argumentuje; v nejasných nebo sporných komunikačních situacích pomáhá dosáhnout porozumění.

Sociální a personální kompetence

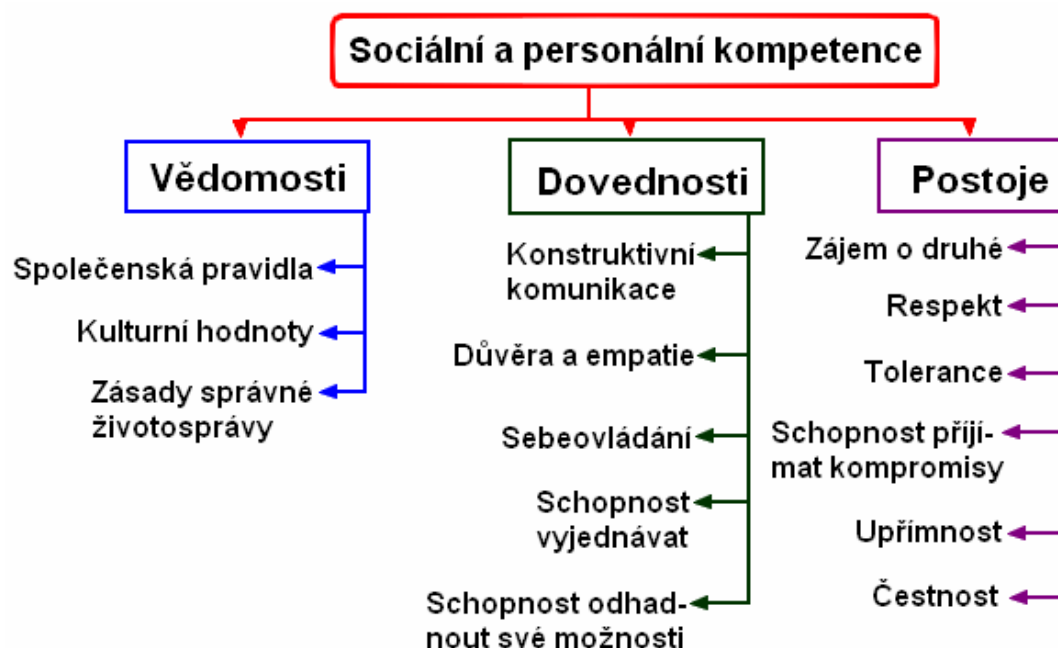
Interpersonální a sociální kompetence zahrnují všechny formy jednání, které musí jedinec ovládat jako sociální individuum, aby se mohl podílet vhodným, účelným a konstruktivním způsobem na sociálním životě, uměl řešit všechny možné

konflikty, které život ve společenství druhých lidí přináší. Měl by být schopen ovládat všechny typy sociálních interakcí, a to jak s jedinci, tak se skupinami. Měl by dokázat uplatnit adekvátní způsoby jednání v osobním, rodinném a veřejném kontextu.

Po žákovi je tedy požadováno, aby rozuměl všem kulturním znakům a zvyklostem, které jsou běžné v jeho kultuře, ale zároveň by měl vnímat rozdíly kulturních zvyklostí a přijímat je s pochopením a žádoucí mírou tolerance. Měl by vnímat svou kulturní identitu a mít povědomí o jejím historickém vývoji. Má základní povědomí o zdravém životním stylu. Chápe interkulturní dimenzi svého života v evropském a celosvětovém měřítku.

V sociálním styku je vstřícný vůči druhým lidem, je schopen empatie. Dokáže být tolerantní k názorům a jednáním druhých lidí. Ve vypjatých situacích je schopen se kontrolovat, ovládat své emoce (emoční inteligence) a citlivě vnímat složité předivo sociálních vztahů (sociální inteligence). Volí takové jednání, které je v dané situaci přiměřené a nevede k sociálním konfliktům s neblahými následky pro jednajícího.

Zná své schopnosti a stanovuje si pouze takové cíle, které je schopen zvládnout. V kolektivu se dokáže prosadit, ale zároveň není přehnaně ambiciózní, je schopen spolupráce při dosahování společného cíle, dokáže rozpoznat, kdy není dobré za jakoukoli cenu prosazovat vlastní zájmy a sledovat pouze své cíle.

V RVPG jsou definovány takto:

Žák:

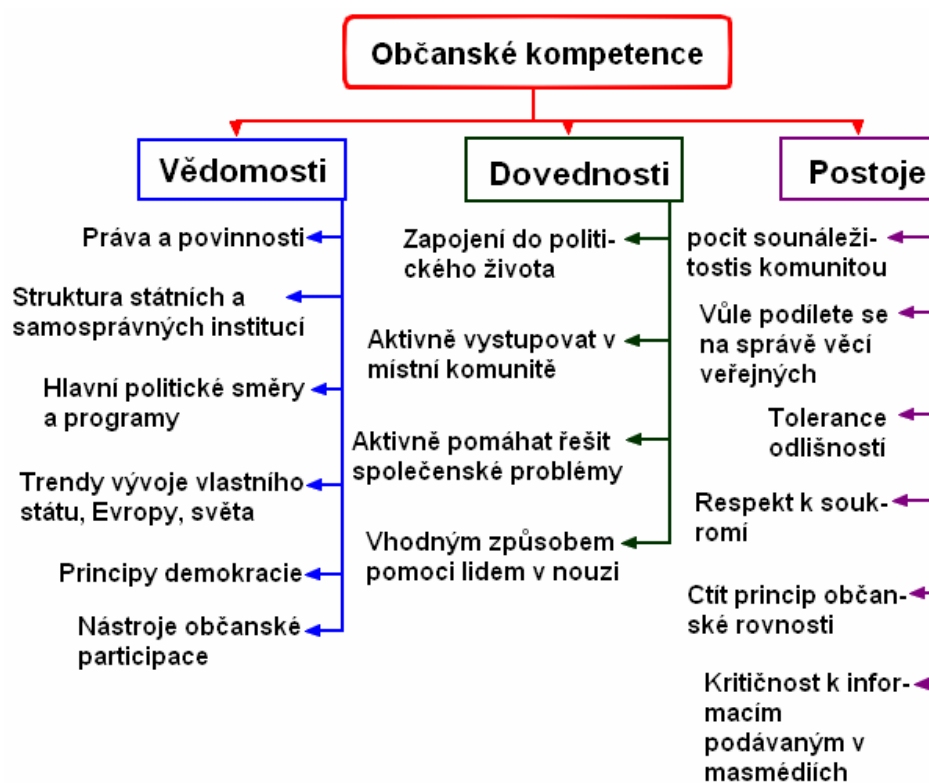
- posuzuje reálně své fyzické a duševní možnosti, je schopen sebereflexe;
- stanovuje si cíle a priority s ohledem na své osobní schopnosti, zájmovou orientaci i životní podmínky;
- odhaduje důsledky vlastního jednání a chování v nejrůznějších situacích, své jednání a chování podle toho koriguje;
- přizpůsobuje se měnícím se životním a pracovním podmínkám a podle svých schopností a možností je aktivně a tvořivě ovlivňuje;
- aktivně spolupracuje při stanovování a dosahování společných cílů;
- přispívá k vytváření a udržování hodnotných mezilidských vztahů založených na vzájemné úctě, toleranci a empatii;
- projevuje zodpovědný vztah k vlastnímu zdraví a k zdraví druhých;
- rozhoduje se na základě vlastního úsudku, odolává společenským i mediálním tlakům.

Občanské kompetence

Vyznačují se zejména schopností vnímat celospolečenské problémy a ochotou podílet se na jejich řešení. Jedinec se chce aktivně zapojovat do celospolečenského dění, účastnit se občanského života na úrovni své obce, kraje i státu. Zná svá práva, využívá jich k prosazování svých zájmů, avšak ne na úkor společných

zájmů všech lidí. Hájí práva druhých v okamžiku, kdy jsou porušována. Zná a využívá všech možností pomoci druhému v nouzi. Přijímá zodpovědnost za podobu a kvalitu občanského života.

Nepřehlíží však ani fakt, že žije v globálním světě, světě kulturní diverzity, bezpečnostních rizik, humanitárních krizí, porušování lidských práv, zhoršování kvality životního prostředí, rizik spojených s rozvojem moderní civilizace apod.

V RVPG jsou definovány takto:

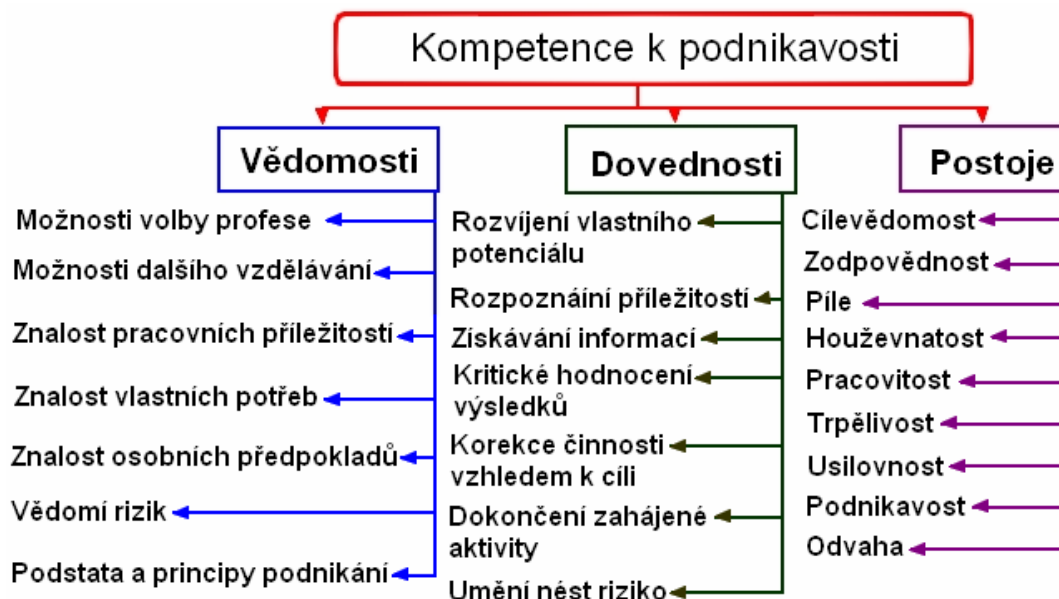
Žák:

- informovaně zvažuje vztahy mezi svými zájmy osobními, zájmy širší skupiny, do níž patří a zájmy veřejnými, rozhoduje se a jedná vyváženě;
- o chodu společnosti a civilizace uvažuje z hlediska udržitelnosti života, rozhoduje se a jedná tak, aby neohrožoval a nepoškozoval přírodu a životní prostředí ani kulturu;
- respektuje různorodost hodnot, názorů, postojů a schopností ostatních lidí;
- rozšiřuje své poznání a chápání kulturních a duchovních hodnot, spoluvytváří je a chrání;
- promýšlí souvislosti mezi svými právy, povinnostmi a zodpovědností; k plnění svých povinností přistupuje zodpovědně a tvořivě, hájí svá práva i práva jiných, vystupuje proti jejich potlačování a spoluvytváří podmínky pro jejich naplňování;

- chová se informovaně a zodpovědně v krizových situacích a v situacích ohrožujících život a zdraví poskytne ostatním pomoc;
- posuzuje události a vývoj veřejného života, sleduje, co se děje v jeho bydlišti a okolí, zaujímá a obhajuje informovaná stanoviska a jedná k obecnému prospěchu podle nejlepšího svědomí.

Kompetence k podnikavosti

Tento soubor kompetencí se zaměřuje na dvě oblasti. První oblastí je zodpovědné rozvíjení vlastního potenciálu k výkonu budoucího povolání, a s tím související schopnosti dalšího, v ideálním případě celoživotního vzdělávání. Druhou oblastí je svět podnikání a financí. Žáci by měli být vybaveni takovými znalostmi, dovednostmi a postoji, které jim umožní realizovat své podnikatelské aktivity a rozumně, s vědomím všech rizik, nakládat se svými finančními prostředky.

V RVPG jsou definovány takto:

Žák:

- cílevědomě, zodpovědně a s ohledem na své potřeby, osobní předpoklady a možnosti se rozhoduje o dalším vzdělávání a budoucím profesním zaměření;
- rozvíjí svůj osobní i odborný potenciál, rozpoznává a využívá příležitosti pro svůj rozvoj v osobním a profesním životě;
- uplatňuje proaktivní přístup, vlastní iniciativu a tvořivost, vítá a podporuje inovace;

- získává a kriticky vyhodnocuje informace o vzdělávacích a pracovních příležitostech, využívá dostupné zdroje a informace při plánování a realizaci aktivit;
- usiluje o dosažení stanovených cílů, průběžně reviduje a kriticky hodnotí dosažené výsledky, koriguje další činnost s ohledem na stanovený cíl; dokončuje zahájené aktivity, motivuje se k dosahování úspěchu;
- posuzuje a kriticky hodnotí rizika související s rozhodováním v reálných životních situacích a v případě nezbytnosti je připraven tato rizika nést;
- chápe podstatu a principy podnikání, zvažuje jeho možná rizika, vyhledává a kriticky posuzuje příležitosti k uskutečnění podnikatelského záměru s ohledem na své předpoklady, realitu tržního prostředí a další faktory.

1.4.5 Školní vzdělávací program (dále ŠVP)

Školní vzdělávací program je povinný dokument, který si vytváří každá škola sama na základě RVPG. Jsou v něm určeny jednotlivé vyučovací předměty, které jsou vytvořeny z jednotlivých vzdělávacích oblastí a vzdělávacích oborů.

Jak už bylo řečeno, nás se například týká oblast Člověk a společnost, která zahrnuje kromě vzdělávacích oborů Dějepis a Geografie také předmět Občanský a společenskovední základ a oblast Člověk a svět práce se stejnojmenným předmětem.

Školní vzdělávací program je tvořen podle závazné metodiky, a to tak, že do jednotlivých předmětů, jejichž název si škola může určit sama, buď umístí celý vzdělávací obsah vzdělávacího oboru RVPG, nebo bude vzdělávací obor integrovat do různých předmětů.

Příklad:

Na naší škole jsme například vytvořili dva předměty. Jeden se nazývá základy společenských věd a zahrnuje v sobě vzdělávací obor Občanský a společenskovední základ a částečně obory Člověk a svět práce, Geografie a Výchova ke zdraví (ze vzdělávací oblasti Člověk a zdraví). Druhý se nazývá člověk a svět práce a jeho obsah tvoří zbývající část vzdělávacího oboru Člověk a svět práce, která nebyla integrována do předmětu základy společenských věd. Předmět integruje také některá průřezová témata, o kterých jsme se již zmiňovali (viz příklad ŠVP).

Pro každý předmět musí být v ŠVP vytvořeny osnovy, ve kterých jsou stejně jako v RVPG definovány očekávané výstupy, a k nim je přiřazeno učivo. Důležité je to, že do těchto osnov může škola kromě vzdělávacího obsahu jednotlivých oborů a průřezových témat zahrnout také vlastní obsah, který není předepsán v RVPG. Tímto obsahem se škola profiluje, a může tak nabídnout specifický druh vzdělání, o který je v daném regionu zájem. Školy by tak měly při tvorbě ŠVP vycházet z analýzy poptávky po vzdělání a žádoucím způsobem se profilovat a specializovat (například na přírodní vědy, společenské vědy, výuku jazyků apod.).

Jakmile je však toto „učivo navíc“ uvedeno v ŠVP, stává se závazným a musí být odučeno.

Příklad školního vzdělávacího programu

Základy společenských věd – učební osnovy

1. ROČNÍK

ČLOVĚK VE SPOLEČNOSTI

výstupy	učivo
Žák: <ul style="list-style-type: none"> - rozliší biologické a sociální prvky podstaty člověka a uvede základní prvky socializace, popíše jednotlivé fáze a podmínky jejího normálního průběhu, - objasní význam socializace pro začlenění se člověka do společnosti a sociálních skupin, - vysvětlí patologické důsledky špatné socializace, charakterizuje význam rodiny, úspěšné začlenění se jedince do společnosti, - rozlišuje hlavní typy sociálních útvarů, - umí charakterizovat podstatu a typy sociálních vztahů, 	biologické a sociální prvky lidské podstaty, socializace, poruchy socializace, význam rodiny pro socializaci, sociální útvary a skupiny, sociální vztahy ve skupině, skupinové znaky a symboly, společenské normy a hodnoty,

<ul style="list-style-type: none"> - určí znaky, podle nichž lze rozpoznat členství ve skupině, - objasní význam sociálních norem a hodnot pro život sociální skupiny, - dokáže se řídit skupinovými pravidly ve svých členských skupinách, - rozlišuje jednotlivé typy komunikace, - dokáže specifikovat jednotlivé druhy verbální a neverbální komunikace a určit jejich význam, - uplatňuje sociálně komunikační dovednosti nutné ke spolupráci a řešení problémů ve skupině, - uplatňuje společensky vhodné způsoby komunikace ve formálních i neformálních vztazích, případně neshody či konflikty s druhými lidmi řeší konstruktivním způsobem, - analyzuje příčiny vzniku a podstatu problémů v mezilidských vztazích a ovládá vhodné postupy jejich řešení, - charakterizuje povahu masové komunikace a masmédií, uvede, jaká máme práva ve vztahu k médiím (právo na opravu a právo na odpověď), - na příkladech ilustruje rozdíl mezi reprezentací skutečnosti v médiích a reálnými událostmi, - rozpozná běžné cenové triky (cena bez DPH aj.) a klamavé nabídky, - analyzuje skrytý obsah reklamy, kriticky posuzuje podíl marketingu na úspěchu výrobku na trhu, - charakterizuje typy sociálních konfliktů a jejich příčiny, - ovládá různé postupy řešení sociálních konfliktů, 	<p>rodina jako skupina, role a rolové konflikty, status, pozice, sociální mobilita, sociální nerovnosti, instituce a organizace,</p> <p>mezilidská komunikace, verbální a neverbální komunikace, sociálně-komunikační dovednosti výhodné pro spolupráci (jasná komunikace, argumentace, řešení sporů), problémy v mezilidských vztazích,</p> <p>masmédiá, vztah mezi mediálními produkty a skutečností, marketing – marketing a public relations, reklama, reklamní agentury, reklama a její výrazové prostředky, kritický přístup k reklamě, rozbor reklamy z hlediska použité strategie (úspěch ve společnosti, získání obdivu, výzvy k identifikaci),</p> <p>sociální konflikty a jejich řešení, prevence sociálních konfliktů, sociální deviace, sociální kontrola,</p>
--	--

<ul style="list-style-type: none"> - navrhne možnosti prevence vzniku sociálních konfliktů, - objasní důležitost sociální kontroly pro život společnosti, - uvede základní druhy sociální kontroly, - charakterizuje možné následky špatné sociální kontroly pro život v sociální skupině a ve společnosti, - vysvětlí, co je sociální deviace, uvede její nejdůležitější příklady a objasní, kdy může vést ke škodlivým následkům, - uvědomí si původ předsudků vůči členům odlišných sociálních skupin, - uvede typy znaků, jimiž se od sebe lidé jako příslušníci různých skupin mohou odlišovat, - vysvětlí, co jsou sociálně patologické jevy, uvede jejich nejdůležitější příklady, - uvede, jak lze sociálně patologické jevy odstraňovat a jakými metodami jim lze předcházet, - charakterizuje podstatu sociálních problémů a způsobů jejich řešení, - uvede nejdůležitější změny ve společenském a individuálním životě, - posoudí úlohu sociálních změn v individuálním i společenském vývoji, rozlišuje změny konstruktivní a destruktivní, - z různých hledisek rozliší změny žádoucí a nežádoucí, - charakterizuje změny podle jejich podstatných rysů, - charakterizuje proces modernizace, dokáže posoudit jeho pozitiva a negativa, - objasní dopady rozvoje moderní společnosti na životní prostředí, 	<p>sociální odlišnosti, předsudky, sociálně patologické jevy, sociální problémy (nezaměstnanost, kriminalita, extremismus),</p> <p>sociální změny, životní prostředí, trvale udržitelný rozvoj.</p>
---	--

vysvětlí hlavní zásady trvale udržitelného rozvoje.	
Pokrytí průřezových témat:	
Komentář: Integrace z oboru Výchova ke zdraví (Rizika ohrožující zdraví a jejich prevence, Ochrana člověka za mimořádných událostí). Integrace z oboru Člověk a svět práce (Tržní ekonomika – marketing).	
Přesahy: Dějepis (1. ročník): 1. Člověk a dějiny – úvod do studia historie.	

ČLOVĚK JAKO JEDINEC

výstupy	učivo
<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> - objasní, proč a jak se lidé odlišují ve svých projevech chování, uvede příklady faktorů, které ovlivňují prožívání, chování a činnost člověka, - vyloží, jak člověk vnímá, prožívá a poznává skutečnost, sebe i druhé lidi a co může jeho vnímání a poznávání ovlivňovat, - využívá získané poznatky při sebepoznávání, poznávání druhých lidí, volbě profesní orientace, - posoudí důležitost hodnot pro motivaci a určí svůj hodnotový žebříček, - rozlišuje jednotlivé typy a rysy osobnosti, - posoudí své osobnostní rysy a specifické projevy chování, - porovná osobnost v jednotlivých vývojových fázích života, vymezení, co každá etapa přináší do lidského života nového a jaké životní úkoly před člověka staví, - porovnává různé metody učení a vyhodnocuje jejich účinnost pro své studium s ohledem na vlastní 	<p>podstata lidské psychiky – vědomí; psychické jevy, procesy, stavy a vlastnosti, žebříček hodnot,</p> <p>osobnost člověka – charakteristika osobnosti, její typologie, „já“ sám o sobě, mé chování, myšlení a prožívání,</p> <p>vývoj a formování osobnosti v jednotlivých etapách lidského života,</p> <p>význam celoživotního učení a sebevýchovy,</p>

<p>psychické předpoklady,</p> <ul style="list-style-type: none"> - uplatňuje zásady duševní hygieny a správné životosprávy v každodenním životě, při práci a učení, - využívá zásad time managementu ke správnému uspořádání každodenních aktivit, - na příkladech ilustruje vhodné způsoby vyrovnávání se s náročnými životními situacemi, - využívá získaných poznatků z psychologie při volbě povolání a své profesní orientaci, - kriticky posoudí své zdravotní, osobnostní a kvalifikační předpoklady pro volbu dalšího studia a profesní orientace, - vhodně prezentuje vlastní osobu a práci, vhodně vystupuje při přijímacím pohovoru nebo konkurzu, - reflektuje význam práce pro psychické zdraví člověka, vytvoří si vyvážený pracovní rozvrh s ohledem na své osobní vztahy. 	<p>zásady duševní hygieny, time management,</p> <p>psychologie v každodenním životě – rozhodování o životních otázkách; náročné životní situace, systém psychologického poradenství,</p> <p>práce jako seberealizace, hodnocení vlastních schopností, vzdělávání a příprava na volbu profese (profesní a vzdělávací nabídka), přijímací pohovor a výběrové řízení (společenské jednání, komunikační dovednosti, asertivní jednání, empatie), pracovní úspěšnost a kariérní růst; dobrovolnictví jako příležitost k rozvíjení pracovních zkušeností, plánování osobní práce, zaměstnání a mezilidské vztahy, zaměstnání a rodina, workholismus.</p>
<p>Pokrytí průřezových témat: Poznávání a rozvoj vlastní osobnosti Seberegulace, organizační dovednosti a efektivní řešení problémů Morálka všedního dne</p>	
<p>Komentář: Integrace z oboru Výchova ke zdraví (Zdravý způsob života a péče o zdraví, Změny v životě člověka a jejich reflexe). Integrace z oboru Člověk a svět práce (Trh práce a profesní volba – profesní volba, osobní management).</p>	
<p>Přesahy: Cizí jazyky – tematické okruhy</p>	

1.5 Vymezování cílů výuky

Jednou z nejrozšířenějších technik vymezování cílů výuky je tzv. Magerova technika (podle Roberta F. Magera; R. F. Mager: Goal Analysis, CEP Press 1997).

Podle něj by vymezování cílů výuky mělo mít tři základní složky:

1. Definice požadovaného výkonu žáka. Je to soubor všeho, co má žák na konci vyučování zvládnout. K jeho vymezování se využívá aktivních sloves, která jsme si uváděli v taxonomiích výukových cílů.
2. Určení podmínek výkonu

Můžeme rozlišit pět druhů těchto podmínek:

- rozsah očekávaného výkonu žáka (uvést alespoň jeden příklad, vyjmenovat všechny případy apod.),
- určení způsobu realizace úkolu či řešení (písemně, graficky apod.),
- určení používaných pomůcek (počítač, text atd.),
- určení místa a prostřední realizace (ve třídě, na exkurzi atd.),
- psychické a fyzické požadavky (definují se u psychomotorických cílů).

3. Norma výkonu

Udává míru očekávaného výkonu žáka. Určuje se například jeho přesnost (např. procento vyřešených úloh), pohotovost (bez váhání), rychlost (během 10 minut), míra samostatnosti (na základě položených otázek) atd.

Postup při vymezování cílů by měl sledovat následujících pět kroků:

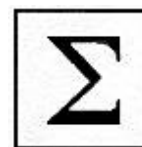
- analýza výukového obsahu – tedy stanovení základních prvků učiva, jako jsou fakta, pojmy, principy, zákony, postupy řešení problémů, vymezení základního, rozšiřujícího a prohlubujícího učiva atd. (viz kapitola Učivo),
- vymezení cíle pomocí aktivních sloves, stanovení kompetencí, které si má žák osvojit, konkrétní vymezení požadovaného výkonu žáka,
- jednoznačné určení toho, co a v jakém rozsahu má žák umět, a toto by mělo být vyžadováno u zkoušení či jiné formy ověřování dosažené úrovně osvojení si výukového obsahu,

- vymezení podmínek a prostředků, pomocí nichž má být požadovaný výkon realizován, aby mohly být všechny požadavky na výkon považovány za splněné,
- přesné stanovení normy požadovaného výkonu, tedy toho, v jaké podobě musí být výkon realizován, aby mohl být považován za dostatečný či uspokojivý.

Na závěr je třeba ještě zdůraznit, že v ideálním případě by všechny cíle měly být definovány tak, aby byla míra jejich plnění určitelná v konkrétním výkonu žáka. Tento požadavek je splnitelný u cílů znalostního a psychomotorického charakteru. U afektivních cílů se jej dosahuje poměrně obtížně.

Shrnutí

Stanovení cílů výuky je klíčovým momentem celého vyučovacího procesu. Proto se velká pozornost vždy věnovala jednak jejich klasifikaci, jednak postupům jejich stanovení. Dnes se cíle výuky nejčastěji rozdělují na kognitivní, psychomotorické a afektivní. K jejich stanovení se používají tzv. aktivní slovesa. Této klasifikace bylo použito také v definicích požadavků k nové maturitní zkoušce, která má být poprvé realizována v roce 2011. V rámci školské reformy se dnes za žádoucí cíle výuky považují tzv. klíčové kompetence, které jsou pro předmět základy společenských věd definovány v Rámcových vzdělávacích programech pro gymnaziální vzdělávání.

Korespondenční úkol :

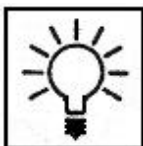
Vyberte si z platných učebních osnov ZSV (Učební osnova předmětu pro gymnázia – Základy společenských věd, č. j. 25 048/95-21-23. Schválilo MŠMT ČR s platností od 1. 9. 1999, Praha, Fortuna 1999. [online] Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>) jeden tematický okruh (např. psychologie) a pokuste se vymežit všechny výukové cíle, které by se daly ve výuce okruhu sledovat. Rozdělte je přehledně na kognitivní, afektivní, a pokud to bude možné, také psychomotorické.

Dále se pokuste stanovit ty cíle, které se objevují v požadavcích k nové maturitě.

A nakonec se pokuste v rámci stejného tematického okruhu vymezit základní kompetence, které si budou žáci během výuky osvojovat, a pomocí aktivních sloves je vymezte.

Výsledek mi zašlete mailem.

Otázky:

1. Jak byste definovali výukový cíl?
2. Jaké máme požadavky na výukové cíle?
3. Proč je nutné definovat výukové cíle?
4. Jaké máme druhy výukových cílů? Každý z nich stručně charakterizujte.
5. Co jsou obecné a co dílčí výukové cíle?
6. Jaké intelektové dovednosti si mají žáci osvojit podle platných učebních osnov základů společenských věd?
7. Jaký je postup vymezení cílů podle tzv. Magerovy techniky?

Literatura:

- Belz, Siegrist. Klíčové kompetence, Praha: Portál, 2001.
- EUROPEAN COMMISSION: IMPLEMENTATION OF „EDUCATION AND TRAINING 2010” WORK PROGRAMMED, November 2004.
[online]. Dostupný z:
<http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>.
- Katalog požadavků k maturitní zkoušce Občanský základ. [online].
Dostupný z: <http://www.ceremat.cz>.
- Katalog požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky – občanský a společenskovední základ [online]. Dostupný z:
<http://www.novamaturita.cz>.
- Mužík, J. Andragogická didaktika. Praha: Codex Bohemia, 1998.
- Navrátil St.; Cedrychová V.; Raudenský J. Cvičení z obecné didaktiky. Ústí n. L.: Pedagogická fakulta UJEP, 1995.
- Nové horizonty výchovy k občanství. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.

- Petty, G. Moderní vyučování. Praha: Portál, 1996.
- Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů. [online] Dostupný z: <http://www.msmt.cz/files/doc/NHRevizeBloomovytaxonomieedukace.doc>.
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, Praha: VUP. 2007. [online]. Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>.
- Švec, Vl.; Filová H.; Šimoník, O. Praktikum didaktických dovedností. Brno, 1996.
- Učební plán pro gymnázia. [online] Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>.
- Učební osnovy základů společenských věd. [online] Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>.

2 Plánování výuky

V této kapitole se dozvíte:

- ze kterých závazných dokumentů musíme vycházet při plánování vlastní výuky,
- jaká je obvyklá struktura učiva,
- jaké jsou funkce učiva,
- jak provádět výběr učiva,
- co jsou mezipředmětové vztahy a jak se uplatňují při plánování výuky,
- co jsou tematické plány a jak se tvoří,
- jak se nejlépe připravovat na vyučování.

Budete schopni:

- provést výběr učiva podle určitých kritérií,
- vytvořit si vlastní tematický plán,
- vytvořit si vlastní přípravu na vyučování.

Klíčové pojmy: učební plán, učební osnovy, učivo, prvky učiva, funkce učiva, výběr učiva, mezipředmětové vztahy, učebnice, tematické plány, písemná příprava na vyučování.

Průvodce studiem

Plánování výuky vůbec není jednoduchou záležitostí. Začíná samozřejmě definicí výukových cílů opírající se o pedagogickou dokumentaci. Dalším důležitým krokem však je výběr učiva a časové rozvržení výukového procesu tak, aby byly splněny všechny požadavky definované v učebních osnovách a dalších závazných dokumentech. Proto se nyní budeme podrobně zabývat především prvky a strukturou učiva a dále funkcemi učiva. Toto vše by Vám mělo pomoci lépe posoudit, které prvky učiva jsou nejvhodnější pro naplnění stanovených výukových cílů a také jak mají být uspořádány a navzájem provázány. Věnujte pozornost také

podkapitole mezipředmětové vztahy, kde je stručně naznačeno, jakým způsobem by měly být v rámci školního provozu realizovány.

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat 10 hodin, tak se pohodlně usad'te a nenechte se nikým a ničím rušit.

Plánování výuky je kromě samotného vyučování nejdůležitější činností pedagoga. Je podstatné pro řízení celého procesu výuky. Vychází z platných učebních dokumentů a z předem stanovených vzdělávacích a výchovných cílů. První fází plánování je výběr učiva, které je následně rozděleno do jednotlivých časových úseků. Dále je třeba stanovit, které učivo je základní, a musí tedy být nezbytně prezentováno. O předem stanovené cíle výuky (viz výše) se opírá také výběr prostředků potřebných k dosažení všech stanovených cílů. Při stanovení obsahu a časové dotace učiva musíme totiž zároveň zvažovat i to, které vyučovací metody, organizační formy výuky, učební pomůcky jsou nutné k dosažení všech předem stanovených cílů výuky. Do těchto úvah musí být zahrnuty také způsoby ověřování plnění těchto cílů. Každá z metod, organizačních forem i způsobů ověřování je totiž jinak náročná na čas. Bez pečlivého promýšlení všech těchto prvků vyučovacího procesu bychom tedy nedokázali dobře rozvrhnout učivo do jednotlivých časových úseků.

Jak už bylo řečeno, plánování výuky se musí opírat především o platné vzdělávací dokumenty vydané ministerstvem školství. Jedná se především o vzdělávací program, který přesně definuje konkrétní cíle a obsah vzdělávání na školách stejného typu.

Jeho součástí je učební plán. Jednotlivé školy pak podle těchto dokumentů zpracovávají vlastní vzdělávací program školy, který se může lišit podle podmínek a zaměření dané školy. Pro každý předmět musí tedy učitel vycházet z učebního plánu (viz níže), učebních osnov předmětu a ve školním roce 2009/2010 pro první ročník čtyřletého gymnázia a odpovídající ročníky víceletých gymnázií z ŠVP.

Nyní si tedy stručně představíme další důležité dokumenty a jednotlivé prvky přípravy učitele na vyučování.

2.1 Učební plán

je závazný dokument, který určuje především povinné, povinně volitelné a nepovinné předměty, jež mají být v daném ročníku vyučovány a dále pak jejich minimální časovou dotaci. Určuje také celkovou týdenní časovou dotaci všech předmětů, a především pak povinných předmětů, která nesmí být překročena. O konečné časové dotaci každého jednotlivého předmětu rozhoduje ředitel školy.

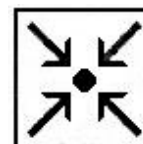
Do kompetence ředitele spadá i rozhodnutí o druzích nepovinných předmětů a jejich časové dotaci.

Při plánování naší vzdělávací činnosti se tedy opíráme především o učební plán naší školy. Předmět základy společenských věd patří mezi předměty povinné s přesně stanovenou minimální časovou dotací. Zároveň se jedná o předmět maturitní.

Příklad:

Čtyřletý studijní obor 79-41-K/408 Gymnázium – živé jazyky

Učební plán platný od 1. 9. 2006 na základě změny učebních dokumentů vydané MŠMT ČR pod č. j. 18961/2006-23 ze dne 31. 7. 2006

Předmět	Týdenní hodinová dotace v jednotlivých ročnících studia				Počet hodin celkem
	I.	II.	III.	IV.	
Český jazyk	4	4	4	4	16
Cizí jazyk č. 1 + konverzace	6+2	4+2	4+2	4+2	18+8
Cizí jazyk č. 2 + konverzace	3+0	3+0	3+2	3+2	12+4
Základy společenských věd	2	2	2	2	8
Člověk a svět práce	0	0	1	0	1
Dějepis	2	2	2	3	9
Zeměpis	0	2	2	0	4
Matematika	3	3	3	3	12
Fyzika	2	2	2	0	6
Chemie	2	2	2	0	6
Biologie	2	2	2	0	6
Informatika a výpočetní technika	1	1	0	0	2

Hudební výchova (Výtvarná výchova)	2	2	0	0	4
Tělesná výchova	2	2	2	2	8
Volitelný předmět č. 1	0	0	0	2	2
Volitelný předmět č. 2	0	0	0	2	2
Volitelný předmět č. 3	0	0	0	2	2
Volitelný předmět č. 4	0	0	0	2	2
Celkem	33	33	33	33	132

Nabídka volitelných předmětů (seminářů) ve 4. roč. vychází z možností školy a zájmu žáků.

Seminář: literární, anglický, francouzský, ruský, německý, španělský, společenskovední, člověk a svět práce, dějepisný, zeměpisný, matematický, fyzikální, chemický, biologický, estetickovýchovný, latina, Histoire de France, seminář filmové tvorby, seminář filmové, divadelní a mediální tvorby.

Učební plán je dostupný na adrese: <http://www.jazgym-ostrava.cz/dokumenty.php>.

2.2 Učivo

Učivo lze vymezit jako systematicky uspořádaný souhrn všech informací, které si má žák osvojit, a dále činností, které se má naučit určitým způsobem vykonávat.

2.2.1 Prvky učiva

V systému učiva lze rozlišit několik základních prvků, které opět úzce souvisí s cíli výuky.

Poznatky

- Pojmy

Zachycují obecné, podstatné vlastnosti či charakteristické znaky skupin předmětů. Pojmovým učením si žák osvojuje schopnost stanovit vlastnost či soubor vlastností, kterými se daný předmět řadí do určité skupiny (schopnost podřadit konkrétní pod obecné), určit obecnou vlastnost (nebo jejich soubor), kterou mají společnou dané předměty (schopnost zobecnění) a také umět uvést konkrétní příklad předmětu, který má vlastnost (soubor vlastností) označovanou daným pojmem (schopnost konkretizace).

Osvojování pojmů u žáků postupuje dvojím způsobem:

a) Žáci se učí přiřazovat jednotlivé konkrétní objekty k obecnému pojmu, přičemž u každého si musí všimnout konkrétního znaku (znaků), na jehož (jejichž) základě je možné je zařadit do společné třídy. Jedná se o *asociativní* postup.

Příklad:

Vláda úzké skupiny mocných jedinců, minimální osobní svoboda, zásahy státu do hospodářské sféry, absence nezávislé soudní moci jsou znakem každého totalitního režimu.

b) Žáci se učí určovat, které objekty pod daný pojem nespádají, neboť postrádají znak (znaky), který daný pojem vyjadřuje. V tomto případě jde o *diskriminativní* postup.

Příklad:

Svobodné volby, aktivní účast občanů na rozhodování o veřejných otázkách, tržní hospodářství s minimálními zásahy státu nejsou znakem žádného totalitního státu.

Při prezentaci učiva tohoto charakteru je dobré používat obojího postupu, neboť pouze tak si žák osvojí dobrou znalost pojmů a dokáže je vhodným způsobem používat.

Je třeba upozornit také na to, že čím je pojem abstraktnější povahy, tím obtížněji se osvojuje. Pojmy označující předměty, věci konkrétní povahy, se pamatují lépe, než vlastnosti a vztahy abstraktní povahy (láska, přátelství apod.). Proto je třeba vždy dbát na konkrétní ztvárnění abstraktních pojmů, uvedením dostatečného množství ilustrativních příkladů, na něž se dané pojmy vztahují.

V přípravě na vyučování by si měl učitel dobře promyslet, které pojmy bude používat, a během výuky by měl všechny jasně a srozumitelně definovat. Je dobré vybírat takové pojmy, které nějak navazují na již osvojené učivo. Takto se nové pojmy lépe pamatují vřazením do pojmového systému, který si žáci již osvojili. Je dobré před prezentací nových pojmů provést mobilizaci dosavadních znalostí, které nějak souvisí s probíranou látkou. K tomu lze použít celou řadu metod od

brainstormingu po řešení konkrétního problému, kde je třeba použít nabyté znalosti a dovednosti. Během jedné vyučovací hodiny by mělo být prezentováno přiměřené množství nových pojmů, které by měly být dobře vysvětleny a doprovizeny vhodnými příklady jejich použití. Velké množství nových pojmů bez zařazení do kontextu, bez přesného a srozumitelného vysvětlení, včetně jejich uplatnění na konkrétních příkladech, zabraňuje žákům dobře porozumět prezentovanému učivu. K usnadnění zapamatování pomáhají pojmová schémata, která si představíme v druhém díle opory, kde budeme rozebírat jednotlivé výukové metody.

- Fakta

Jsou informace složitějšího charakteru než pojmy. Jedná se o skutečnosti, které je třeba opatřit vysvětlením nebo komentářem.

Příklady:

Předsókratovská filosofie se vyznačuje zaměřením pozornosti na zkoumání příčin přírodních dějů.

Otázka lidských práv se stala aktuální zejména po druhé světové válce.

Bez faktografických znalostí se neobejde žádné pochopení reality. Nesmí však převažovat pouhé učení se jednoduchým faktům izolovaně, bez návazností a souvislostí. Učení se faktům je pak opřeno o mechanickou paměť, a žáci nejsou schopni z nich vyvozovat žádné závěry a postihnout jejich vzájemné vztahy a souvislosti. České školství je oprávněně kritizováno za to, že je zaměřeno téměř výhradně právě na předávání faktografických znalostí v této podobě. Osvojení mnohých faktů se bez dobré mechanické paměti neobejde. Vždy je však možné fakta zařadit do širšího vztahového rámce, a tak posílit prvek porozumění osvojovaným faktům.

- Zákonitosti, pravidla, vztahy a souvislosti

Jsou informace složitějšího charakteru než fakta. Představují většinou strukturovaný soubor navzájem souvisejících skutečností, které se navzájem podmiňují. Lze u nich stanovit vztahy příčinnosti, následnosti a posloupnosti.

Příklad:

Otázka lidských práv se stala aktuální především po druhé světové válce, a to zejména proto, že během ní bylo lidstvo svědkem celé řady krutostí, jež dosáhly doposud nevídaných rozměrů.

Jejich osvojování se velmi často opírá o dobrou znalost základních faktů, daleko více se však klade důraz na porozumění vztahovému rámci, do něhož jsou daná fakta vřazena. Je třeba dbát také na okamžitou aplikaci nabytých vědomostí na konkrétní příklady.

Příklad:

„Říkali jsme si, že velký vliv na poptávku má změna příjmů. Jak se posune poptávková křivka u prodeje automobilů, když dojde k plošnému zvýšení příjmů všech zaměstnanců?“

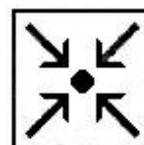
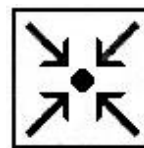
- Číselné údaje, číselné vztahy

Jsou to údaje, které se osvojují nejhůře ze všech doposavad zmiňovaných druhů informací. V dnešních učebnicích se číselných údajů nachází stále velké množství. Učitel by měl proto zvážit, nakolik je třeba klást na osvojování si číselných údajů důraz. Je to důležité i z toho hlediska, že mnohé číselné údaje rychle zastarávají, a jiné si můžeme velice snadno vyhledat. Reforma vzdělávacích programů je zaměřena právě spíše na schopnost aktivně vyhledávat potřebné údaje a na umění s nimi dále prakticky zacházet, než se jim mechanicky a pasivně učit.

Při přípravě učebního obsahu bychom proto měli pečlivě zvažovat, které číselné údaje a do jaké hloubky má žák zvládnout.

Je třeba stanovit:

- a) u kterých číselných údajů je žádoucí, aby je znal žák přesně (například přesný letopočet důležité události, věkovou hranici trestní odpovědnosti, funkční období prezidenta republiky apod.);
- b) u kterých údajů je třeba znát pouze přibližnou hodnotu (například zařazení nějaké události do století, přibližné procento rozvodovosti apod.). Velmi častou chybou je totiž bazírování na přesných číselných údajích tam, kde to často postrádá smysl a oprávnění;

- c) kde je důležitá znalost trendů kvantitativního vývoje (například u demografického vývoje znát, zda dochází k poklesu, nárůstu nebo stagnaci počtu obyvatel; znát vývoj inflace za určité období apod.);
- d) kde je možné kvantitativní údaje nahradit konkrétními příklady, které jsou výsledkem kvantitativních jevů (například místo údajů o procentním nárůstu příjmů je možné ilustrovat růst životní úrovně obyvatelstva tím, že zatím každé Vánoce byly ve znamení rekordního nárůstu tržeb obchodníků);
- e) zda není možné dané číselné údaje úplně vynechat, aniž by tím bylo ohroženo dosažení obecných cílů výuky.

Příklad:

Při výuce tématu lidských práv se snažím žáky obeznámit se základními dokumenty, které se dotýkají této problematiky, a prezentuji je v časové posloupnosti jejich vzniku. Na začátku své pedagogické kariéry jsem po žácích vyžadoval, aby uměli uvést rok vzniku každého z důležitých dokumentů. V jedné hodině však na mou výtku týkající se neznalosti letopočtu žák poznamenal, že snad není až tak důležité vědět, kdy dokument vznikl, ale čeho se týká, jaké jsou jeho hlavní myšlenky a proč je tak důležitý. Po krátké úvaze jsem mu musel dát za pravdu. Nyní po žácích požaduji pouze jeden letopočet z této oblasti, a to je den vzniku Všeobecné deklarace lidských práv, a to proto, že se ten den slaví také mezinárodní den lidských práv. Vše ostatní by měli umět zařadit do obecnějšího historického rámce v souvislosti s důležitými historickými událostmi (např. „Dokument vznikl těsně po 2. světové válce v souvislosti se zkušeností s genocidami.“).

- Normy

Pro náš předmět je důležitá zejména dobrá znalost některých základních právních norem. Pro samostatnou písemnou práci typu seminární práce se pak vyžaduje znalost například citační normy. Žáci by se s nimi měli obeznámit a pochopit také způsob jejich uplatňování na konkrétní případy, protože každá norma je svou povahou obecná, a její uplatnění na konkrétní případy může být často

problematické. Dále je třeba upozornit na to, že normy se mohou (někdy poměrně často) měnit, a proto by si žáci měli navyknout hledat vždy aktuální znění. Důraz je třeba klást na význam norem – pomáhají udržovat určitou kvalitu a žádoucí podobu té části skutečnosti, která je předmětem normování (ať už jsou to mezilidské vztahy nebo požadavky na výkon, výsledky lidské činnosti apod.).

- **Symboły**

V našem předmětu se klade důraz na schopnost rozpoznání zejména symbolů státní moci, mezinárodních organizací, ekonomických údajů apod. Žáci by je měli umět rozpoznat, určit jejich obsah, tedy přiřadit k nim přesně to, co zastupují a dokázat je také aktivně používat.

- **Algoritmy, postupy řešení problémů**

Jsou představovány posloupností kroků, kterých je třeba k dosažení určitého cíle. Setkáváme se s nimi ve všech oblastech, kde je možné uplatnit osvědčený postup, který vždy vede k dosažení stanoveného cíle. Například v logice lze použít známý Aristotelův postup vyhodnocování správnosti sylogismů. V právu lze například stanovit postup vyřizování reklamace zboží. V psychologii je možné stanovit správný postup učení apod.

U některých typů postupů je pro jejich dobré osvojení důležité, aby žáci dokázali všechny kroky zdůvodnit, tedy aby dokázali stanovit, proč je daný krok pro dosažení cíle nezbytný.

Příklad:

Zvláště je třeba zdůraznit význam znalostí postupu řešení problémů v oblasti mezilidských vztahů. Jednou z nejdůležitějších oblastí tzv. klíčových kompetencí je právě oblast sociálních dovedností, kde se mohou široce uplatnit zavedené postupy jak při řešení interpersonálních konfliktů, tak také při týmové spolupráci, vytváření pracovních kolektivů apod. V oblasti Člověk a svět práce si mohou žáci osvojovat například pravidla time managementu, postupy vyhodnocování rizik investování atd.

Na závěr jen krátce připomeňme, že při vyučování znalostem je třeba respektovat omezenou kapacitu paměti pro příjem nových informací. Pokud je překročena kapacita paměti, dochází k vytěšňování starého učiva, jež je překryto informacemi novými.

Je tedy třeba dbát na to, aby jednotlivé hodiny přinášely přiměřené množství nových informací a aby všechny nové informace byly často opakovány, především pak jejich uplatňováním v konkrétních příkladech, tedy aby byly dostatečně procvičeny a zároveň aby bylo minimalizováno nebezpečí špatného porozumění nové látce.

Myšlenkové operace

Jedná se o intelektové dovednosti směřující k uspořádání velkého množství dílčích informací do vnitřně soudržného strukturovaného celku. Je to schopnost postihnout všechny důležité vztahy a souvislosti mezi jednotlivými fakty či soubory faktů a umět vyvozovat závěry ze znalosti dílčích faktů.

Myšlení je tedy soubor operací, který z informací, daných bezprostřední zkušeností a pamětí, vytváří nové informace. Myšlení lze dále charakterizovat jako schopnost hledat a nacházet řešení problémů, se kterými se jedinec dříve nesetkal a na něž nemůže uplatnit žádné známé zavedené postupy řešení. Uplatňuje se pokaždé, když se jedinec dostane do určité problémové situace, která je pro něj neznámá a ve které se tedy musí nejprve dobře zorientovat, pochopit všechny její podstatné rysy, vyvodit závěry týkající se podstatných příčinných vztahů a souvislostí a nalézt v nich možnost, jak danou problémovou situaci vyřešit.

Základní myšlenkové operace jsou tyto:

- a) Analýza a syntéza – tedy rozklad nějakého souvislého celku na části a jejich opětovné složení v celek na základě zjištěných vazeb a vztahů mezi jednotlivými prvky celku.
- b) Srovnávání a klasifikace – kdy jsme schopni postihnout společné a rozdílné rysy dvou a více předmětů či jevů.
- c) Abstrakce a konkretizace – spočívá ve schopnosti postihnout podstatné vlastnosti určitého druhu předmětů či jevů, a tím je zároveň odlišit od

jiných druhů (proces abstrahování), a ve schopnosti zařadit konkrétní věc či jev do skupiny podle jeho podstatné vlastnosti či charakteristiky (konkretizace).

- d) Indukce a dedukce – jedná se o základní metody usuzování, tedy o vyvozování závěrů z daných předpokladů (faktů, jevů, skutečností). Indukce spočívá ve vyvozování obecných závěrů z konkrétních faktů. Jestliže množství různých pozorovaných jevů či skutečností vykazuje společné rysy či opakující se výskyty určitých jevů za daných podmínek, lze z toho učinit závěr o výskytu těchto jevů za daných podmínek i v budoucnu (zobecnění). Dedukce je opačný postup, kdy aplikujeme určitý obecný poznatek (většinou získaný indukci) na konkrétní případ, který patří do určité skupiny jevů. Pokud tyto jevy lze charakterizovat určitou pravidelností, můžeme usoudit na výskyt této pravidelnosti v daném konkrétním případě, který do této skupiny jevů určitě patří.
- e) Analogie – je to typ usuzování, kdy nový poznatek vyvozujeme na základě podobnosti nějakého předmětu nebo jevu s jinými předměty či jevy, u nichž jsme již zjistili podstatné vlastnosti nebo zákonité vztahy a souvislosti.

Hodnoty

Jedná se především o hodnoty mravní, které souvisí s občanskými postoji, s angažováním se ve veřejném životě, s úctou k právnímu řádu a zejména k základním lidským právům a svobodám.

Dalšími oblastmi, kde by se měli učitelé snažit aktivně působit na hodnotový systém, jsou vztahy k přírodě, estetické hodnoty, kladný vztah k učení a práci apod. Výše jsme se již zmiňovali o tom, že nejvyšším cílem v této oblasti je dosáhnout toho, aby si každý žák vytvořil svůj vlastní propracovaný hodnotový systém, který mu umožní vytvořit si vlastní životní plán a cílevědomě jej uskutečňovat.

Osvojování si hodnot neprobíhá pouze během samotného výukového procesu, ale působí zde také prostředí, v němž výuka probíhá, dobrý (či naopak špatný) příklad učitele, třídní kolektiv apod.

2.2.2 Základní funkce učiva

Každé učivo plní mnoho různých funkcí vzhledem k cíli, jehož má být výukou dosaženo. Z tohoto hlediska je role učiva klíčová. Neboť i dobře použité výukové metody nejsou nic platné, pokud jsou obsah učiva, jeho struktura a vnitřní uspořádání, volba některých prvků pro dosažení cíle výuky nevhodné či nepřiměřené.

Proto je dobré si vždy nejprve dobře uvědomit, které funkce může ve výuce námi vybírané učivo plnit. Z toho nám následně vyplyne vhodná kombinace různých prvků učiva v takové podobě, aby mohlo být co nejlépe dosaženo stanoveného výukového cíle. Také v RVPG je učivo, jak už jsme se zmiňovali výše, chápáno jako prostředek k dosažení očekávaných výstupů.

Základní funkce učiva

Poznávací funkce – učivo umožňuje žákům získat dostatečné penzum znalostí, ale i dovedností k tomu, aby se dokázali dobře vyznat a orientovat ve skutečnosti a zvolit také adekvátní způsob jednání, přiměřený situaci, ve které se právě nacházejí.

Příklad:

Dobrym příkladem může být sbírání hub. Člověk, který se dobře vyzná v houbách, dokáže rozlišit, které houby jsou jedlé, a které jedovaté. Dokáže však také dobře reagovat v situaci, kdy si není zcela jist, zda dobře rozpoznal, o který druh houby se jedná. V takovém případě nebude danou houbu sbírat.

Tato funkce učiva se samozřejmě vztahuje zejména ke kognitivním cílům výuky. Pokud jsme si tyto cíle stanovili dostatečně přesně, podrobně a pečlivě, bude se nám učební obsah, který má sloužit k jejich naplnění, vybírat relativně snadno. Neradil bych nikdy k opačnému postupu – tedy nejprve si podrobně stanovit, jaké učivo bude probráno (například vybrat nějakou učebnici, učební text atd.) a na

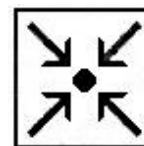

základě něj pak určovat cíle, k jejichž dosažení by mohlo toto učivo vést. Mohlo by se nám stát, že některé důležité cíle bychom opomněli, a jiných by bylo dosaženo pouze v omezené míře, rozhodně pak menší, než by bylo žádoucí.

Motivační funkce – učivo by mělo být voleno tak, aby vzbudilo zájem o studium, v ideálním případě u všech žáků. Proto bychom se měli snažit, aby bylo učivo pro žáky především zajímavé. Z toho důvodu je třeba vždy přihlížet k věku žáků a zájmům, které u určité věkové kategorie převažují. Učivo by dále mělo být aktuální, tedy vztahovat se k otázkám a problémům, které se nějakým způsobem dotýkají žáků samotných. Zároveň bychom vždy měli ukazovat praktické využití probírané látky.

Příklad:

Jako příklad si veďme vysvětlování problematiky měření a jeho významu pro vědecké poznání v rámci tematického okruhu Základy teorie vědy. Chceme-li žákům vysvětlit, že určité vlastnosti lze stanovit pouze přibližně a nepřesně, můžeme to ukázat na příkladu známkování ve škole. Mohli bychom s žáky diskutovat o tom, jak by bylo možné změnit způsob hodnocení, aby bylo objektivnější, tedy aby přesněji odráželo výkon žáka během studia. Na základě tohoto příkladu je možné dále ukázat, proč je ve společenských vědách často obtížné dohodnout se na přesném měřítku a stanovit metody přesného měření určitých vlastností či rysů společenské reality. Jako příklady špatného měření člověka můžeme použít velmi zajímavé případy, popsane v knize S. J. Goulda Jak neměřit člověka.

Výchovná funkce – učivo je voleno tak, aby u žáků utvářelo žádoucí postoje a zájmy, pomáhalo utvářet jejich hodnotový systém, vedlo je k angažovanosti při řešení společenských problémů. Mělo by je vést k aktivnímu a zodpovědnému přístupu při řešení otázek spojených s volbou profese, budováním kariéry, založením rodiny a jejího materiálního zajištění apod.

Metodologická funkce – při osvojování učiva by si měli žáci zároveň osvojovat také nejrůznější metody a postupy jejich uplatňování v praktickém životě. Příkladem mohou být pravidla duševní hygieny a jejich uplatňování v rámci správné životosprávy. Nejdůležitější pro jejich budoucí život je však osvojení si správných technik učení, racionálního získávání a zpracovávání informací. Především na tento posledně jmenovaný aspekt učiva se klade velký důraz v současné kutikulární reformě, neboť se předpokládá, že tento soubor dovedností budou žáci potřebovat po celý svůj aktivní život.

Aplikační funkce – spočívá v uplatňování obecných poznatků v konkrétních situacích, při řešení nejrůznějších praktických problémů.

Během výuky by měli být žáci v maximální možné míře vedeni k uplatňování nových pojmů pravidel, metod a postupů při řešení konkrétních příkladů. Je žádoucí, aby tyto příklady byly komplexní, tzn., aby byli žáci nuceni uplatnit více znalostí a dovedností zároveň. Toho se nejlépe dosahuje tehdy, jsou-li příklady zaměřeny na nutnost používat myšlenkové operace s využitím širokého spektra znalostí a dovedností.

2.2.3 Výběr učiva

Při výběru učiva je třeba přihlížet jak k jeho struktuře, tak také, a možná především, k jeho funkci. V praxi se při vymezování obsahu a rozsahu toho, co si mají žáci osvojit, užívá termínu „základní učivo“. Lze jej charakterizovat jako takový soubor znalostí, dovedností a postojů, který si mají osvojit všichni žáci, neboť je to považováno za nezbytné pro jejich další osobní a profesní život.

Do základního učiva by tedy mělo být zahrnuto vše, co:

- bude určitě žák potřebovat v praktickém životě (osobním, občanském, profesním),
- je nezbytným předpokladem pro další, v ideálním případě celoživotní, vzdělávání (aktivní osvojování si nových vědomostí a dovedností),

- má nezanedbatelný výchovný význam, protože vede žáky k formování žádoucích postojů a hodnotového systému.

Každý prvek učiva, který nespadá do těchto tří kategorií, lze považovat za učivo rozšiřující (pokud rozšiřuje rozsah probírané učební látky) nebo prohlubující (pokud klade důraz na detailnější vědomosti a dovednosti v rámci definovaného rozsahu základního učiva).

Při tvorbě tematických plánů, kterým se budeme věnovat za chvíli, bych doporučoval tyto tři druhy učiva (základní, rozšiřující, prohlubující) od sebe odlišit. Často totiž dochází k deficitu odučených hodin, a je třeba dbát na to, aby bylo základní učivo vždy odučeno v požadovaném rozsahu i kvalitě. Rozšiřující a prohlubující učivo je pak možno pro nedostatek času vynechat.

Při výběru učiva vždy dbejte na to, aby bylo široce využitelné v praktickém životě. Českému školství se velmi často vyčítá, podle mne oprávněně, že příliš bazíruje na nepodstatných informacích a opomíjí potřeby praktického života. Změnu nemůže zařadit a prosadit nikdo jiný, než učitel. Proto se vždy ptejte sami sebe: „Použil jsem někdy ve svém dosavadním životě to, co se snažím žákům předat? A pokud ne, může nastat situace, ve které tuto znalost určitě budu muset uplatnit, chci-li se s ní vyrovnat nebo v ní obstát?“

2.3 Mezipředmětové vztahy

Již z názvu je patrné, že jde o vztahy mezi jednotlivými vyučovacími předměty, a to jednak v oblasti jednotlivých prvků učiva, jednak v oblasti metod získávání, osvojování znalostí, dovedností a postojů. Může se jednat také o učební pomůcky (např. mapy, texty), které se používají k výuce příbuzných témat v rámci jednotlivých předmětů.

V první řadě jde však o stanovení příbuznosti učiva, tedy nalezení takových učebních prvků a obsahů, které se navzájem prolínají a doplňují.

V rámci kurikulární reformy se na mezipředmětové vztahy klade hlavní důraz. Již dnes se požaduje, aby byly vyznačovány v tematických plánech (o nichž si povíme později).

Hlavní význam mezipředmětových vztahů spočívá v odstraňování umělých bariér mezi předměty a omezených „škatulek“, do kterých si žáci zařazují jednotlivé prvky učiva. Opakovaně lze pozorovat, že žáci nejsou schopni převádět poznatky nabyté v rámci jednoho předmětu do oblasti předmětů jiných, ačkoli je to možné, a dokonce žádoucí. Proto by měla být nyní výuka vedena tak, aby tyto schopnosti žáků cíleně utvářela či posilovala. Mělo by tak dojít ke spojení nabytých poznatků do širší a komplexnější struktury. Je to žádoucí i proto, že takto strukturované poznatky se daleko lépe pamatují a snadněji se prakticky aplikují.

Aby mohly být v rámci jednotlivých škol tyto mezipředmětové vztahy realizovány, je třeba k tomu vytvořit podmínky. Avšak hlavní iniciativa musí opět vycházet od jednotlivých učitelů. Učitelé by měli být dobře obeznámeni s obsahem příbuzných oborů a společně s kolegy hledat ty části, které by mohly být cíleně propojovány. Dále musí upravovat tematické plány tak, aby výuka těchto částí na sebe časově navazovala. Důležitým faktorem je také výběr vhodného učiva a způsobu jeho prezentace.

Realizace mezipředmětových vztahů může mít trojí podobu:

- prezentací učiva vytváříme základ a podmínky pro zvládnutí navazujícího učiva v jiném předmětu (např. prezentace učiva „politické ideologie“ může být využito v dějepisu při probírání učiva 19. a 20. století);
- ve vlastní výuce navazujeme na učivo, které bylo prezentováno v jiném předmětu (např. ve výuce filosofie 20. století se můžeme odvolávat na znalosti z fyziky, chemie, biologie apod.);
- příbuzné učivo je v jednotlivých předmětech prezentováno souběžně (např. prezentace existencialismu ve výuce tematického okruhu filozofie a souběžně také v literatuře 20. století v hodinách českého jazyka).

2.4 Učebnice

Průvodce studiem

Tato část je pouze pro zájemce. Nejedná se o souvislé pojednání o učebnicích pro předmět ZSV. Spíše jsou zde popsány trendy, jakými se bude tvorba učebnic ubírat a naznačena možnost, aby si kreativní učitelé vytvářeli učební texty sami.

Co se učebnic týče, je situace v předmětu základy společenských věd poměrně špatná. Prakticky neexistuje učebnice, která by obsahovala všechna témata vyučovaná v tomto předmětu. Pro každý tematicky okruh existuje vždy několik učebnic různých autorů, které nemají jednotnou strukturu a pro použití ve výuce a v domácí přípravě žáků jsou využitelné jen v omezené míře, neboť každá má z didaktického hlediska zásadní nedostatky.

Žádná z nich pak neodpovídá ani obsahem, ani formou požadavkům, jež přináší nová kurikulární reforma. Učitelé jsou proto v současné době nuceni vytvářet si své vlastní učební texty, mající různou podobu, od klasických skript až po pracovní listy s mnoha příklady, praktickými úkoly atd.

Současný trend v tvorbě učebnic pro náš předmět naznačuje, že ani v budoucnu nebudou k dispozici učebnice, které by pokrývaly celý rozsah předmětu. Spíše se budou tvořit velmi variabilní materiály, které budou sloužit jako podpůrný prostředek, umožňující kreativnímu učiteli vytvořit si vlastní výukový obsah (např. volné pracovní listy, sbírky praktických příkladů a úkolů, encyklopedické texty se základní výkladovou částí a množstvím doplňujících materiálů a odkazů na tištěnou literaturu, internet apod.).

Ve shodě se školským zákonem pak mohou školy ve výuce používat vedle materiálů schválených MŠMT také vlastní materiály, pokud nejsou v rozporu s cíli výuky, definovanými v osnovách, resp. v rámcových vzdělávacích programech. Proto si mohou učitelé či skupiny učitelů vytvářet vlastní učební texty, které budou v souladu s výukovými cíli a výukovým obsahem, jak je definován v osnovách, a nově bude definován ve školním vzdělávacím programu. Největší problém pak vidím v materiálních a finančních podmínkách školy (zda bude moci zajistit

potřebné prostředky pro tvorbu těchto učebních textů a také tuto náročnou práci patřičně odměnit).

2.5 Tematický plán

Průvodce studiem

Doporučuji Vám, abyste si nyní udělali krátkou pauzu, a poté si zkusili znovu zopakovat vše, co jste se v rámci této kapitoly dozvěděli. V následující podkapitole se již budeme věnovat praktickému plánování výuky, a je proto žádoucí, abyste měli dobře zažité vše, co k tomu budete potřebovat.

Tematický plán nepatří mezi normativní materiály. Jedná se vlastně o rozpracování učebních osnov či ŠVP do jednotlivých vyučovacích hodin, tedy o jakési časové rozvržení učební látky, tematických okruhů, které jsou uvedeny v učebních osnovách a zároveň o určení jejich posloupnosti. Posloupnost jednotlivých tematických okruhů nemusí nutně souhlasit s pořadím, ve kterém jsou uvedeny v učebních osnovách. Je plně v kompetenci učitele určit jak pořadí, tak časovou dotaci pro jednotlivé tematické okruhy. Učivo by však na sebe mělo logicky navazovat, a nově by mělo být přihlíženo také k mezipředmětovým vztahům. Proto musí při jejich sestavování spolupracovat učitelé příbuzných oborů.

Na školách se na sestavování tematických plánů často podílí více učitelů, kteří učí tentýž předmět, a to v rámci tzv. předmětové sekce. Je to proto, že by v ideálním případě všichni učitelé, kteří učí stejný předmět ve stejném ročníku, měli učit podle stejného tematického plánu.

Po vytvoření je tematický plán závazný, odevzdává se řediteli školy a je předkládán také inspekci. Pokud během roku dochází k situaci, že výuka není v souladu s plánem, musí být rozdíl zdůvodněn, a je také třeba provést takové změny ve výuce, aby bylo možné splnit plán v rozsahu základního učiva (tedy například vynechat rozšiřující a prohlubující učivo, jak už o tom byla řeč v kapitole Učivo).

Při plánování časového rozvržení vychází učitel z časové dotace předmětu podle učebního plánu. Obecně se počítá s tím, že bude během roku odučeno 33 učebních týdnů (nezapočítává se zde období školního volna, závěrečné opakování, exkurze a další mimoškolní akce, někdy bývá počet odučených týdnů dokonce nižší, protože mohou probíhat mimořádné akce, jako například dlouhodobé zahraniční pobyty žáků určité třídy apod.). Je třeba počítat také s tím, že po odučení každého tematického celku budete muset učivo zopakovat a prověřit znalosti, nejčastěji písemnou formou. V měsíci červnu se pak běžně plánují exkurze a další mimoškolní akce.

Tematický plán může obsahovat tyto části:

- měsíční časový rozvrh,
- obsah učiva po tematických celcích a jednotlivých tématech,
- počty hodin potřebných k probrání tematického celku nebo tématu,
- výukové cíle pro tematické celky a jednotlivá témata,
- materiálně technické zajištění výuky (speciální učebna, např. počítačová nebo s dataprojektorem; didaktické prostředky, jako např. zpětný projektor, diaprojektor, video atd.),
- učební pomůcky (např. pracovní listy, texty, obrazový materiál atd.),
- používané metody a formy výuky.

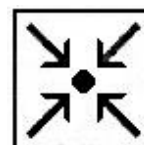
Nejčastěji se v tematickém plánu uvádějí:

- měsíční časový rozvrh,
- obsah učiva po tematických celcích a jednotlivých tématech,
- počty hodin potřebných k probrání tematického celku nebo tématu.

Příklad:

Tematický plán učiva základů společenských věd 3. ročníku

Tematický plán ZSV

Šk. rok: 2006/2007

Předmět: Základy společenských věd

Třída: 3. A, B, C

Počet hodin za rok: 66

Vyučující:

Měsíc	Tematický celek	Počet hodin
Září	Základy psychologie	
	<ul style="list-style-type: none"> - Základní pojmy: lidská psychika, vztah tělesné a duševní stránky, vědomí, prožívání, chování a jednání; duševní život člověka, člověk jako osobnost; - krátké dějiny oboru, psychologické obory. 	1 3
Říjen	Psychické jevy	
	<ul style="list-style-type: none"> - třídění psychických jevů, jejich charakteristika a základní znaky; psychické procesy a stavy, psychické vlastnosti; 	1
	<ul style="list-style-type: none"> - psychologický pojem činnosti; hlavní druhy lidské činnosti, činnost vnější a vnitřní; fáze lidské činnosti, jejich charakteristika; 	1
	<ul style="list-style-type: none"> - poznávací procesy: čítí, vnímání, představivost, myšlení; znaky, formy a druhy myšlení, vlastnosti myšlení, myšlení a řeč, druhy řeči; pozornost; 	3
Listopad	<ul style="list-style-type: none"> - procesy paměti: pojem paměti, vlastnosti paměti, druhy a typy paměti; učení, fáze učení, činitelé ovlivňující úspěšnost učení; zapomínání; metody učení; 	3
	<ul style="list-style-type: none"> - motivační procesy: city, jejich znaky a vlastnosti, druhy citů, vnější výraz citů; citové reakce, stavy, vztahy a vlastnosti; volní procesy, vůle a rozhodování. 	2
	Psychologie osobnosti	
Prosinec	<ul style="list-style-type: none"> - pojem osobnosti člověka; - vývoj osobnosti člověka, její projevy v činnosti a životních situacích; psychické vlastnosti osobnosti, struktura osobnosti; typologie osobnosti. 	1 4
	Jedinec v sociálních vztazích	
Prosinec	<ul style="list-style-type: none"> - mezilidské vztahy, sociální interakce a komunikace, sociální percepce; sociální vlivy působící na osobnost, sociální učení, socializace; 	3
	<ul style="list-style-type: none"> - podmínky a zásady efektivní komunikace, empatie, asertivita; vznik konfliktních situací, druhy konfliktů, přístupy k řešení konfliktů; předcházení konfliktům. 	2

	Duševní zdraví	
Leden	- zdroje duševního zdraví, předpoklady zdravého duševního vývoje, poruchy duševního zdraví; duševní hygiena, její složky; relaxační techniky;	2
	- využití poznatků psychologie v každodenním životě, poznávání druhých, sebepoznání, výběr partnera, volba povolání, orientace v náročných životních situacích apod.	2
	Sociologie	
Únor	- člověk jako individuální osobnost a jako bytost sociální; společnost, kultura a civilizace jako vztahové rámce lidského života, význam života lidí ve společnosti;	2
	- sociální útvary a seskupení; skupinová struktura společnosti, pojem skupiny, typy sociálních skupin, jejich charakteristika a znaky; význam plurality skupin;	2
	- sociální vztahy, sociální pozice a role, konflikt rolí; sociální vzorce chování, skupinové normy, systém sankcí; autorita, jádro skupiny, formální a neformální vztahy;	2
	- sociální organizace společnosti, sociální instituce, jejich funkce a úkoly; řád ve společnosti, společenské hodnoty a normy, sociální kontrola; sociální rituály;	2
	- diferenciacce společnosti, problém sociální nerovnosti, sociální distance; typy sociální struktury, principy sociální stratifikace, sociální status, sociální mobilita;	2
	- vlivy a funkce přírodních faktorů ve vývoji společnosti; lidská činnost, vytváření „druhé přírody“; materiální základy životního prostředí, sociální prostředí;	2
	- kultura: obsah pojmu, jeho významy; znaky kultury, odlišnost kultury od přírody; kultura hmotná a duchovní, normativní kultura; masová kultura, masmédiá;	2
Březen	- sociální deviace, sociálně patologické jevy (vandalismus, kriminalita, extremismus, rasismus, prostituce, toxikomanie aj.), jejich příčiny a možnosti prevence.	2
	Politologie	
Duben	- politika, politické vztahy; politický program, politický systém, politický režim; politické subjekty, politický pluralismus, politické strany; koalice, opozice, lobby;	1
	- pojem státu, podstata státu, účel a funkce státu, vznik a vývoj státu; znaky a typy státu, formy řízení státu, právní stát;	1
	- demokracie, její vymezení; principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování; přímá a zastupitelská demokracie, jejich historické a současné formy; volby a volební systémy; hlavní způsoby a formy demokratické kontroly státní moci;	2
	- porovnání důležitých forem přímé demokracie – referenda a	1

Květen	plebiscitu (jejich účel, kdy se používají, jaký vliv má tento typ veřejného rozhodování na politiku státu);	1
	- porovnání programů jednotlivých politických stran v České republice; - orientační rozbor významných politických doktrín a ideologií.	2
Červen	Mezinárodní vztahy	
	- mezinárodní prostředí, mezinárodní politika a její nástroje, mezinárodní uspořádání ozbrojených sil, mírová řešení konfliktů, opatření při ohrožení nebo porušení míru, válečný stav;	2
	- mezinárodní systém; - mezinárodní organizace, NATO, OSN, EU.	1 6

Příklad:

Vymezení obsahu jednotlivých témat tematického okruhu Psychologie a cílů výuky každého tématu:

Tematický plán učiva
Základy společenských věd
3. ročník
Tematický celek Psychologie

Časová dotace: 33 hodin

Tematický celek	Obsah učiva	Cíle výuky
Člověk jako osobnost 10 hodin	<ul style="list-style-type: none"> • pojem osobnosti člověka, determinanty osobnosti; • vývoj osobnosti člověka, její projevy v činnosti a životních situacích; psychické vlastnosti osobnosti, struktura osobnosti; typologie osobnosti. 	<ul style="list-style-type: none"> • shrnout a rozlišit biologické a sociální determinanty lidské psychiky; • vymežit a rozpoznat základní charakteristiky jednotlivých etap lidského života; • na konkrétním příkladě rozpoznat projevy lidí různého temperamentu; • vyjmenovat a charakterizovat jednotlivé vlastnosti osobnosti; • na příkladech určit stádium vývoje morálního charakteru.

<p>Psychické jevy</p> <p>15 hodin</p>	<ul style="list-style-type: none"> třídění psychických jevů, jejich charakteristika a základní znaky; psychické procesy a stavy, psychické vlastnosti; poznávací stavy a procesy: cítí, vnímání, představivost, myšlení; znaky, formy a druhy myšlení, vlastnosti myšlení, pozornost; procesy paměti: pojem paměti, vlastnosti paměti, druhy a typy paměti; učení, fáze učení, činitelé ovlivňující úspěšnost učení; zapomínání; metody učení; motivační procesy: city, jejich znaky a vlastnosti, druhy citů, vnější výraz citů; citové reakce, stavy, vztahy a vlastnosti; volní procesy, vůle a rozhodování. 	<ul style="list-style-type: none"> na příkladech rozlišit psychické jevy (psychické procesy, stavy, vlastnosti); rozpoznat a charakterizovat psychické procesy; na příkladech rozlišit a popsat psychické stavy; na příkladech charakterizovat a rozlišit psychické vlastnosti; definovat proces učení; rozhodnout, které faktory pozitivně ovlivňují učení; stanovit vhodnou strategii učení; určit a rozlišit stádia procesu učení a zapamatování; na příkladech ilustrovat, jak probíhá proces názorného poznávání; vysvětlit proces zapomínání a uvést, jak a čím lze paměť posilovat.
<p>Duševní zdraví</p> <p>8 hodin</p>	<ul style="list-style-type: none"> zdroje duševního zdraví, předpoklady zdravého duševního vývoje, poruchy duševního zdraví; duševní hygiena, její složky; relaxační techniky; využití poznatků psychologie v každodenním životě, poznávání druhých, sebepoznání, výběr partnera, volba povolání, orientace v náročných životních situacích apod. 	<ul style="list-style-type: none"> vymezit předpoklady zdravého duševního vývoje; uvést různé způsoby předcházení únavě; rozpoznat zátěžové životní situace; rozlišit typy zátěžových životních situací; určit příčiny vzniku zátěžových situací; poznat a rozlišit typy reakcí na nadměrnou životní zátěž; rozhodnout o vhodné pomoci při životních problémech člověka; uvést příklady problémů, s nimiž je možno se obrátit na psychologa; uvést příklady zařízení poskytujících služby psychologa; porovnat a zhodnotit různé způsoby řešení náročných životních situací; na příkladech popsat vhodné formy duševní hygieny.

2.6 Písemná příprava na vyučování

Příprava na vyučování je základní povinností učitele. Není však přesně stanoveno, jakou formu má příprava mít. Pro začínajícího učitele je však důležité, aby příprava měla písemnou formu. Doporučoval bych psát přípravy hned od začátku na počítači, protože se velmi snadno upravují. A úprava příprav je více než nutná.

Neboť uspokojivou podobu získává výuka jednotlivých témat až po několikerém vyučování. Dobrý učitel své zkušenosti a poznatky z průběhu vyučování ihned zahrnuje do své přípravy, upravuje ji, vynechává to, co se neosvědčilo, a naopak doplňuje nové prvky, které budou podle jeho mínění vhodnější.

Co se týče struktury přípravy, neexistuje žádný závazný předpis, co všechno by mělo být v přípravě uvedeno, proto berte následující pasáž pouze jako doporučení. Každá příprava by měla začínat definicí tématu. Dále by zde měl být uveden vzdělávací, případně výchovný cíl. Je dobré, když si dále vypíšete všechny důležité pojmy, které by si měli žáci zapamatovat a výrazně vyznačit ty, které jsou pro ně zcela nové (při prezentaci nových pojmů vždy prosím berte na vědomí omezenost paměťové kapacity).

Nezapomeňte si vypsát, které pomůcky, didaktickou techniku apod. budete potřebovat. Je velice nepříjemné, když teprve ve třídě zjistíte, že k naplánované aktivitě nemáte potřebné pomůcky, písemný materiál atd.

Dále si poznačte výukové metody. K této části se pak určitě budete vracet při promýšlení změn ve výuce. Jistě časem zjistíte, že pro prezentaci některých témat a pro dosažení některých cílů budou vhodnější jiné metody.

Nyní si vyučovací jednotku (45 minut) rozdělte na jednotlivé části, ve kterých budete vykonávat různé činnosti (výklad, práce s textem, kladení otázek, praktická činnost ve skupině apod.), s uvedením přibližného času, který budete na jednotlivou aktivitu potřebovat. Jen upozorňuji, že aktivity zaměřené na samostatnou činnost žáků jsou časově daleko náročnější, než výklad. Je třeba počítat s tím, že všichni žáci nebudou stejně rychlí a dále s tím, že po skončení každé aktivity budete muset shrnout výsledky, ke kterým jste dospěli.

Já osobně postupuji vždy tak, že si aktivitu nejprve sám vyzkouším, změřím si čas, a k výsledku pak připočtu ještě 10 minut. Málokdy se mi stalo, že bych aktivitu s žáky ukončil dříve, než v takto stanoveném čase. Všechny činnosti si detailně a srozumitelně popište.

Doporučuji uvést si do přípravy také formulace všech otázek, které budete žákům pokládat. Dobře položit otázku je někdy velice náročné, a proto počítejte s tím, že své formulace budete postupně měnit, případně si budete zaznamenávat také

alternativy. Někdy je totiž dobré formulovat otázku několikerým způsobem. Žáci ji pak lépe pochopí.

Pokud budete v hodině používat metodu výkladu, nikdy si do přípravy nepište celý text. Vždy si udělejte pouze bodovou osnovu (kostru osnovy) toho, o čem chcete mluvit. Osobně mám velmi dobrou zkušenost s pojmovými či myšlenkovými mapami.

Důležité je rovněž rozdělení hodiny na fázi motivační, expoziční, opakovací a evaluační, opět včetně uvedení časové dotace.

Všechny materiály připravené pro použití v hodině bych doporučoval ukládat do jedné složky a přehledně je utřídit. Já sám používám kombinaci papírových složek, které se dají vložit do velkých zakladačů, a v těchto složkách mám všechny materiály vloženy do průhledných fóliových složek, pro každý typ jednu. Zvlášť ukládám písemnou přípravu s časovým rozvržením, zvlášť fólie na zpětný projektor, pracovní listy a texty pro žáky, doplňující textový a obrazový materiál atd. Tento způsob se mi skutečně velice osvědčil.

2.7 Vzorová hodina

V této části se Vám pokusím ukázat, jak jsem přemýšlel a jak jsem postupoval při přípravě tématu korupce. Toto téma máme zakotveno přímo ve Školním vzdělávacím programu v rámci tematického okruhu Občan ve státě:

Očekávané výstupy	Učivo
<ul style="list-style-type: none"> - žák uvede příklady, jak může občan ovlivňovat společenské dění v obci a ve státě a jakým způsobem může přispívat k řešení záležitostí týkajících se veřejného zájmu, - rozlišuje složky politického spektra, porovnává přístupy vybraných politických seskupení k řešení různých otázek a problémů každodenního života občanů, - uvede příklady projevů korupce, analyzuje její příčiny a domýšlí její možné důsledky. 	<p>politické strany a jejich místo v politice, podstata občanské společnosti, její instituce.</p>

Dále jsem usoudil, že by se k tématu korupce dalo připojit ještě velmi aktuální téma politického lobbingu, neboť s korupcí úzce souvisí.

Pro vlastní výuku jsem si stanovil tyto cíle:

Žák:

- bude vědět, proč jsou korupce a lobbing bez pravidel překážkou dobrého fungování demokracie;
- dokáže uvést příklady korupce;
- dokáže uvést hlavní zásady správného lobbingu;
- objasní podstatu korupce a vysvětlí, jak je korupce definována a postihována podle našeho právního řádu;
- zhodnotí dopady korupce na oblast veřejného zájmu;
- navrhne opatření vedoucí k zamezení korupce;
- uvede možnosti boje s korupcí;
- navrhne úpravu našeho právního řádu tak, aby byl možný účinnější boj s korupcí.

Nyní jsem musel začít uvažovat o učivu, formách a metodách výuky, pomocí nichž bych dosáhl vytyčených cílů.

Uvědomil jsem si, že v první fázi bych měl zřejmě žáky seznámit s konkrétními případy korupce. Jako nejvhodnější se mi jevil nějaký dokument, mapující buď konkrétní případ, nebo analyzující dopady korupčního prostředí na politiku, společnost a demokracii. Protože si již delší dobu pořizuji videozáznamy dokumentů a dalších pořadů z televize, měl jsem z čeho vybírat.

Nabízely se mi dvě alternativy. První byla tzv. kauza Grippy, která odkrývá korupční pozadí pronájmu stíhaček pro českou armádu. Druhou alternativou byl vynikající dokument *Vládneme nerušit*, natočený podle stejnojmenné knihy novináře a šéfredaktora týdeníku *Respekt* Erika Taberiho, odkrývající pozadí politického prostředí a politické kultury, které se vytvořily po podpisu tzv. opoziční smlouvy po volbách roku 1998.

Dokumenty ke kauze Grippy můžete najít také na internetových stránkách

České televize. První hodina tedy měla formu promítání dokumentárního filmu a následovaly otázky, na něž měli žáci po zhlédnutí filmu odpovědět.

Náplní druhé hodiny mělo být objasnění toho, co všechno je korupce a jak je korupční jednání vymezeno v našem právním řádu.

Nejprve jsem chtěl zjistit, zda žáci dokážou odlišit korupční jednání od nekorupčního. Proto jsem připravil 6 kartiček pro dvojice do lavice. Na každé kartičce byl příklad jednání.

Vypadaly takto:

A. Majitel cestovní kanceláře nabízí úředníkovi na živnostenském úřadu dovolenou u moře za urychlení registrace jeho cestovní kanceláře.

B. Majitel stavební firmy nabízí majiteli hotelu horské kolo v ceně 20 tisíc za to, že mu přidělí zakázku na rekonstrukci svého hotelu.

C. Učitel na konci školního roku přijme dary od svých žáků.

D. Servírka v restauraci přijme od hosta 100 korun jako poděkování za dobrou službu.

E. Zaměstnanec autoservisu přijme od zákazníka 1000 korun za přednostní vyřízení své zakázky.

F. Ministr dopravy i s celou rodinou stráví luxusní dovolenou na exotickém ostrově v režii podnikatele, který usiluje o přidělení státní zakázky vyhlášené právě ministerstvem dopravy.

Úkolem žáků bylo roztřídit kartičky do skupin podle vlastních kritérií.

Každá skupina pak měla představit výsledek své práce. V ideálním případě měli žáci rozdělit případy do dvou skupin, z nichž jedna měla zahrnovat právě případy korupčního jednání. Celá aktivita trvala cca 10 minut.

Následně jsem představil téma a cíle hodiny a s použitím dataprojektoru a prezentace v prezentačním programu Powerpoint jsem žákům zadal úkol odpovědět na tři otázky:

1. Co je korupce?
2. Proč korupce existuje?
3. Jak by se korupce dala odstranit?

Vyčkal jsem, až byla většina žáků s úkolem hotova (3 minuty), a poté jsem několik z nich vyvolal k představení výsledku své práce. Nakonec jsem se obrátil na celou třídu, zda má ještě někdo něco, co doposud nezaznělo (5 minut). Jakmile žáci prezentovali své výsledky, přistoupil jsem k výkladu, ve kterém jsem zpřesnil a doplnil to, co zaznělo v předchozích aktivitách. Využil jsem k tomu opět dataprojektoru a powerpointové prezentace (7 minut).

Ukázka z prezentace:

Co nám říká právo

- V českém právním řádu lze korupční jednání postihovat především podle několika paragrafů trestního zákona.
- Jedná zejména o **úplatkářství a zneužívání pravomoci veřejného činitele**.
- Podle § 162a odst. 1 trestního zákona se úplatkem rozumí: *"neoprávněná výhoda spočívající v přímém majetkovém obohacení nebo jiném zvýhodnění, které se dostává nebo má dostat uplácené osobě nebo s jejím souhlasem jiné osobě, a na kterou není nárok."*

Co všechno může být úplatek

- vymezení úplatku je v trestním zákoně provedeno hodně obecně
- Úplatkem tak je nejen obvyklá obálka s penězi, ale v podstatě jakýkoliv prospěch majetkové i nemajetkové povahy.
- Úplatkem tedy může být lístek na fotbalový zápas, bezplatná dovolená nebo třeba několik kubíků dřeva.
- Může se ale také jednat o poskytnutí různých služeb nebo informací.

Podmínky podporující korupci

- utajování informací, zákulisní rozhodování, nedostatek otevřenosti, transparentnosti
- mocenské a politické kliky uzavřené před veřejností, občany a jejich kontrolou
- velké a nekontrolované částky používané na financování veřejných nebo soukromých projektů
- špatně placení úředníci, zaměstnanci veřejné správy

Tato aktivita trvala cca 15 minut.

Nakonec jsem připravil jakousi shrnující aktivitu, kterou měla být hra na korupci.

Účelem hry bylo uvědomit si, na jakém principu korupce funguje.

2.7.1 Hra na korupci

Třídu rozdělíme na dvě skupiny, které budou paralelně hrát stejnou hru. Pokud je počet žáků ve třídě vyšší, je možné vymyslet další role tak, aby se mohli zapojit všichni – například zapisovatele, policisty apod.

Pomůcky:

- natištěné peníze
- obálky
- kartičky s věcmi

Rozdělení rolí:

4 úředníci, každý má na přidělení 2 věci (uvedené na kartičkách) s bodovým ohodnocením, které představuje jejich pomyslnou hodnotu (byt – 10 bodů, parkovací místo – 2 body, licence pro taxislužbu – 4 body, dotace na podnikatelský záměr – 8 bodů).

8 lidí, každý má přesný obnos peněz (papírové kartičky s uvedenou částkou) a obálky, na kterých jsou různé značky (případně různé typy obálek) tak, aby si je poznali.

Průběh hraní rolí:

Úkolem 8 lidí je získat co možná nejvíce bodů. Úkolem úředníků je získat co nejvíce peněz. Studentům připomeneme, že korupce je trestná, a že se tedy nemůže smlouvat o ceně. Studenti hrající obyčejné lidi proto mohou pouze dopředu do obálky vložit určitý obnos peněz, který potají předají úředníkovi poté, co přednesou svůj požadavek na přidělení některé věci. Poté, co každý z lidí předá úředníkům své obálky, dostanou úředníci čas na to, aby obálky otevřeli a podle svého uvážení do nich vložili věci, o nichž rozhodují

Do hry je dobré zařadit také policisty, kteří budou kontrolovat, zda nedochází ke korupci a občas nahlédnou do „úřední místnosti“. V opačném případě hrozí, že se korupce promění v klasické tržní prostředí.

Po hře následuje rozbor, ve kterém by měli žáci sdělit své pocity a postřehy.

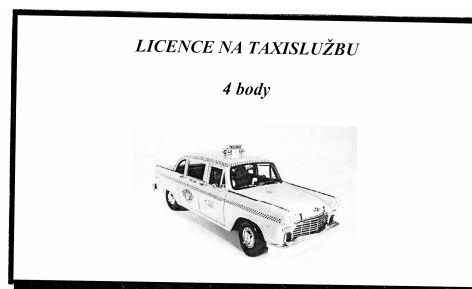
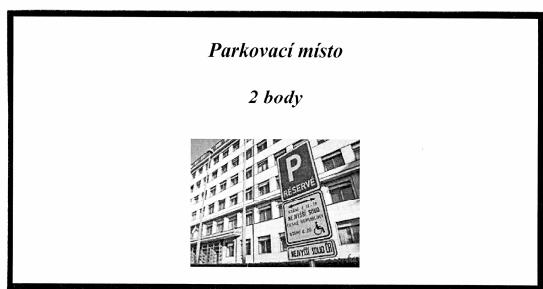
Celá aktivita trvá přibližně 20 minut.

Další námět na diskusi:

Říká se, že řešením korupce je veřejným činitelům (politikům, úředníkům) odebrat právo rozdělovat vzácné statky. Ale např. ve Švédku se rozděluje mnohem více statků, a korupce tam prakticky není. Čím myslíte, že by to mohlo být?

Následovala hodina, ve které žáci pracovali s textem objasňujícím podstatu a význam lobbingu v demokratické politice. Dále měli ve skupinkách vytvořit pravidla pro styk lobbistů s poslanci a úředníky parlamentu, a následně si srovnali své výsledky s principy pro styk lobbistů s poslanci a zaměstnanci Evropského parlamentu, obsaženými v Jednacím řádu Evropského parlamentu, které Evropský parlament schválil v roce 2004.

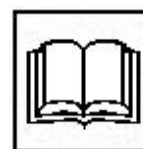
Ukázka kartiček s věcmi

Použité zdroje informací:

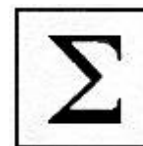
Korupce. Wikipedie [online]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Korupce>.

Petr Bukač. Korupce je trestná! Opravdu? [online]. Dostupný z:

<http://www.mesec.cz/clanky/korupce-je-trestna-opravdu/>.

Shrnutí

Plánování výuky patří k nejdůležitějším činnostem učitele, kromě výuky samotné. Než začneme učit, musíme mít dobře promyšleno, jakých cílů má být ve výuce dosaženo a dále, jakou skladbou učiva jich nejlépe dosáhneme. K tomu musíme znát, z jakých prvků se dané učivo skládá a jak mají být tyto prvky navzájem provázány, aby tvořily sevřený, logicky vnitřně uspořádaný celek. Výběr učiva a jeho časové rozvržení se řídí učebním plánem a učebními osnovami, v budoucnu pak rámcovým vzdělávacím programem. Dalším kritériem pro výběr učebního obsahu je jeho uplatnění v praktickém životě žáka. Při plánování časového rozvržení a obsahu výuky by měly být brány na zřetel také mezipředmětové vztahy. Plán výuky má základní podobu tzv. tematického plánu, který představuje časové a obsahové rozvržení výuky během celého školního roku. Může také obsahovat definice cílů výuky jednotlivých tematických celků, definovaných v osnovách a další potřebné údaje. Pro jednotlivé hodiny je pak důležitá příprava, která by měla mít písemnou podobu. V ní by měly být uvedeny všechny důležité údaje, které slouží k hladkému a bezchybnému průběhu celé vyučovací hodiny a usnadňují učitelům také přípravu bezprostředně před výukou (přípravu pomůcek, didaktické techniky apod.).

Korespondenční úkol:

1. Vytvořte tematický plán pro jeden ročník čtyřletého gymnázia podle Učební osnovy předmětu pro gymnázia – Základy společenských věd, č. j. 25 048/95-21-23. (Schválilo MŠMT ČR s platností od 1. 9. 1999. Praha, Fortuna: 1999. [online] Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>.

Bude obsahovat měsíční a hodinové rozvržení jednotlivých tematických celků, obsah učiva každého tematického celku a cíle výuky.

Mějte na zřeteli zejména logickou provázanost jednotlivých témat a při vymezování cílů výuky přihlížejte také k požadavkům nové maturitní zkoušky.

Výsledek mi zašlete mailem.

2. Vaším dalším úkolem bude vytvořit plán jedné vyučovací hodiny v délce 45 minut

Bude obsahovat:

- cíle výuky;
- pomůcky, které budete k výuce potřebovat;
- metody: např. dialog, výklad, skupinová práce, brainstorming, diskuse;
- důležité pojmy, které si žáci osvojí;
- detailní popis jednotlivých aktivit a přidělenou časovou dotaci.

Vaší primární snahou by mělo být zapojit žáky do výuky formou samostatné práce.

Pokud budete používat nějaké materiály (text, kartičky apod.), měly by se objevit v příloze k Vašemu plánu.

Otázky:

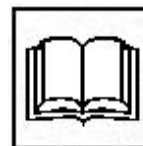
1. Co důležitého se může učitel dozvědět z učebního plánu?
2. Které důležité informace, potřebné pro plánování výuky, nalezneme v učebních osnovách?
3. Ze kterých prvků se může skládat učivo?
4. Jaké jsou základní funkce učiva?

5. Podle jakých zásad je třeba vybírat učivo?
6. Co je to základní učivo?
7. Co je to tematický plán a co všechno může obsahovat?
8. Proč by měla být příprava na vyučování písemná?

Literatura:

- Belz H., Siegrist M. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení, Praha: Portál, 2001.
- Mužík, J. Andragogická didaktika. Praha: Codex Bohemia, 1998.
- Navrátil St.; Cedrychová V.; Raudenský J. Cvičení z obecné didaktiky. Ústí n. L: Pedagogická fakulta UJEP, 1995.
- Nové horizonty výchovy k občanství. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.
- Ourada S. Oborová didaktika, Brno: MZLU, 2000.
- Internetové stránky Výzkumného ústavu pedagogického: <http://www.vuppraha.cz/>.
- Petty, G. Moderní vyučování. Praha: Portál, 1996.
- Švec, Vl.; Filová H.; Šimoník, O. Praktikum didaktických dovedností. Brno, 1996.

3 Didaktická technika

V této kapitole se dozvíte:

- které didaktické technické prostředky se dnes využívají ve výuce,
- k jakým účelům je možné je využít.

Budete schopni:

- použít základní didaktickou techniku ve výuce,
- určit didaktickou techniku, která je vhodná pro výuku vybraných témat.

Klíčové pojmy: diapojektor, datapojektor, zpětný pojektor, skener, auditivní technika, počítač, video, prezentace.

Průvodce studiem

V této kapitole se pokusíme charakterizovat didaktickou techniku, která se aktuálně využívá v praktické výuce, přičemž vynecháme ty technické prostředky, které se dnes, kdy jsou školy postupně vybavovány výpočetní technikou a s ní související promítací technikou, jeví jako zastaralé.

Právě výpočetní technice a jejím možnostem zde budeme věnovat nejvíce místa. Bohužel však nemáme prostor pro detailní popis práce s hardwarovými a softwarovými prostředky, které slouží k vytváření velmi názorných multimediálních materiálů. Proto je zde pouze stručně představíme, abychom případným zájemcům o jejich používání naznačili, jaké možnosti se v současné době nabízejí.

Začneme nejprve klasickými prostředky, kterými jsou dnes vybaveny všechny školy, jako je např. zpětný pojektor a kazetový magnetofon, resp. CD přehrávač, ale zároveň si ukážeme, jak se možnosti jejich použití výrazně rozšiřují právě s využitím výpočetní a kopírovací techniky.

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat 3 hodiny, tak se pohodlně usad'te a nenechte se nikým a ničím rušit.

3.1 Diaprojektor

Je určen k promítání diapozitivů, tedy především obrazového materiálu. Pokud máme kvalitní fotoaparát a osvětlovací techniku, lze na diapozitivy nafotit obrazový materiál z tištěných předloh, jako jsou obrázky, schémata a některé texty, pokud jsou vytištěny dostatečně velkým písmem.

3.2 Zpětný projektor

Slouží k promítání textů a obrazů zaznamenaných na průhledných podkladech (fóliích nebo transparentech). Fólie se položí na skleněnou plochu, která je odsvícena silným světlem a pomocí čočky a zrcadla je obraz promítán na bílou plochu. K záznamu na průsvitný podklad se nejčastěji používá nestíratelný fix. Můžeme využít různých barev ke zvýraznění určitých pasáží textu nebo ke kreslení různých druhů schémat. V současné době existují fólie, které lze vložit do kopírovacího stroje či laserové tiskárny. Takto lze na fólii přenést jakýkoli text či ilustraci. K tomu se nejlépe hodí právě počítač. V jakémkoli textovém editoru (např. Microsoft Office Word) je možné upravit text tak, aby byl dostatečně velký pro snadné čtení, zvolit typy a barvu písma. Do textu lze vkládat také obrázky a schémata, jež je možné buď nakreslit v počítači s využitím některého z volně dostupných grafických programů (výborný je například program Photofiltre), nebo získat z tištěné předlohy buď pomocí tzv. skeneru (viz obrázek), nebo pomocí digitálního fotoaparátu.

Skener

Po vložení fólie určené pro tisk v laserové tiskárně, lze takto připravený materiál vytisknout a promítnout na zpětném projektoru.

Výhodou zpětného projektoru je snadná manipulace a také dobrá viditelnost a přehlednost připravené předlohy. Do velké míry lze pomocí něj odstranit zdlouhavý zápis na tabuli. K jednotlivým pasážím materiálu se lze snadno vracet (zatímco z tabule je třeba zápis často průběžně odstraňovat pro nedostatek místa).

I s tímto přístrojem je však třeba se naučit dobře zacházet. Začátečníci se nejčastěji dopouštějí chyby tím, že promítnou celý materiál najednou. Žáci pak mají tendenci si začít vše opisovat, a nevěnují pozornost výkladu. Proto je dobré text, schéma či obrázek nejprve zakrýt, a odkrývat jej postupně v souvislosti s výkladem či dalšími činnostmi. Supluje-li text na průsvitce zápis na tabuli, odkrýváme text přesně v tom okamžiku, ve kterém bychom jinak prováděli zápis na tabuli.

Zpětný projektor

Platónova nauka o duši

Podle Platóna se totiž lidská duše skládá ze tří částí, či aspektů - rozumu, vznětlivosti a žádostivosti.

- Nejvýše stojí rozum, který má ostatní složky duše vést a ovládat. Neboť pouze rozum je schopen spatřit ideu dobra, na kterou má být zaměřen lidský život. Pokud se rozumu podaří přiblížit se k dobru, dosáhne **ctnosti moudrosti**.
- Vznětlivá či vášnivá část duše, která je zodpovědná za naše snažení, vytrvalost, vůli, podřízena vedení rozumu nabývá ctnosti **statečnosti**. Přes všechny překážky a nástrahy pak vytrváva na cestě k dobru.
- Takto usměrněná vznětlivá složka duše se pak obrací k žádostivé, která je zodpovědná za naše tužby. Ty, pokud nejsou usměrněny, mohou vést k nestrůdnosti, naruživosti, nebezpečné snaze uspokojit je za každou cenu. Rozumem usměrněná vznětlivost však vede žádosti k dobru a ctnosti **uměrnosti**.

Jsou-li všechny tři složky v rovnováze, je duše nadána ctností **spravedlnosti**, neboť každá část má právě to místo a koná přemě to, co jí náleží.

Vztah mezi částmi duše a ctnostmi u Platóna

Příklad průsvitky připravené na počítači

Btí → **Principia (základ → substance)**
Jsoucná sc Jeví → **základ (substance)**
 smyslových jsoucna je utvář za Jevy

První filosofie (Aristoteles) ↔ **Metafyzika**

Princip
 Dle toho kolik uznávají principů, se filosofové děl. takto:

Monisté (monos = jeden)
Materialisté - základem (principem) všeho je nejvyšší materiální princip

Idealisté - základem je nejvyšší idea objevující se v konkrétním tvar podobou podstaty vlastností atd.

Dualisté - 2 principy

Pluralisté - mnoho principů

Teleologie - vše je účelné, má svůj přede m daný cíl

Determinismus x **Indeterminismus**
Imanence x **Transcendence**

Příklad ručně psané průsvitky

3.3 Auditivní technika

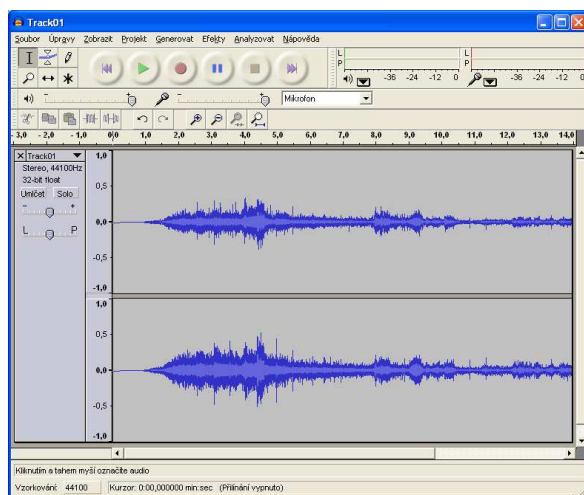
V předmětu základy společenských věd má široké využití. Aktuální politická, ekonomická a celospolečenská témata je možné probírat s pomocí záznamů zpráv, besed, diskusí, specializovaných pořadů, které jsou vysílány prakticky na všech veřejnoprávních rozhlasových stanicích. Nalezneme zde také pořady, které přinášejí ukázky z význačných děl z různých oblastí společenských věd a také původní rozhlasové přednášky významných českých společenských vědců.

Záznam pořadů na kazetový magnetofon je dnes již samozřejmostí.

My se zde krátce seznámíme s možností uložení audio záznamu na CD nosič. Je to daleko výhodnější způsob záznamu, protože s CD nosičem se lépe manipuluje a pokud si průběžně audio záznamy archivujeme, je méně náročný na místo i finanční prostředky.

Budeme k tomu potřebovat jakýkoli přístroj s možností příjmu rozhlasového vysílání, který je opatřen audio výstupem na sluchátka typu jack. Dále potřebujeme počítač se zvukovou kartou a počítačový program, který umožňuje zvuk zaznamenat a uložit ho do počítače.

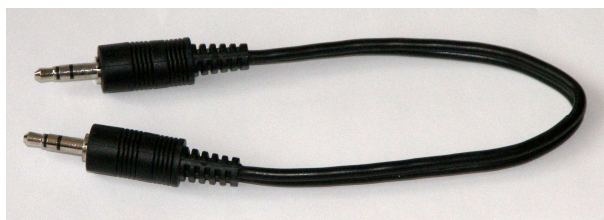
Nejvhodnějším programem je v současné době program Audacity, který je pro nekomerční účely zdarma a můžete si jej stáhnout na adrese <http://audacity.sourceforge.net/>.

Pracovní okno programu Audacity

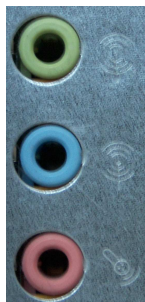
Bohužel zde není místo pro detailní popis práce s tímto vynikajícím programem. Pokud jste v pořizování digitálního záznamu začátečníky, mohu Vás odkázat na základní návod pro práci se zvukem na počítači, který najdete na této internetové stránce: <http://tosovsky.info/zvuk/index.html>.

Dále je třeba si pořídit propojovací kabel typu jack – jack.

Propojovací kabel jack – jack

Počítač pak propojíte s rozhlasovým přijímačem tak, že jeden konec kabelu zasunete do zdířky pro sluchátka a druhý konec do modré zdířky na zvukové kartě. Je to zdířka *line in*, sloužící k připojení jakéhokoli zdroje zvuku do počítače.

Zdířky na zvukové kartě

Po provedení potřebných nastavení v programu Audacity je možné provést digitální záznam zvuku.

Jakmile jsme hotovi, uložíme výsledek do počítače, a nyní jej můžeme vypálit na CD nosič. K tomu potřebujeme vypalovací mechaniku (dnes je již prakticky standardem a jistě ji vlastní každá škola, která má počítač) a potřebný vypalovací program. Velice dobrým programem, který je pro nekomerční použití zdarma, je program CDBurnerXP Pro. Stáhnout si jej můžete například na známém serveru s programy ke stažení <http://www.slunecnice.cz> a na stránce <http://www.video.az4u.info> najdete také český návod k použití. Pro vypalování

zvukových souborů zvolíte možnost „Vypálit jako Audio CD“. Získáte tak CD, které se dá přehrát v kterémkoli CD přehrávači.

Pokud již umíte nahrávat zvuk do počítače, můžete jej dále ukládat v různých typech zvukových souborů. Dnes je zřejmě nejznámějším zvukový soubor s koncovkou MP3. Velkou výhodou ukládání zvukového záznamu v tomto typu zvukového souboru je jeho velikost. Pokud nepožadujete, aby byl zvuk uložen v prvotřídní kvalitě (což například u záznamu z rozhlasu vůbec není nutné), mohou být záznamy uloženy v souborech, které zabírají v počítači a následně na CD nosiči (na nějž mohou být umístěny, chcete-li si své nahrávky archivovat) mnohem méně místa, než klasický audio záznam. Takto uložené nahrávky je možné přehrávat trojím způsobem:

1. přímo z počítače, na který je připojeno nějaké zařízení pro přehrávání zvuku, nejčastěji reproduktory určené pro připojení k počítači;
2. pomocí CD přehrávače, který umožňuje přehrávat i CD s hudebními záznamy ve formátu MP3. Dnes je touto funkcí vybaveno již velké množství CD přehrávačů;
3. pomocí MP3 přehrávače, což je zařízení velmi malých rozměrů, které můžete připojit k počítači a do jeho vnitřní paměti umístit potřebné zvukové soubory. Zvuk je pak ve třídě možno reprodukovat pomocí jakéhokoli zařízení, které se dá na přehrávač připojit, nejlépe opět reproduktory s vlastním zesilovačem, které se používají k přehrávání zvuku na počítači.

Reproduktory k počítači

MP3 přehrávač

Audio ve formátu MP3 se dnes stalo standardem pro distribuci zvuku po internetu. Učitelé základů společenských věd najdou velké množství záznamů použitelných pro výuku na stránkách Českého rozhlasu (<http://www.rozhlas.cz>) v sekci „Rádio na přání“. Všechny zvukové soubory, umístěné na těchto stránkách, lze uložit do počítače a reprodukovat ve výuce třemi výše uvedenými způsoby. V programu Audacity je dále možné tyto záznamy upravovat – například odstranit nepotřebné pasáže, zesílit zvuk, odstranit šum apod.

3.4 Video

Význam videa ve výuce základů společenských věd nelze přecenit. Lze je využít v široké míře při výuce většiny tematických okruhů. Existuje celá řada výukových videopořadů a dokumentů, které jsou k dispozici pro učitele i s podpůrnými materiály a návody, jak je používat ve výuce. Například videoprogram *Občan a jeho obec* připravený Markem Mičiankou nebo stále rozsáhlejší projekt *Jeden svět na školách* nadace *Člověk v tísni*. Více informací naleznete na internetových stránkách: <http://www.oneworld.cz/skoly/>. V televizi se objevuje celá řada vynikajících dokumentů (zejména na ČT2), z nichž lze ve výuce uplatnit ukázky nejen jako ilustrační materiál, ale také jako hlavní zdroj informací.

Videozáznam lze v současnosti pořizovat a přehrávat několika způsoby.

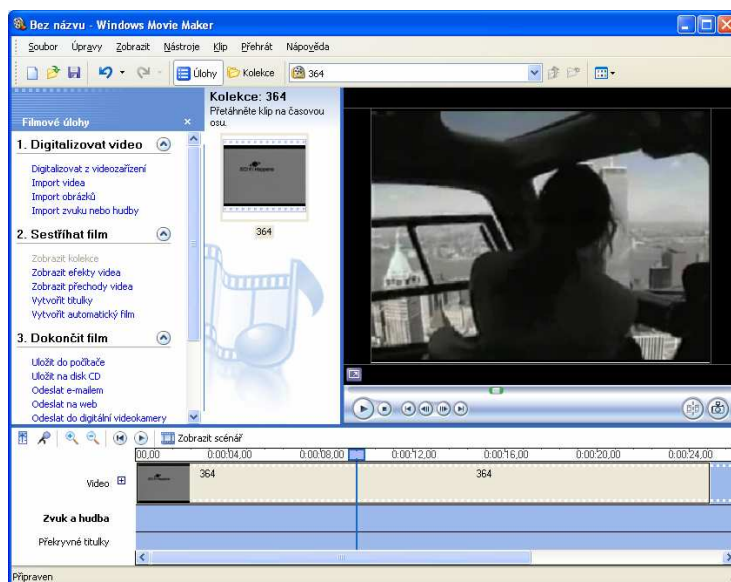
Nejznámější a zatím nejrozšířenější je videorekordér se záznamem na videokazety. V současné době je však tento typ záznamu již poměrně zastaralý, přestože mnohé z výše zmiňovaných materiálů jsou stále ještě distribuovány na videokazetách.

Daleko kvalitnější a trvanlivější je záznam videa na DVD. Dnes se stávají již poměrně běžnými DVD rekordéry, z nichž některé umožňují dokonce před uložením záznamu na DVD nosič odstranit ze záznamu nepotřebné pasáže.

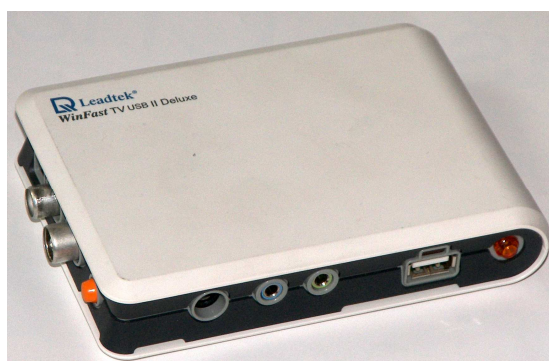
Pro účely využití videa ve výuce je však ideální možnost nahrát video do počítače. Zde se potřebná úprava videa, jako je střih, provádí velice snadno a video lze následně upravit tak, že jej lze vložit do multimediálních prezentací spolu s textem, obrazovým materiálem i audiem. K multimediální prezentaci se ještě vrátíme. Nyní si pouze v krátkosti představíme možný způsob, jak nahrát video do počítače a následně je upravit. Pokud chceme pořizovat video nahrávku

z televizního vysílání, budeme potřebovat televizní kartu, která se napevno umístí do počítače. Existují také externí zařízení pro příjem televize v počítači. Ke každému zařízení se dodává také potřebný program, který umožňuje nejen sledovat televizi na monitoru počítače, ale také nahrávat televizní pořady.

Pokud budete chtít video dále upravovat, budete k tomu potřebovat program. Jeden je k dispozici jako součást instalace operačního systému Windows. Jmenuje se Windows Movie Maker. Tento program vyniká velmi jednoduchou obsluhou. Stříhání a úpravu videa (včetně vkládání titulků, statických obrázků, speciálních efektů apod.) v něm zvládne skutečně každý. Je schopen dokonce pořádkem záznamu videa z televizní karty, takže k práci s videem nepotřebujete žádný další program.

Pracovní okno programu Windows Movie Maker

Externí TV tuner umožňující sledovat TV na počítači a pořizovat videozáznam

V minulosti byla projekce videa omezena pouze na televizní obrazovku. Zřejmou nevýhodou vždy byla její poměrně malá velikost. V současné době je možné k projekci videa použít tzv. dataprojektor. Je to zařízení, k němuž lze připojit video přehrávač, DVD přehrávač a počítač, a promítat pomocí něj na velkou plochu nejen video, ale také vše, co se objevuje na monitoru počítače.

Dataprojektor

3.5 Počítač

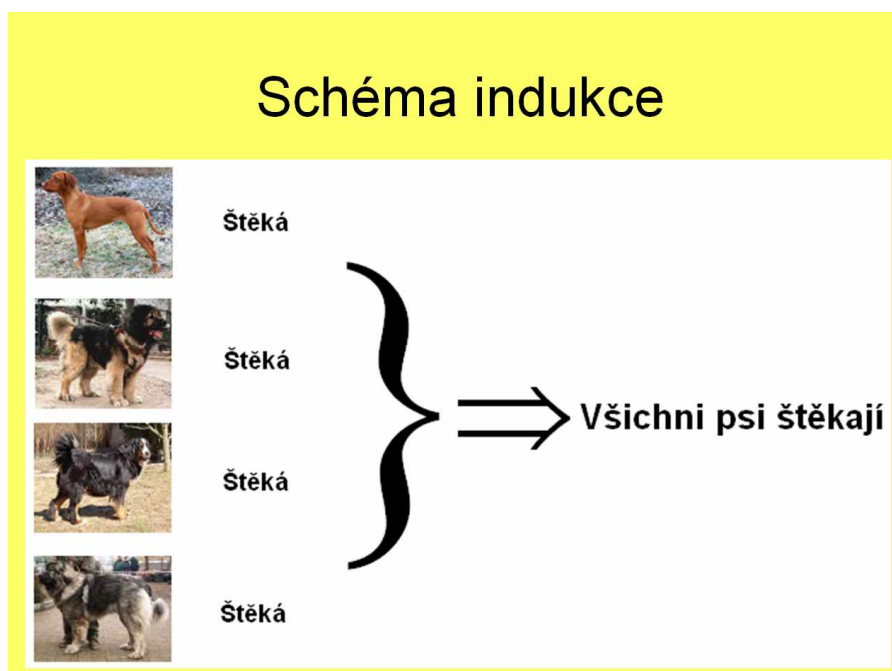
Začíná být nepostradatelným nástrojem pro každého, kdo chce a potřebuje pracovat s informacemi. V nových rámcových vzdělávacích programech je kompetence k práci s výpočetní technikou považována za klíčovou. Práce s počítačem by proto měla být zařazována do všech předmětů, a to všude tam, kde by se měli žáci naučit aktivně a samostatně vyhledávat, třídit a zpracovávat informace. Nejde přitom jen o práci s internetem, ale také o osvojování si různých strategií třídění informací a posuzování jejich kvality. Důležitá je rovněž dovednost ukládání a uchovávání informací pro jejich pozdější použití. Výpočetní technika by konečně měla být žáky používána k vytváření nových informačních materiálů a k jejich veřejné prezentaci.

Učitel může počítače využít zejména k tvorbě multimediálních prezentací. K tomu slouží především programy na vytváření prezentací. Nejznámějším a nejrozšířenějším je program PowerPoint, který je součástí kancelářského programového balíku Microsoft Office.

Tyto programy umožňují vytvoření série snímků, ve kterých můžete kombinovat text, obrázky a schémata, video a také audio. Lze tak vytvořit informačně velmi

bohatý materiál a dát mu zajímavou vizuální podobu (včetně vkládání různých efektů, které mohou prezentaci jednak zpestřovat, jednak pomáhají udržovat pozornost. Ale jako všude, i zde platí „všeho s mírou“).

Pomocí vložených odkazů na internetové zdroje lze v rámci prezentace plynule přecházet na jiné informační zdroje umístěné v této největší světové informační databance.

Ukázka jednoho snímku prezentace

Shrnutí

Didaktická technika v současné době přináší mnoho nových možností, jak ve výuce prezentovat text, statické obrázky, audio a video. Dříve pro to byly používány přístroje, které neumožňovaly tyto zdroje informací propojovat a provazovat. Výpočetní technika v této oblasti přinesla radikální změnu. Kreativní učitel pomocí ní může vytvořit velice názorný multimediální materiál, který je díky dataprojektoru a další reprodukční technice velice snadno použitelný ve výuce.

Otázky

1. S pomocí kterých zařízení lze ve výuce reprodukovat audio?
2. Pomocí čeho lze velice efektivně pořizovat a upravovat video nahrávky?
3. K čemu byste použili počítače ve výuce předmětu základy společenských věd?

Literatura

- Georges, G. Digitální fotografie. 100 praktických návodů a tipů. Praha: 2005.
- Hlavenka, J. Jak na počítač. Hudba, MP3 a výměnné sítě. Praha: 2001.
- Juřica, J. Video na počítači. Praha: 2002.
- Klíma, M. Jak na počítač. Hudba a zvuk na počítači. Praha: Computer Press, 2002.
- kol. autorů. Velká kniha digitální fotografie. Praha: Computer Press, 2004.
- Kříž, M. Zvuk na PC. Step by Step. Praha: 2001.
- Magera, I. Jak na počítač. Prezentace v programu PowerPoint. Brno: 2002.
- Microsoft Office PowerPoint 2003 (Podrobná uživatelská příručka). Brno: CP Books, 2005.
- Němcová, M. Fotografie pro každého. Praha: Computer Press, 2004.
- Němcová, M. Jak na počítač. Digitální fotografie II. Praha: 2005.
- Němec, V. Vytváříme hudební CD a MP3. Praha: 2001.
- Rubin, M. Digitální video pro úplné začátečníky. Praha: 2003.
- Soukup, R. Fotografujeme digitálně I. – v rekordním čase. Praha: Grada Publishing, 2004.
- Voráček, K. DVD přehráváme a zálohujeme video. Praha: 2003.

Seznam použité literatury:

- Belz, H., Siegrist, M. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení, Praha: Portál, 2001.
- EUROPEAN COMMISSION: IMPLEMENTATION OF “EDUCATION AND TRAINING 2010” WORK PROGRAMMED, November 2004. [online]. Dostupný z: <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>.

- Krathwohl, D. R. Taxonomy of Educational Objectives. Handbook IZ The affective domain. New York: David McKay, 1964.
- Ourada, S. Oborová didaktika, Brno: MZLU, 2000.
- Katalog požadavků k maturitní zkoušce Občanský základ. [online] Dostupný z: <http://www.ceremat.cz>.
- Katalog požadavků k maturitní zkoušce Občanský a společenskovední základ. [online]. Dostupný z: <http://www.novamaturita.cz>.
- Mužík, J. Andragogická didaktika. Praha: Codex Bohemia, 1998.
- Navrátil St.; Cedrychová V.; Raudenský J. Cvičení z obecné didaktiky. Ústí n. L:
Pedagogická fakulta UJEP, 1995.
- Nové horizonty výchovy k občanství. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.
- Petty, G. Moderní vyučování. Praha: Portál, 1996.
- Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů [online]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/files/doc/NHRevizeBloomovytaxonomieedukace.doc>.
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, Praha: VUP, 2007. [online]. Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>.
- Seels, Glasgow. Exercises in instructional design. Columbus OH: Merrill Publishing Company, 1990.
- Švec, Vl.; Filová H.; Šimoník, O. Praktikum didaktických dovedností. Brno, 1996.
- Učební plán pro gymnázia. Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>.
- Učební osnovy Základů společenských věd. [online]. Dostupný z: <http://www.vuppraha.cz>.
- Internetové stránky Výzkumného ústavu pedagogického: <http://www.vuppraha.cz/>.